

Психологічні виміри культури, економіки, управління

Збірник статей

Випуск №1

З нагоди Всеукраїнського Дня Науки

Львів – 2013

ISBN 978-966-397-184-9

Психологічні виміри культури, економіки, управління. Збірник статей // Упорядник О.М. Лозинський. – Випуск №1. – Львів: Ліга Прес, 2013. – 165 с.

Для читачів, які цікавляться психологічними аспектами культури, економіки, права, комунікації, управління, міжнародних відносин.

Статті друкуються у редакції авторів. За дотримання авторських прав, достовірність інформації несуть відповідальність автори.

Оргкомітет проекту:

М.З. Буник, О.І. Гук, Н.І. Жигайло, Є.В. Захарчук, І.В. Карівець, І.І. Кожушко-Лозинська, М.В. Кравець, О.М. Лосик, Б.О. Магура, І.Б. Назаркевич, О.В. Руденко.

Керівник проекту, відповідальний за випуск О.М. Лозинський.

Підтримка:

*Західний науковий центр Національної академії наук України
Львівський національний університет ім. Івана Франка
Національний Університет «Львівська Політехніка»
Львівський державний університет внутрішніх справ
ІР Інститут державного управління НАДУ при Президентові України
Управління культури Львівської міської ради
Громадська організація «Львівський аналітичний дім»
Громадська організація «Центр розвитку людини»*

ББК 88. 5

ISBN 978-966-397-184-9

© Громадська організація «Львівський аналітичний дім», 2013.
© Західний науковий центр Національної академії наук України, 2013.

Зміст:

Передмова	4
Валантир М. Психологічні аспекти комунікації в міжособистісних відносинах	5
Гимер Н. Молодіжний сленг, літературна мова та культура мовлення як прояви креативної особистості.....	8
Гнатишин І. Психолого-педагогічні особливості формування духовних цінностей особистості в умовах глобалізації.....	13
Гриців Н. Особливості Я-концепції андрогінних особистостей.....	16
Гук О. Дискурс як морально-психологічний феномен сучасної культури	21
Данилевич Н. Формування екологічної свідомості та екологічної культури в сучасному суспільстві.....	28
Дмишко О. Управлінське спілкування: напрямки, форми та методи його оптимізації	36
Дмишко Х. Етична культура батьків та її прояв у взаємодії суб'єктів процесу виховання	42
Жигайло Н. Постать вченого як взірць для наслідування в системі управління	48
Закалик Г., Кадай А. Виховний ідеал в українському суспільстві: історія та реалії сьогодення	51
Захарчук Р. Психологічні та правові особливості охорони природного навколишнього середовища	60
Зошій І. Рекомендації щодо покращення підготовки до здійснення юридичної діяльності	62
Кожушко-Лозинська І. Причини ускладнення соціально-психологічного клімату в колективі.....	67
Коблан А. Процеси та проблеми імміграції в сучасній Україні	71
Колісник-Гуменюк Ю. Психологічні аспекти комунікації професійно-етичної культури майбутніх медиків	76
Lačný M. Hodnotová reflexia ekonomického správania	82
Литвин А. Психологічні особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні.....	88
Лозинський О. Психологічні перепони соціального реформування в умовах корупціогенної політичної культури	96
Мацейко О. Особливості формування інформаційної культури майбутніх кваліфікованих робітників в умовах ПТНЗ	106
Неурова А. Психологічні аспекти управлінського спілкування в діяльності керівника військовослужбовця.....	111
Оверко Н. Особистісна складова педагогічної майстерності викладача ПТНЗ.....	117
Петринич О. Пізнавальна сутність огляду місця події та розвиток інтелектуального потенціалу слідчих.....	122
Руденко Л. Комунікативна культура майбутніх фахівців сфери «людина – людина»: психологічний контекст.....	128
Соловйов В. Особистісно орієнтований підхід у професійній підготовці викладачів фізичного виховання	135
Черній Ю. Технологічні адикції особистості.....	141
Чуканов Є. Основні аспекти і завдання психології управління для підготовки спеціалістів у військовій діяльності	146
Шувар Н., Закалик Г. Специфіка діагностики батьківсько-дитячих стосунків шкільним психологом.....	152
Довідка про авторів	161
Вимоги до статей	164

Передмова

Збірник статей «Психологічні виміри культури, економіки, управління» покликаний оприлюднювати авторські наукові дослідження, у яких розкриваються психологічні аспекти культури, економіки, права, комунікації, управління, міжнародних відносин – на перший погляд різних сфер, однак у яких значною мірою проявляється людський фактор.

Появу нового наукового періодичного видання зумовила необхідність здійснювати міждисциплінарні дослідження, поєднувати зусилля, а також регулярно обмінюватись ідеями фахівцям різних галузей знань. Вимогою сьогодення є налагодження більш інтенсивного спілкування між представниками різних освітніх, наукових закладів та установ, а також налагоджувати контакти із закордонними дослідниками.

Збірник «Психологічні виміри культури, економіки, управління» буде виходити щороку наприкінці травня до Всеукраїнського Дня Науки.

Цей проект реалізується за сприяння Західного наукового центру Національної Академії наук України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного Університету «Львівська Політехніка», Львівського державного університету внутрішніх справ, Львівського інституту державного управління НАДУ при Президентові України, Львівського інституту Міжрегіональної Академії Управління Персоналом, Управління культури Львівської міської ради, Центральної міської бібліотеки імені Лесі Українки, Громадської організації «Львівський аналітичний дім», Громадської організації «Центр розвитку людини».

Оргкомітет запрошує до співпраці молодих дослідників, науково-педагогічних працівників, практиків, авторитетних науковців та усіх небайдужих до розвитку української науки.

Валантир М. Психологічні аспекти комунікації в міжособистісних відносинах

Актуальність і стан наукової розробки теми. Термін “комунікація” у широкому тлумаченні означає спілкування. У вузькому розумінні міжособистісна комунікація є складним процесом, під час якого відбувається не лише обмін інформацією, а й її формування, отримання, відправлення, уточнення, перероблення, обговорення, розвиток.

Мета дослідження - дослідити поняття, ознаки та функції комунікації в міжособистісних відносинах.

Комунікація (лат. communico — спілкуюсь із кимось) в міжособистісних відносинах ототожнюється з тим що людина думає перед виголошуванням інформації, як висловлюється, доносить свою думку до співрозмовника, як отримує від нього інформацію про правильність інтерпретації думки, реакцію на неї, як відбувається процес обговорення[1].

Види і форми комунікації. Специфіка міжособистісної комунікації виявляється у конкретних ситуаціях комунікативного процесу. Залежно від спрямованості інформації виокремлюють аксіальну і ретиальну комунікації.

Аксіальна - комунікація, що спрямовує свої сигнали на окремого одержувача інформації (особу, групу).

Ретиальна (лат. rete — мережа) комунікація, адресатами якої є багато реципієнтів.

Міжособистісна комунікація виявляється в таких аспектах:

- наявність спільного комунікативного простору;
- активність учасників комунікації як суб'єктів взаємного інформування. Спрямовуючи інформацію, один учасник спілкування передбачає активність іншого, який також має орієнтуватися на мотиви, цілі, установки свого партнера, відповідно аналізувати їх;
- під час виголошування думки кожним учасником налагоджується спільна діяльність;
- активність суб'єктів комунікації передбачає не формальний “рух інформації”, а активний обмін нею;
- у процесі комунікації відбувається взаєморозуміння (непорозуміння), яке досягається наявністю зворотного зв'язку, а також значущістю інформації;
- інформація, яка дійшла до співрозмовника і повернулася

назад, організовує партнерів міжособистісної комунікації в спільне інформаційне поле;

- спільний смисл у міжособистісній комунікації виробляється за умови, що інформація не просто прийнята, а й осмислена, тобто за наявності процесу спільного досягнення предмета розмови;
- характер обміну інформацією визначається можливістю взаємного впливу партнерів за допомогою системи знаків;
- ефективність комунікації вимірюється тим, наскільки значущим є взаємний вплив партнерів;
- комунікативний вплив можливий лише за умови, що індивід, який спрямовує інформацію (комунікатор), та індивід, який її приймає (реципієнт), мають єдину або подібну систему кодифікації і декодифікації;
- комунікація психологічно можлива за умови, що знаки, закріплені за ними значення (відображення найсуттєвіших та узагальнених сторін предметів і явищ) та смисли (суб'єктивний зміст, якого набуває слово в конкретному контексті) відомі учасникам комунікативного процесу;
- учасники комунікації повинні ідентично розуміти ситуацію спілкування;
- під час обміну інформацією можуть виникнути комунікативні бар'єри.

Комунікація є своєрідною поліфункціональною грою, іноді емоційно забарвленою. Вона може виконувати такі функції:

- комунікативного контролю. Передбачає, що будь-яке повідомлення містить інформацію про розподіл контролю між учасниками спілкування. Контроль у цьому сенсі є певною сукупністю взаємообмежень співрозмовників під час виголошування інформації і організації розмови, що обмежує вибір ними засобів спілкування. Головною властивістю контролю є переривання розмови з метою перехоплення ініціативи;
- афіліації (англ. to affiliate — приєднуватися; намагання людини бути в товаристві інших людей). Цю функцію розглядають як параметр “любов — ненависть” у комунікативних відносинах. Саморозкриття індивіда, тобто добровільне інформування про себе, на певний момент недосяжне для інших, використовується для позитивного спрямування. Синонімічною за змістом є позитивна афіліація, яку характеризує поняття “продуктивний”, “ефективний”, “відкритий” комунікативний обмін[3].

Досягти взаєморозуміння під час комунікації, створити спільне інформаційне поле, спільний смисл дуже складно. Щоб

інформація була зрозумілою комунікатору і реципієнту, потрібно подолати міжособистісну комунікацію.

Умови, що забезпечують ефективність міжособистісної комунікації

Ступінь ефективності міжособистісної комунікації визначається за результатами актуалізації двох основних соціально-значущих функцій - взаємодії і впливу. Ці результати залежать від трьох основних умов, що визначають характер мовного спілкування: а) типу комунікативних особистостей, б) сприйняття смисловий і оцінної інформації та в) цілеспрямованого впливу один на одного. Для ефективності міжособистісної комунікації найбільш оптимальними варіантами цих умов є наступні: а) сумісність партнерів як комунікативних особистостей, б) адекватне сприйняття смисловий і оцінної інформації, в) вплив через переконання.

Висновки. Ефективність міжособистісної комунікації залежить від ступеня адекватності смислового сприйняття, так як з цим пов'язана правильність інтерпретації інформації, комунікативної установки партнера і прогнозування наступних етапів комунікації. При міжкультурній комунікації кожна культура являє собою систему кодів, яка поширює свою дію на повсякденні відносини, соціальні та культурні норми і т.д. Ці кодові системи культур, як правило, неспівставні між собою або в кращому разі можна порівняти тільки обмежено. У зв'язку з цим у процесі комунікації набуває важливого значення проблема кодування і декодування інформації. Суперечності таких різних поглядів можна було приводити до конфлікту.

Будь-яка культура виробила ряд своїх специфічних стереотипів поведінки в різних ситуаціях. Є й відмінність у поглядах на цінності. Реально культура дає нам безліч можливостей для побудови особистості. Якщо додати сюди і відмінність у мові, то перед нами постануть різні картини світу. У нас так багато відмінностей, що це парадоксальним чином зближує нас. Різні культури мають різні правила обміну інформацією. Різниця в національних культурах і поведінці бере свій початок з історії формування національної спільноти і традицій, що склалися протягом століть у різних народів. Це відбивається в звичаях і навичках комунікативної поведінки, а також в певній логіці і стереотипі поведінки у представників тієї чи іншої культури. Таким чином, при ділових і особистісних контактах грає велике значення вміння представників різних

культур враховувати особливості тієї культури, з представником якої відбувається комунікація.

Джерела:

1. Фалькова Є.Г. Міжкультурна комунікація в основних поняттях і визначеннях: Методичний посібник. - СПб.: Ф-т філології та мистецтв СПбДУ, 2007. - 77 с.
2. Леонтьєв, А. А. Психологія спілкування. / А.А. Леонтьєв. - Тарту, 1976.
3. Грушевіцкая Г., Попков В.Д., Садохін АЛ. Основи міжкультурної комунікації Під редакцією А.П. Садохін М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 298 с.

УДК 811.161.2'373,46

Гимер Н. Молодіжний сленг, літературна мова та культура мовлення як прояви креативної особистості

Основою мовленнєвої діяльності людини є літературна мова, де панує мовленнєва норма. Відомо, що за межі літературної мови виходять діалекти, просторіччя та жаргони. Але вони не є шкідливими утвореннями мови, які паплюжать, вульгаризують її, а навпаки, в багатьох випадках допомагають літературній мові розвиватися, набирати обертів та самоутверджуватися як виконавця певної ролі в житті суспільства. Діалекти, просторіччя, жаргони відносять до розмовної мови. Літературна та розмовна мови є підсистеми глобальної системи мови, що знаходяться у постійному взаємозв'язку та зазнають впливу одна на одну¹.

Літературна мова — це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту й побут людей. Вона характеризується унормованістю, уніфікованістю, стандартністю, високою граматичною організацією, розвиненою системою стилів.

Літературна мова реалізується в усній і писемній формах. Обидві форми однаково поширені в сучасному мовленні, їм властиві основні загальномовні норми, проте кожна з них має й свої особливості, що пояснюється специфікою функціонування літературної мови в кожній із форм².

¹ Зоряна Мацюк. Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібн. – К.: Каравела, 2005. – С.54.

² <http://bookucheba.com/page/langvig/ist/ist-10--idz-ax248--nf-2.html>

Розмовна мова — особливий різновид літературної мови, яким послуговуються мовці в щоденному неофіційному спілкуванні. Розмовній мові властиві наддіалектні, загальнонаціональні ознаки, і водночас вона має регіональні особливості. Розмовну мову вважають також окремим стилем літературної мови. Розмовна мова характеризується вживанням розмовної лексики і фразеології, переважно короткими, простими синтаксичними конструкціями, експресивним інтонуванням фрази³.

Літературна мова характеризується наявністю загальної норми, а розмовна — відхиленням від неї. Різниця між літературною та розмовною мовами більш помітна на лексичному рівні. Лінгвісти поділяють усю лексику на літературну та нелітературну. До літературної лексики відносять книжкові слова, стандартні розмовні слова, нейтральні слова. Ця лексика вживається або в літературі, або в офіційній обстановці, або під час нейтральної бесіди, яка не потребує вживання емоційно забарвлених одиниць. Нелітературну поділяють на професіоналізми, вульгаризми, жаргонізми, арго та сленг⁴.

Видається хибним твердження про те, що соціолінгвістична сутність молодіжного сленгу обмежена лише віковим чинником, оскільки його побутування залежить від соціальних, психологічних, часових і просторових умов існування. Адже сленг не є “ізолюваним прошарком”, що займає окреме положення в макросистемі української мови⁵. Сленг аж ніяк не є тим “шаром” мови, який відгороджений “китайською стіною” від літературної мови. Існуючи у ній, сленг у разі потреби входить у мовну систему. Нерідко периферійні мовні шари можуть виявляти вплив на усну літературну мову⁶.

У процесі вивчення живої розмовної мови виявилось, що поняття “жаргон” та “арго” історично вказують на обмежену кількість їх носіїв, а також на мінімізацію семантичного поля лексичних одиниць. В той же час стає явним відмінне від норми мовне середовище усного спілкування, яке об’єднує більшу кількість людей. Саме це поняття отримало назву “сленг”. Під сленгом розуміють різновид розмовної мови, яка характеризується

³ <http://webstyletalk.net/node/66>

⁴ Скворцов Л. И. Литературный язык, просторечие и жаргоны в их взаимодействии / Скворцов Л. И. — Л.: Ленинград, 1970. — С.54

⁵ Бережинська Христина Богданівна. Молодіжний сленг як своєрідний засіб вербалізації явищ буття. - Студентські наукові записки. Серія “Філологічна”. — Острого: Видавництво Національного університету “Острозька ака демія”. — Вип. 4. — 2011. — С.4.

⁶ Бондаренко О.І. До питання про сленгову лексику. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://philo.pnpu.edu.ua/Zbirkyk.pdf>

неофіційністю, фамільярністю, таким собі панібратством. Сленгу притаманні запозичення одиниць арго та жаргонів, причому ці лексичні одиниці переосмислюються та розширюють своє значення. Лексичні одиниці сленгу мають штучно перебільшену експресію, мовну гру та характеризуються неологізацією⁷.

Найбільш яскраво помітна динаміка розвитку сленгу в комунікативному середовищі молоді. Сленг розвивається, змінюється дуже швидко, оскільки саме молоде покоління, яке менше зазнало впливу літературної норми та традицій, першим сприймає технічні та соціальні новації та дає їм найменування. Сленг постійно оновлюється за рахунок неспинної динаміки самої соціальної групи. Це дозволяє охарактеризувати сленг як функціонально-стилістичний різновид мови, який відображає вікові, психологічні, статусні особливості підростаючого покоління.

Молодіжний сленг носить антропоцентричний характер: сленгізми відображають безпосередньо відношення індивіда до подій та явищ навколишнього середовища, виражають його емоції, бажання, мрії взаємовідносини в колі сім'ї та друзів, дають оцінку діям та вчинкам інших людей. Причиною вживання молодіжного сленгу є прагматичний аспект: потрібно сказати швидко, точно передати значення інформації, витрачаючи мінімум часу, мінімум слів, при цьому бути зрозумілим відразу і правильно⁸.

З літературною мовою нерозривно пов'язана культура мовлення. Культура мовлення передбачає дотримання мовних норм вимови, наголосу, слововживання і побудови висловів, точність, ясність, чистоту, логічну стрункість, багатство і доречність мовлення, а також дотримання правил мовленнєвого етикету. Культура мови безпосередньо пов'язана із станом нормування, кодифікації літературної мови, відбитим у словниках, граматиках, практичних курсах мови⁹.

Виділяють такі основні аспекти вияву культури мовлення:

- нормативність (дотримання усіх правил усного і писемного мовлення);
- адекватність (точність висловлювання, ясність і зрозумілість мовлення);

⁷Маковский М. М. Языковая сущность современного английского «сленга» / Маковский М. М. – М.: Иностранные языки в школе, 1962. – С.39.

⁸Скворцова Є.І., Лещенко Є.М. Сленг та його функціонування в мовному середовищі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Philologia/6_96172.doc.htm

⁹<http://www.referado.com/referat.php?id=6268>

- естетичність (використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним);
- поліфункціональність (забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності).

Висока культура мовлення означає досконале володіння літературною мовою у процесі спілкування та мовленнєву майстерність. Основними якісними комунікативними ознаками, їх ще називають критеріями, культури мовлення є правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, багатство, виразність, чистота¹⁰.

Сленгові слова посідають важливе місце у культурі мовлення, їх можна зараховувати до лексично-стилістичних утворень. Такі слова притаманні розмовній мові людей, які пов'язані певною спільністю інтересів. Сленг властивий різним групам людей і відіграє важливу роль у житті індивіда.

Сленгові новоутворення можуть бути стилістично нейтральні та стилістично знижені. Саме на цих поняттях ґрунтується взаємозв'язок між культурою мовлення та сленговою лексикою. Стилiстично нейтральні сленгові новоутворення не засмічують мови, а стилістично знижені вважають явищем негативним. У переважній більшості випадків, коли йдеться про молодіжний сленг, люди звертаються саме до тих лексичних одиниць, які є стилістично зниженими. Якраз через це виникає нерозуміння молодіжної субмови, її заперечення, що одночасно провокує вживання не лише даних лексем, але і перехід на нецензурну лексику¹¹.

Сучасний молодіжний сленг має типову стилістичну маркованість: знижено-грубувату, вульгарну, фамільярну, що й забезпечує йому експресію в іронічно-жартівливому ключі. Тому з іншого боку, сленг знижує культуру мовлення серед молоді.

Таким чином молодіжний сленг є одним із джерел поповнення лексичного складу мови та одним з елементів культури суспільства. Мовні процеси, що відбуваються в молодіжному сленгу допомагають відслідковувати мовні зміни в соціальному контексті. Формування лексику молодіжного сленгу відбувається за рахунок джерел властивих мові взагалі. Афіксальний спосіб творення нової лексики у молодіжному сленгу

¹⁰ Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібн. – К.: Каравела, 2005. – С.53-54.

¹¹ <http://www.referado.com/referat.php?id=6268>

відіграє досить важливу роль у формуванні сленгу, як відображенню молодіжної субкультури.

На сучасному етапі розвитку мов молодіжний сленг є одним з головних джерел поповнення словникового складу. Вчені зазначають, що елементи сленгу або швидко зникають, або входять у літературну мову. Запозичення слів та словосполучень сленгу і жаргонів у літературну лексику зумовлюється насамперед необхідністю поповнення експресивних засобів. Більшість одиниць сленгу – це літературні одиниці, які здобули специфічні значення, тому запозичення з нелітературних підсистем в багатьох випадках веде до появи семантичних неологізмів.

Під поняттям „молодіжний сленг” розуміють сукупність мовних засобів високої експресивної сили, які постійно трансформуються, і які використовуються у спілкуванні молоддю, що знаходиться у дружніх, фамільярних стосунках. З цього визначення випливає, що основною ознакою молодіжного сленгу є експресивність. Слід пам'ятати, що існують ознаки молодіжного сленгу, які характерні для будь-якої мови; водночас кожна окрема мова має свої специфічні особливості, які характерні тільки для її молодіжного сленгу.

Молодіжний сленг не є таємною мовою, діалектом чи комунікативним табу у процесі щоденного спілкування молоді. Молодіжна сленгова лексика протистоїть заформалізованому мовленню. Сленг перебуває за межами звичайного невимушеного розмовного мовлення, там, де мова стає надто гострою і вульгарною, надто новаторською в розмові з незнайомими людьми. Сленг не повинен бути шкідливим паразитичним наростом на тілі мови, який висушує, забруднює і вульгаризує усне мовлення того, хто ним користується, а повинен стати органічною і навіть необхідною частиною цієї системи, хоча сьогодні все частіше проявляються вищезазначені негативні ознаки молодіжного сленгу. Проте, слід зазначити, що сленг сприяє розвитку літературної мови, її адаптації до розвитку сучасного суспільства і світу загалом.

Перед лінгвістикою, соціологією, психологією, педагогікою постає нова проблема: адаптація в суспільстві та психологічній установці молоді мовлення покоління, його художній смак і як результат – соціально-психологічні механізми розвитку молодіжного сленгу. Нині йдеться не про те, щоб боротися зі сленгом, а про те, щоб виховувати в активних і пасивних сленгоносіїв через культуру сленговживання культуру усного мовлення і мовний смак як такий.

Особливе місце у молодіжному сленгу належить студентському, який загалом має такі самі особливості як і молодіжний сленг, однак поряд з цим характеризується і своїми власними ознаками.

Таким чином, сьогодні мова йде не про те, щоб боротися зі сленгом, а про те, щоб виховувати в активних і пасивних сленгоносіїв через культуру сленговживання культуру усного мовлення і мовний смак як такий.

Джерела

1. Бережинська Христина Богданівна. Молодіжний сленг як своєрідний засіб вербалізації явищ буття. - Студентські наукові записки. Серія "Філологічна". – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька ака демія". – Вип. 4. – 2011. – С.4.
2. Бондаренко О.І. До питання про сленгову лексику. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philo.pnpu.edu.ua/Zbirkyk.pdf>
3. Зоряна Мацюк. Зоряна Мацюк, Ніна Станкевич. Українська мова професійного спілкування: Навч. посібн. – К.: Каравела, 2005. – С.54.
4. Маковский М. М. Языковая сущность современного английского «сленга» / Маковский М. М. – М.: Иностранные языки в школе, 1962. – С.39.
5. Скворцов Л. И. Литературный язык, просторечие и жаргоны в их взаимодействии / Скворцов Л. И. – Л.: Ленинград, 1970. – С.54
6. Скворцова Є.І., Лещенко Є.М. Сленг та його функціонування в мовному середовищі.

Гнатишин І. Психолого-педагогічні особливості формування духовних цінностей особистості в умовах глобалізації

Проаналізована проблема формування духовних цінностей особистості в умовах глобалізації, визначені ключові напрями позиціонування гуманітаризації в системі освіти та у суспільстві.

Ключові слова: глобалізація, гуманітаризація, духовні цінності, культурологічна парадигма, творча особистість.

Актуальність теми. Сьогодні стає очевидним, що глобалізація відіграє важливу роль у забезпеченні подальшого розвитку людської цивілізації. Знівельований рівень духовності та культурного потенціалу держави, катастрофічне зниження рівня морально-духовної культури суспільства, відсутність складових духовних цінностей, поверхневі приклади способу життя, відхід від дійсності через штучні цінності поставили питання про зміну освітньої політики, модернізацію системи освіти у відповідь на виклики часу.

Нині особливу роль відводиться гуманітаризації освіти, яка покликана подолати негативні тенденції суспільства, формувати творчу особистість, здатну не тільки емпірично освоювати інформацію, але й вміти бачити динаміку розвитку людської свідомості, оберігати власну ідентичність та формувати духовні якості добра, чутливості, милосердя, обов'язку, відповідальності, доброзичливості, толерантності.

Серед розгалуженої системи історично вироблених і закріплених традицією духовних цінностей – релігійних, філософських, моральних, – саме культурні цінності, зберігаючи величні досягнення людства у творах мистецтва, стоять на сторожі цілісності культури і життєвого досвіду, зібраного протягом тисячоліть.

Таку позицію відстоювали М. Бахтін, М. Бердяєв, В. Іванов, О. Лосєв, Б. Теплов і продовжують розвивати інші. Пізнаючи цінності творів мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, що сприяє формуванню духовно-моральних цінностей.

Питання гуманітаризації освіти в останні десятиліття стоять в центрі уваги громадських і педагогічних діячів провідних країн світу, знаходять вони підтримку і в Україні. За концепцією розвитку гуманітарної сфери України, яка є першочерговою в цілісному процесі реалізації української національної ідеї та державотворення, найвищою цінністю проголошується людина. Тому зміст освіти визначається на засадах загальнолюдських і національних цінностей, науковості й систематичності знань, соціального становлення людини, що служать створенню оптимальних передумов для всебічного розвитку особистості, виховання громадянина-патріота. Стратегічним документом, що визначає політику в галузі освіти, є “Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки”, яка визначає пріоритети державної політики, покликані вирішувати проблеми, з якими стикається як окрема людина, так і система освіти в цілому. У документі підкреслюється, що освіта в нашій державі має ґрунтуватися, насамперед, на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності, а оновлення системи вітчизняної освіти повинно вдосконалюватися через гуманітаризацію освіти [5].

Оновлення системи освіти в Україні через гуманітаризацію – явище багатоаспектне, з обов'язковими соціальною та психологічною складовими, які виступають особливим об'єктом суспільного управління з притаманною філософією, внутрішніми

закономірностями та специфічними засобами діяльності. Навчити молодь цікавитись культурою, подолати «культурне оніміння нації» – ось важливе завдання держави на сучасному етапі.

Одним із напрямів гуманітаризації освіти є саме культурологічний тип парадигми. Так, В. Руденко виокремлює такі положення в контексті даного підходу: “бачення освіти як феномена культури; єдність аксіології та культурної антропології для забезпечення комплексного наукового підходу; звернення освіти до людини за допомогою культури та ін.” [6, с. 44]. Нині є очевидним, що саме гуманітарна, культурологічна освіта розвиває здатність особистості не лише освоювати інформацію, а й бачити динаміку розвитку людської свідомості, створює нові суспільні цінності, що лягають в основу культурної політики держави: “XXI століття – це час переходу до високого технологічного інформаційного суспільства, в якому якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури набуває вирішального значення для економічного і соціального потенціалу країни” [4]. Предмети культурологічного циклу повинні стати продовженням на вищому рівні естетичного і духовного виховання, що було у „школі під голубим небом”, яку розбудував в Україні і запропонував цілому світові Василь Сухомлинський.

Спрямовуючи зусилля на необхідності забезпечення сталого розвитку, у Європі, США, розвинених країнах Азії давно визначили потребу розвивати сферу культури на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях. Це пов’язане, насамперед, зі зростанням ролі окремої особистості у стимулюванні суспільного розвитку кожної держави. Саме люди є найціннішим капіталом як невичерпне джерело інтелектуального ресурсу, творчих ідей та інновацій. Говорячи про трансформацію суспільних пріоритетів, провідні дослідники протягом останніх років наголошують, що сучасне суспільство – суспільство творчих знань [1, с. 9-11], що обумовлює необхідність вивчення культури на усіх рівнях як передумови розвитку держави і становлення творчих особистостей. У Звіті Комісії Ради Європи з культури, науки та освіти зазначається також, що „культурологічна освіта є запорукою розвитку не тільки культури націй, толерантності, творчих здібностей, особистісного розвитку, а й здатності до інноваційної діяльності” [2].

Протягом останніх років в Україні на різних рівнях почали проводитись найрізноманітніші заходи щодо пропагування предметів культуротворчого спрямування, що мають потужний естетико-виховний та духовно-творчий потенціал. В контексті

Болонського процесу актуальним є дослідження особливостей культурологічної парадигми, оскільки вона є “фактором переведення суспільства на рейки цивілізованого культурного руху” [3, с. 60]. Власне кажучи, прагнення того чи іншого народу до незалежності передусім і зумовлюється його бажанням ідентифікувати, а потім захистити і зберегти свою культуру. Але для того, щоб це стало можливим, нація повинна спочатку прийти до з’ясування своєї сокровенної сутності, а через них – до осмислення своїх цілей і завдань та формування духовного ціннісного вектора. Отже, інтегруючись у світовий освітній простір, українська освіта має уникнути негативних тенденцій, які спостерігаються у сфері освіти, спровоковані глобалізмом та впливом неконтрольованого технологічного розвитку. Збереження національно-культурної самобутності української нації, унікальності у світі культурного розмаїття й співіснування з різними культурами, діалог культур та їх взаємозбагачення – одне з найважливіших завдань сучасної освітньої політики.

Таким чином, гуманітаризація освіти через широке уведення культурологічних дисциплін в навчальні програми середньої та вищої школи сприятиме формуванню духовних цінностей та культурної ідентичності особистості, побудови Суспільства творчого потенціалу.

Джерела

1. Гантінгтон С. П. Культуру слід враховувати / С. П. Гантінгтон // Незалежний культурологічний часопис „І”. – 2008. – № 53. – С. 8-13.
2. Йенсен Р. Общество мечты / Ролф Йенсен. – С-Пб.: Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004 г. – 272 стр.
3. Найдъонов І. М. Болонський процес: культурологічні парадигми / І. М. Найдъонов // Освіта і управління. – 2004. – Т. 7, №2. – С. 60–66.
4. Національна доктрина розвитку освіти // Офіційний сайт МОН Укрвіни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc;
5. Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
6. Руденко В. Н. Культурологические основания целостности содержания высшего образования / В. Н. Руденко // Педагогика. – 2004. – № 1. – С. 42 - 48.

Гриців Н. Особливості Я-концепції андрогінних особистостей

Кінець минулого та початок ХХІ століття ознаменовані посиленою увагою науковців до вивчення питань статусу, прав і можливостей жінок та чоловіків в сім’ї та суспільстві, відмінностей

в процесах соціалізації дівчаток та хлопчиків, як фактору диференціації психології статей. Проблеми гендерного розвитку особистості набувають особливої актуальності в умовах розбудови громадянського суспільства, яке диктує свободу соціального волевиявлення, вибору власної лінії поведінки в подружньому житті, сімейному вихованні дітей, творенні особистого щастя. Саме в культурі суспільства формується не лише статево-рольова поведінка, але й концепція чоловічої і жіночої психології, статевої любові, продовження роду. Роль чоловіка і жінки в суспільному середовищі сьогодні зазнає значні зміни.

Біологічна стать і психологічний складник пов'язані неоднозначно: чоловік може мати жіночий характер, а жінка – поводитися по-чоловічому. Переважно чоловічий стиль поведінки і спілкування характеризують як більш активний, змагальний, предметно-інструментальний, а жіночий – як експресивний, залежний, пасивний, емпатійний.

Ще одна відмінність пов'язана з відношенням до навколишнього світу. Чоловіче відношення характеризується напористістю, самовпевненістю, орієнтацією на контроль. Жіночий варіант відносин з навколишнім світом характеризується спрямованістю на підтримку сформованих типів взаємодій з людьми.

У 1942 р. К. Макнемар виявив і підтвердив статистично, що в дівчаток розвинутіші естетичні смаки, мова, тонша координація, а в хлопчиків – кращі математичні і механічні здібності. Жінки адаптивніші, краще піддаються вихованню, у них вищий рівень соціальної бажаності, зате чоловіки кмітливіші, винахідливіші. Всі нові види професій спочатку освоюють чоловіки, потім – жінки. Жінки надають перевагу стереотипним видам професійної діяльності, а в чоловіків, які виконують монотонну роботу, можливі нервово-психічні розлади. [2]

Новий уклад життя веде до виникнення нових психологічних і соціальних характеристик обох статей. І чоловіки, і жінки прагнуть сьогодні до реалізації «другої половини» своєї натури, яку їх віками вчили пригнічувати. У результаті відбувається змішання чоловічих і жіночих якостей, заперечення нерівності статей і їх строго взаємодоповнюючого характеру.

Багато дослідників дотримуються думки, що цілісну особистість характеризує не маскуліність чи фемінність, а андрогін.

Саме поняття «андрогіни» (андрос - чоловік, гинє - жінка) – прийшло до нас з міфології, яка говорить про істот, наділених

ознаками обох статей: безстатеві, або, на зразок гермафродитів, двостатеві.

У міфології андрогіни – міфічні істоти-предки, першолюди, що поєднують в собі чоловічі і жіночі статеві ознаки, рідше – безстатеві. За те, що андрогіни намагалися напасти на богів (загордилися своєю силою і красою), боги розділили їх надвоє і розсіяли по світу. І з тих пір люди приречені до пошуків своєї половини.

З міфологій також впливає, що Бог створив людину-андрогіна і тільки пізніше розділив його на чоловіка і жінку.

Психологія ж виявляє андрогінність, як глибинну особливість людської психіки. Карл Юнг показує в своєму терапевтичному досвіді, що людська психіка – андрогін за своєю природою. У житті андрогін в переважній більшості стає «тільки-чоловіком» або «тільки-жінкою», але обидві ці форми існування ущербні і потребують відновлення початкової цілісності.

Андрогінність – явище, при якому в людині проявляються і чоловічі, і жіночі якості. Високі показники маскулінності і фемінності одночасно. Такій людині не підходить жодна гендерна роль.

Інтерес викликають фото людей, чий зовнішній вигляд поєднує в собі ознаки обох статей.

Американський психолог Сандра Бем (Sandra Bem, 1974) розробила письмово заповнюваний запитальник, що дозволяє вимірювати ступінь, в якій індивіди ідентифікують себе з типово чоловічими чи жіночими формами поведінки або з комбінацією їх і на основі його результатів виокремила вісім статеворольових типів. Вона запровадила поняття "андрогінний тип".

Слово андрогінність, що означає «володіння характеристиками обох статей», використовується для опису гнучкості гендерних ролей.

У той же час позитивною стороною концепції С. Бем про андрогінність є те, що вона привернула увагу до того факту, що для суспільства однаково привабливими можуть бути як чоловічі, так і жіночі якості. [1]

Андрогінні особистості з високими потенціями маскулінності і фемінності легше змінюють тип і стиль діяльності залежно від умов, менше піддаються дистресам (С. Маккобі і К. Джеклін).

Андрогінними індивідами називають людей, інтегрованих у своїй особистості і поведінці як чоловічі, так і жіночі риси. Андрогінність часто надає людям можливість проявляти найбільш адекватні для тієї чи іншої ситуації форми поведінки. Таким

чином, ці люди не обмежуються тим вузьким колом реакцій, які вважаються гендерно-прийнятними. Так, андрогінні чоловіки і жінки можуть проявляти наполегливість в професійній сфері і бути в той же час дбайливими зі своїми друзями, членами сім'ї та сексуальними партнерами.

Багато чоловіків і жінок можуть мати характеристики, відповідні традиційним гендерним очікуванням, але при цьому проявляти інтереси і поведінкові тенденції, що звичайно приписуються іншій статі. Іншими словами, люди можуть бути не тільки або мужніми, або жіночними, але і мужніми і жіночними – тобто андрогінними.

Андрогінія (грец. Androgynos – двостатевий) – багатомірна інтеграція проявів емоційно-експресивного (жіночого) та інструментального (чоловічого) стилів діяльності, свобода тілесних експресій, відсутність жорсткого диктату статевих ролей, емансипація обох статей.

У психологічному розумінні з андрогінією пов'язують високі можливості соціальної адаптації.

Більша частина зібраних на сьогоднішній день даних дозволяє припустити, що люди, здатні вийти за рамки традиційних гендерних ролей, можуть більш комфортно й ефективно функціонувати в найрізноманітніших ситуаціях. Андрогінні індивіди мають вибір з більш широкого репертуару чоловічих і жіночих ролей. Вони можуть бути як незалежними, наполегливими, так і дбайливими або ніжними, керуючись не гендерно-рольовими нормами, а в першу чергу прагненням забезпечити і собі і іншим найбільш повне особисте задоволення в кожній конкретній ситуації. [3]

Нами було проведено дослідження, у процесі якого було опитано 60 осіб, більшість з яких проявляють андрогінні схильності.

Для опитування нами обрано наступні методики дослідження:

- Методика С. Бем Дослідження маскуліності-фемінності;
- Методика діагностики рівня емпатії В.В. Бойко;
- Тест Куна. Тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд; модифікація Т.В. Румянцевої);
- Методика Дембо-Рубінштейн дослідження самооцінки (модифікація А.М. Прихожан).

Аналізуючи отримані результати по методиці дослідження маскуліності-фемінності, нами було виявлено андрогінних респондентів. Зокрема, було встановлено, що у юнаків, цієї групи

більш виражена маскулінність і відповідно у дівчат більш виражена фемінність.

В результаті порівняльного аналізу емпатійних здібностей у досліджуваної групи чоловіків та жінок, було виявлено, що у жінок загальна оцінка емпатії вища, ніж у чоловіків. Це характеризує жінок більш емпатійними порівняно з чоловіками – більш виражена здатність до співпереживання розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи, глибоке, сильне, чутливе почуття (відчуття), близьке до страждання.

У андрогінних юнаків порівняно є вищим рівень раціонального каналу емпатії. Юнакам будуть характерні скерованість уваги, сприймання і мислення суб'єкта спілкування на внутрішній світ іншої людини – на її стан, проблему, поведінку, спонтанний інтерес до іншої особи. Тобто такий інтерес у юнаків до іншої особи буде виникати тимчасово, і у раціональному компоненті емпатії андрогінних юнаків не слід шукати логіку чи мотивацію інтересу до іншого.

У андрогінних дівчат більшими, або вищими будуть такі канали емпатії, як емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, сприяючі емпатії, проникаюча здатність.

Отже, дівчатам характерно: емоційно відчувати інших людей – співпереживати їм, передбачати поведінку партнера, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості. Дівчата більше, ніж чоловіки проявляють цікавість до іншої особи, не спокійно ставляться до переживань і проблем оточуючих.

Дівчатам властива комунікативна здатність особистості. В дівчат краще від юнаків виходить створювати атмосферу відкритості, довіри, задушевності. Розслаблення партнера сприяє емпатії, а атмосфера напруженості, підозрливості перешкоджає розкриттю і виникненню довіри.

Результати отримані за методикою дослідження самооцінки свідчать, що андрогінні особистості, зокрема, юнаки високо оцінюють свою зовнішність та здоров'я, а дівчата є більш впевненими в собі і також мають вищу самооцінку здоров'я. Отримані дані відображають, адекватність самооцінки та рівня домагань андрогінних особистостей.

Дослідження самооцінки ідентичності у групі андрогінних особистостей свідчить про адекватний рівень самооцінки, що виражається в здатності реалістично усвідомлювати і оцінювати як свої переваги, так і недоліки, за нею стоїть позитивне ставлення до себе, самоповага, прийняття себе, відчуття власної повноцінності.

Також адекватна самооцінка виражається в тому, що людина ставить перед собою реально досяжні і відповідні власним можливостям цілі і завдання, здатна брати на себе відповідальність за свої невдачі і успіхи, впевнена в собі, здатна до життєвої самореалізації. Впевненість у собі дозволяє людині регулювати рівень домагань і правильно оцінювати власні можливості стосовно різних життєвих ситуацій. Людина з адекватною самооцінкою вільно і невимушено поводить себе серед людей, вміє будувати відносини з іншими, задоволена собою і оточуючими. Адекватна самооцінка є необхідною умовою формування впевненої статевої поведінки. При цьому рівень самооцінки у групі андрогінних особистостей домінує у юнаків над дівчатами, але в обох коливається в межах адекватного рівня.

Здійснивши кореляційний аналіз, нами було встановлено, прямі та обернені значимі зв'язки між показниками самооцінки та фемінності-маскулінності. Отримані результати свідчать про те, що із збільшенням ступеня андрогінності осіб, підвищується рівень їх самооцінки – загальної, самооцінки здоров'я, самооцінки вмінь та самооцінки характеру, і навпаки, зростання рівня видів самооцінки сприяє підвищенню ступеня андрогінності осіб. (Науковий керівник: Калька Н.М., старший викладач кафедри)

Джерела

1. Бем С., Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Пер. с англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
2. Палій А.А., Диференціальна психологія: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2010 – 432 с. (серія «Альма-Матер»)
3. Robert Crooks, Karla Baur "Our Sexuality", 8th ed., 2002

Гук О.

Дискурс як морально-психологічний феномен сучасної культури

Проаналізовано стан сучасної культури епохи постмодерну. Розкрито специфіку та характерні особливості дискурсу як особливого соціокультурного явища та морально-психологічного феномена на основі досліджень М.Фуко, Ю. Габермаса, П. Рікера та К.- О. Апеля.

Discourse as moral and psychological phenomenon of contemporary culture. The state of the modern culture of postmodernism has been analysed. It has been revealed specificity and characteristics of discourse as a specific socio-cultural phenomena and moral-psychological phenomenon based on studies Michel Foucault, Habermas, Ricoeur and Apel.

Оскільки завданням даної наукової розвідки є аналіз особливостей сучасної культури, відразу зазначаємо, що йдеться про культуру епохи постмодерну. Поняття культура належить до найбільш вживаних, різноманітних та обширних. Не будемо перечислювати всі визначення, наведені різними мислителями, бо такі спроби вже були: у середині ХХ столітті англійські вчені А. Кребер та К. Клакхон, об'єднавши досягнення культурологів усього світу, навели 180 визначень. У 1983 р. на XVII Всесвітньому конгресі в Торонто, присвяченому проблемі "Філософія й культура", було сформульовано вже кілька сотень визначень цього поняття. Ми прийнемо для себе таке робоче визначення: "Культура є складною системою буття людини". Але це система буття живих конкретних людей, зі своїм неповторним складом мислення, світоглядом, своїми емоціями, переживаннями, цінностями та ідеалами.

Сучасний стан культури, науки, мистецтва та суспільства в цілому в 70-і роки минулого століття було охарактеризовано французьким мислителем Ж.-Ф. Ліотаром як "стан постмодерну". Хоча ще на початку ХХ століття, коли класичний тип мислення епохи модерну змінюється на неklasичний, виникла необхідність у новому понятті, яке б зуміло передати суть ментальної специфіки нової епохи, що кардинально відрізнялася від попередньої.

Тому сам термін і з'являється ще в період I світової війни, коли відбувся злам ціннісної системи Нового часу (епохи модерну), однією з характерних рис якої була віра у прогрес і всемогутність розуму. У 1947 році Арнольд Тойнбі в книзі "Розуміння історії" надає постмодернізму культурологічний сенс: постмодернізм символізує кінець західного панування в релігії та культурі.

Американський соціолог Амітай Етціоні 1968 р. ввів поняття постмодерного суспільства у соціологію, стверджуючи, що постмодерна доба почалася 1945 р. разом із закінченням II світової війни. Власне тоді суспільство одержало шанс перетворитися із суспільства невільників на суспільство господарів тих інструментів, які воно само для себе колись витворило.

В даний час існує цілий ряд різноманітних, частково взаємодоповнюючих, концепцій постмодернізму. Для прикладу, постмодернізм трактують як епоху постіндустріального суспільства (Д. Белл), як унікальний період другої половини ХХ ст., в основі якого лежить специфічна парадигмальна установка на сприйняття світу як хаосу (Ж.-Ф. Ліотар), як самостійний напрям в мистецтві, що означає радикальний розрив з парадигмою модернізму (Г. Гоффман). У трактуванні Умберто Еко

постмодернізм постає в широкому розумінні – як механізм зміни однієї культурної епохи інший, який щоразу приходить на зміну авангардизму (модернізму).

Інколи, поділяючи постмодернізм за змістом та ідеологією, виділяють: 1) французький, сформований під впливом деконструктивізму Жака Дерріди, зачисляючи сюди відповідно Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко; 2) американський, що містить у собі елементи прагматизму Р. Рорті; 3) християнський (П. Козловський), який визначають зокрема як позитивну реакцію християнства на виклик сучасної культури. На такій позиції стоїть, наприклад, сучасний польський дослідник Ю. Жицінський [4, с.15].

Є підстави вважати, що таке розмаїття постмодернізмів сьогодні є перехідним станом і з цього розмаїття можуть виокремитися конкретні домінуючі напрями. Сам префікс пост- у визначеннях багатьох явищ нашої доби підтверджує це припущення, вказуючи на їхній зміст у стосунку до минулого. Як влучно зауважує Р. Барський, термін “постмодерн” етимологічно суперечливий, бо складається з двох частин: “пост” (після) і “модо” (саме зараз) [3, с. 327]. І саме ця суперечність вже іманентно визначає наявність дискурсу як суті епохи, що логічно розпочалася у європейській історії після завершення модерну.

До того ж вже епоха модерну наскрізно пронизана філософським дискурсом, ініційованим Ф. Ніцше та розвинутим М. Гайдеггером, М. Вебером, Е. Гуссерлем, М. Фуко, Ю. Габермасом. Домінантною для цього дискурсу була ідея суперечливого впливу доби модерну на європейську цивілізацію. З одного боку, гуманістичні цінності, демократичні ідеали, з іншого – антропоцентризм, тоталітаризм, технократія, екологічна проблема тощо.

Філософський дискурс вже епохи постмодерну продовжили Г.-Г. Гадамер, П. Рікер, К.-О. Апель. Ж. Деррида, Ж. Бодріяр, Ж. Дильоз, Ю. Кристева, У. Еко, Ф. Фукуяма та інші. Сучасні мислителі шукають вирішення філософських проблем, що стосуються перспективи самозбереження посттоталітарної соціальності, вони намагаються досягти адекватного розуміння теперішньої екзистенційної ситуації, в якій опинилася європейська цивілізація.

Епоха постмодерну надзвичайно насичена, різноманітна, яскрава і суперечлива. Динаміка усіх сфер суспільного життя, прискорення темпів соціальних змін, масштабність та інтенсивність проявів людської життєдіяльності, колосальне зростання можливостей окремої людини, а значить і її

відповідальності. Потреба кожного знайти своє місце під сонцем і при цьому не розчинитися в масі, знайти себе, бути почутим і знайти відповіді на проблеми, які тебе хвилюють. Радикальна переоцінка цінностей, відмова від абсолютів, скасування всіх табу – нема заборонених тем, відсутність меж і при тому суцільна межева ситуація, іманентно властива кожному. Постмодернізм – це перманентна відкритість, постійне запрошення до діалогу – це, власне, сам дискурс.

Таким чином, ми підійшли до ключової нашої проблеми. Для початкового визначення поняття дискурсу у сучасній філософії звернемось до філософського енциклопедичного словника, де знайдемо наступне: “Дискурс – це “розмова”, “бесіда”, “мовне спілкування”, “мовленнєва практика” будь-якої спільноти, яка опосередкована універсумом лінгвістичних знаків, соціальних інститутів, культурних символів” [6, с.156]. Дане визначення, яке пропонує автор статті В. Лук’янець, найближче до концепції французького структураліста М. Фуко. Вчений вважав, що інструментом освоєння дійсності є мовна практика людей, в ході якої не лише освоюється (“обговорюється”) світ, але й складаються правила даного освоєння/обговорення, правила самої мови і, відповідно, – певні розумові (мислиннєві) конструкції. Мова, в такому її розумінні, за М. Фуко, і є дискурсом: “...Говорити – означає щось робити, щось інше, аніж вводити в дію структури мови; показати, що додати якесь висловлювання до низки висловлювань, які існували раніше, означає зробити складний і вартісний хід...” [7, с. 321].

Отже, дискурс – це одночасно і процес, і результат, він включає в себе суспільно прийняті способи розгляду та інтерпретації навколишнього світу і, витікаючи саме з такого бачення світу, – дії людей і форми організації соціуму. Тобто в даному випадку дискурс розглядається як закріплений у мові спосіб впорядкування реальності, бачення світу, що реалізується в різноманітних практиках. Дискурс не лише відображає світ, описує його, він проектує і формує його.

Правда, В. Лук’янець зазначає, що дискурс може бути “нормальним”, якщо він проводиться всередині прийнятого набору угод, які дозволяють відповісти на такі запитання: 1) що належить вважати релевантним (тобто суттєвим – прим. автора) у відношенні до справи? 2) що означає відповісти на запитання, яке обговорюється в дискурсі? 3) що належить визнавати як задовільне заперечення, аргумент, досвід, тощо? Але може бути дискурс і “аномальним”, якщо його співучасники або взагалі відмовляються

прийняти згаданий вище набір угод, або вони незнайомі з раніше прийнятим набором конвенцій. Результатом аномального дискурсу може бути будь-що – від нісенітничі до інтелектуальної революції [6, с.157].

Саме філософський постмодерн не визнає нормальні дискурси як більш привілейовані, аніж нормальні. Адже в обох випадках у них здійснюється діалог (полілог) багатьох співучасників, а в процесі розгортання дискурсу відбувається не тільки установа міжсуб'єктних зв'язків сторін, які діалогізуються, а й розхитування, розмивання, стирання того, що їх розмежує.

Не випадково, постмодерн часто асоціюється з хаосом і нігілізмом. Але власне така ситуація заставляє шукати конструктивні шляхи виходу, пошук нових цінностей, які б відповідали гідності людини та її покликанню.

Так ще Ю. Габермас під дискурсом розумів особливу комунікацію, метою якої є неупереджений аналіз реальності, спосіб отримання істинного наукового знання, своєрідний інструмент пізнання реальності. У нього дискурс постає як спосіб діалогічно аргументованого обговорення суперечливого положення (явища, теорії і т.п.), яке претендує на значимість або істинність з метою досягнення загальнозначимої згоди. У центрі його філософських роздумів – “комунікативна дія”, під якою він розуміє взаємодію щонайменше двох індивідів, яка упорядковується відповідно до норм, які прийняли за основу всі сторони: “Оскільки комунікативна дія означає таке вживання мови, яке зорієнтоване на взаєморозуміння, вона має відповідати чітким умовам. Суб'єкти діяльності, які беруть у ній участь, намагаються спільно узгодити один з одним свої плани на основі спільного горизонту життєвого світу та на засадах тлумачення ситуації. Отже, вони готові досягти цієї опосередкованої мети визначення ситуації та узгодження цілей через процес взаєморозуміння в ролі мовця й слухача...” [2, с. 293– 294].

Запозичивши поняття “життєвий горизонт” у Е. Гуссерля, мислитель тим самим наголошує на специфічності дискурсу, який постає своєрідним феноменом свідомості людини у її прагненні знайти своє місце у соціумі серед інших людей. А, розвиваючи ідеї М. Вебера, Ю. Габермас здійснює своєрідний парадигмальний поворот у соціальній філософії від цілераціональної дії до комунікативної дії, наголошуючи, що між ними існує кардинальна відмінність: “Суб'єкт, що цілераціонально діє, зорієнтований на досягнення успіху, намагаючись змінити ситуацію в об'єктивному чи соціальному світі” [8, с. 90-91]. На противагу цьому,

комунікативна дія спрямовується на досягнення порозуміння між суб'єктами в ситуації їхньої взаємодії: "Комунікативна дія відрізняється від стратегічної (тобто ціле раціональної) тим, що координація діяльності спирається не на цілераціональність певних планів діяльності, а на раціонально обґрунтовану силу результатів порозуміння, на раціональність, що виявляється за умов, конче потрібних для комунікативного досягнення взаєморозуміння" [2, с. 294].

Таким чином, Ю. Габермас підводить під дискурс як соціальне явище потужну етичну основу. Не випадково, його разом із К.-О. Апелем вважають також представником такої галузі як комунікативна етика. Нового значення тут набувають такі класичні етичні категорії як "відповідальність", "справедливість", "обов'язок". К.-О. Апель, своєю чергою, наголошує що сучасне становище кожної людини зокрема і світової спільноти загалом потребує створення "макроетики" в тому сенсі, щоб "організувати відповідальність людства за наслідки ... своїх колективних дій у планетарному масштабі" [1, с. 231]. Людству потрібна нова всезагальна етика, яка ґрунтується як на знаннях, так і на здоровому глузді. Ця етика повинна відштовхуватися від принципової тези про те, що в процесі прийняття моральних рішень повинні враховуватись інтереси всіх учасників, навіть інтереси майбутніх поколінь. Отже, комунікативна етика прагне довести не лише можливість, а й історичну необхідність раціонального дискурсивного обґрунтування моральних норм універсалістської етики відповідальності, яка має втілюватись у демократичних інституціях сучасного суспільства. Власне на таку роль у ХХ столітті і стала претендувати комунікативна філософія, побудована на етиці дискурсу. Лише дискурс як вагомий морально-психологічний феномен соціального буття людини може забезпечити формування такої глобальної спільноти, яка по своїй суті є протилежністю тоталітарної системи.

Протиставляючи дискурс системі, інший французький мислитель, відомий представник філософської герменевтики Поль Рікер, виділив такі його характерні риси:

- Для дискурсу способом існування є акт і його невідкладність. Висловлювання – це актуальна подія, акт переходу, акт зникнення; а система, навпаки, існує поза часом, оскільки вона – всього лиш прихована можливість...
- Дискурс є продовженням вибору, за допомогою якого вибираються одні значення і спростовуються інші; цей вибір є протилежністю такої важливої риси системи, як її

примусового характеру.

- Цей вибір творить нові комбінації: висловлювання ще не висловлених фраз, розуміння цих фраз. І таке народження ще не висловлених фраз не має меж.
- Тільки в дискурсі мова реалізує свою здатність до співвіднесення. Говорити значить говорити щось про щось (тут він погоджується з думкою Е. Гуссерля про те, що на відміну від сенсу, який як чистий об'єкт мислення, не існує, співвіднесеність (нім. мовою "Bedeutung") вкорінює наші слова і наші фрази в реальність).
- Остання, характерна риса дискурсу: подія, вибір, новизна, відповідність, включають в себе спосіб позначення суб'єкта дискурсу. Даною своєю властивістю акт говоріння протистоїть анонімності системи [5, с. 134 – 136].

Тому епоха постмодерну несумісна з ідеологією, яка не залишає місця для нового досвіду, намагається підігнати життя під свій вузький обмежений погляд на дійсність; логічно струнка, але позбавлена перспективи розвитку, тому приречена на самознищення. Хоча філософський словник окремо виділяє поняття "дискурс ідеологічний". Це "обговорення (в т. ч. суперечка) проблем, що стосуються найважливіших цінностей, норм і розумінь, які містять у собі різні ідеології" [6, с.157]. Оскільки дискурс є неминучим складником будь-якого суспільного життя, стверджує автор В. Лісовий, – саме це дозволяє глибше зрозуміти природу політико-ідеологічного дискурсу в демократичному суспільстві, оскільки в тоталітарному суспільстві цей дискурс, як правило, відсутній.

На основі вище зазначеного ми можемо виокремити такі основні характеристики дискурсу в його сучасному розумінні:

- Дискурс – це багаторівневе і багатоаспектне явище – мовне, когнітивне, соціальне, психічне і етичне.
- Невиправдано розглядати дискурс виключно як текст, оскільки його не можна обмежувати рамками конкретного мовного виразу. Це акт пізнання, мислетворення, передачі знань.
- Дискурс – це складне комунікативне явище, що обумовлюється і регулюється соціокультурними особливостями певної спільноти.
- Дискурс відображає суб'єктивну психологію людини, це певна індивідуальна інтерпретація світу. Він наповнений ментальністю автора, його баченням світу, його оцінками та переконаннями.
- Дискурс є потужним інструментом впливу на суспільну

свідомість. Фактично, він є конструюванням (створенням правил поведінки, сприйняття, пізнання та відтворення) певного світу для певної спільності людей.

Отже, дискурс вважають проявом етнокультурних та культурно-історичних особливостей процесу пізнання та комунікації, традиційних правил спілкування в суспільстві, втіленням прагматичної мети його суб'єктів. Дискурс є соціокультурним феноменом, при розгляді якого необхідно враховувати всю сукупність обставин, які сприяють його виникненню, а саме приналежність до певної соціальної спільності в певний історичний період.

І, що найважливіше, лише дискурс може виступити основою для побудови суспільства, яке ґрунтується на моральних цінностях, що їх так потребує сучасна людина. Дискурс постає перед нами пропозицією і пошуком, перспективою саморозвитку, правом на вибір і готовністю взяти на себе відповідальність за цей вибір.

Джерела

1. Апель К.-О. Ситуація людини як етична проблема // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999 – с. 231 – 255.
2. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – с. 287 – 324.
3. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейяра; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. – 503 с.
4. Жицінський Ю. Бог постмодерністів / перекл. з польської Андрій Величко. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету 2004. – 200 с.
5. Рикер П. Конфлікт інтерпретацій. Очерки о герменевтике. – М.: «Медиум», Московский философский фонд «Academia-Центр». – 1995. – 414 с.
6. Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002.
7. Фуко М. Археологія знання /пер. з фр. В. Шовкун. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. – 326 с.
8. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Пер. с нем. под ред. Д. В. Складнева, послесл. Б.В.Маркова. – СПб.: Наука, 2000. – 138 с.

Данилевич Н.

Формування екологічної свідомості та екологічної культури в сучасному суспільстві

В даній статті проаналізовано екологічну свідомість як процес пізнання законів системної цілісності природи та законів, що визначають взаємодію суспільства і природи, які повинні враховуватись на шляху суспільного розвитку і глобального управління природними компонентами та екологічну культуру яку розуміємо як здатність людини відчувати живе

буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій доквілля.

Особливості людської діяльності породжують сучасну кризу у взаємовідносинах суспільства та природи і вони ж дають головні передумови для уникнення глобальної екологічної катастрофи. Людська діяльність має свідомий, доцільний характер і її особливості, в значній мірі, зумовлені специфічними рисами свідомості. Свідомість прийнято визначати як найвищу форму найбільш загальної властивості матерії – відображення. Вона полягає в узагальненому оціночному та ціленаправленому відображенні дійсності, в її конструктивно-творчому перетворенні, у випереджальному мисленому моделюванні дій, у передбаченні їх наслідків, у раціональному регулюванні та самоконтролі людської діяльності.

Серед основних властивостей свідомості виділяють її предметність та універсальність. Предметність свідомості полягає в тому, що в ній відображається не світ взагалі у всій його багатоманітності та нескінченному різноманітті, а лише певні предмети, їх властивості чи окремі сторони, що включаються в практичну діяльність людини. Це породжує “частковість” у пізнанні та освоєнні природного простору та кризовість відносин між суспільством та природою. В той же час універсальність свідомості, як здатність відобразити будь-який предмет чи його властивість, весь світ у його найбільш загальних взаємозв'язках, є головною передумовою розв'язання конфлікту між людиною та природою в їх спільних інтересах. При аналізі структури суспільної свідомості поряд з її традиційними формами (релігійною, правовою, моральною) виділяють також і таку її сучасну форму, як екологічна свідомість. Кожна з форм суспільної свідомості має специфічні способи та предмети відображення і особливий вид знань. Феномен “екологічного знання” виникає як результат все наростаючої потреби суспільства доцільно змінювати природне середовище з метою збереження та розвитку органічної єдності між суспільством та природою. Предметом відображення екологічної свідомості в сучасну епоху є відносини та зв'язки між природним середовищем та суспільством як підсистема єдиного цілого об'єкту, що реалізується в комплексі суспільних відносин, пов'язаних з виконанням діяльності по оптимізації системи “суспільство–природа”. Екологічна свідомість як самостійна форма суспільної свідомості виникає лише в ХХ ст. нашою ери як наслідок відображення загрози глобальної екологічної катастрофи та наростання кризових явищ у

взаємовідносинах суспільства та природи в цілому. Формування екологічної свідомості – це процес пізнання законів системної цілісності природи і законів, що визначають взаємодію суспільства і природи, що повинні враховуватись на шляху суспільного розвитку і глобального управління природними компонентами. Екологічна свідомість має ряд особливостей, які, в свою чергу, обумовлюють специфіку її функціонування в загальній структурі суспільної свідомості. До таких особливостей слід віднести:

- комплексний характер, що враховує особливості об'єкта відображення, екологічно мисляча людина повинна демонструвати вміння не лише усвідомлювати взаємозв'язок окремих явищ природи та наслідків людської діяльності, а й прослідковувати, в якому взаємозв'язку вони знаходяться з іншими явищами більш широкої системи, ніж та, що безпосередньо розглядається;
- вміння охоплювати об'єкт відображення та пізнання у всій його різноякісності, гетерогенності та побачити за цією багатоманітністю деяку сутнісну єдність, важливу в екологічному відношенні;
- здатність бачити не тільки найближчі наслідки змін, що здійснюються в природі, але й наслідки більш віддаленого порядку, розуміти не тільки прямі, а й зворотні зв'язки змін, що відбуваються в природі та суспільстві;
- пізнання природи людиною завжди виступало одним з найважливіших засобів її активного перетворення відповідно до багатоманітних практичних потреб самої людини.

Екологічний аспект свідомості повинен бути якоюсь мірою відразу виконувати протилежну функцію – обмежити втручання людини в природні процеси рамками екологічно допустимих на даному етапі історичного розвитку умов. Це і система табу, і релігійні норми, і певні звичаї того чи іншого народу. Внаслідок цієї особливості екологічна свідомість у своїй завершеній формі не могла виникнути стихійно. Навпаки, вона покликана, за своєю суттю, протистояти стихійно належному людині прагненню до нічим не обмеженої експансії в природу і самоствердження себе таким чином саме як істоти соціальної і розумної. Вся попередня історія людства складалась як постійна і напружена боротьба за самоствердження людини в світі природи шляхом перемог над нею. За критерієм носія в екологічній свідомості можна виділити такі форми:

- індивідуальна екологічна свідомість, тобто сукупність уявлень, відчуттів, знань про особливості взаємодії суспільства та природи, що притаманні окремому індивіду, вражають його

унікальність та неповторність. Індивідуальна екологічна свідомість може мати як побутовий, так і спеціалізований, теоретичний рівень;

- масова екологічна свідомість – відображає притаманні певному суспільству чи великій соціальній групі (класу, нації, віковій групі) уявлення про особливості взаємовідносин у системі “суспільство–природа”. Масова екологічна свідомість не є середньою арифметичною індивідуальних екологічних свідомостей всіх членів суспільства чи соціальної групи, а виражає домінуючі, пануючі погляди. Як правило, теоретичний рівень її не буває притаманним. Основною функцією екологічної свідомості є забезпечення оптимізації взаємовідносин у системі “суспільство–природа”, запобігання глобальній екологічній катастрофі, розв’язання глобальної екологічної кризи [2, с. 112].

Засобом для відвернення цих явищ є підвищення екологічної культури населення. Екологічна культура – це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій довкілля. Екологічну культуру можна визначити як цілепокладаючу діяльність людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямовану на організацію та трансформацію природного світу (б’єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів. Незважаючи на молодість терміну “екологічна культура” (вперше він з’явився в 20-тих роках ХХ ст.), за ним стоїть одна із засадничих сфер людської діяльності, корені якої сягають ще доісторичних часів [3, с. 58].

В первісному розумінні поняття культура означає вміння впорядковувати навколишнє середовище і реалізувати людське життя на певних ціннісних засадах. Навколишнє середовище завжди мало життєво важливе значення для людини. Осмислення ролі навколишнього середовища і дало поштовх формуванню екологічної свідомості людини. Екологічну свідомість людини первісно неможливо було відділити від інших видів свідомості. Бажання зберегти природу (боязнь завдати шкоду живій істоті чи пошкодити рослину) ніколи не визначалося просто з точки зору практичної цінності природи. Воно було імперативом, основою екологічної свідомості.

Бурхливий розвиток виробничих сил наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. та, як наслідок, зародження екологічної кризи на планеті, спричинили загострення екологічної свідомості людини, її поступове відокремлення від інших видів свідомості. Це зумовило

появу терміну “екологічна культура” та виникнення відповідного понятійного апарату. Екологічна культура як визначальна домінанта взаємовідносин “людина–природа” звернена одночасно до природного довкілля та внутрішнього світу людини. Її основними цілями є створення бажаного устрою чи ладу в природі (інакше кажучи, досягнення балансу у відносинах “людина–природа”) та виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів в людському житті. Екологічна культура уможливорює доцільне та ефективне природокористування.

На сьогоднішній день, коли можна спостерігати масові руйнівні дії на природу, розуміння екологічної культури та застосування її принципів повинно бути однією з основних складників в структурі діяльності людини. Екологізація має бути спрямована, в першу чергу, на ті сфери людської діяльності, які є основоположними причинами загострення екологічної кризи. Такою сферою в більшості країн світу є промисловість. Незважаючи на інформатизацію суспільства та використання якісно нових “дружніх до природи” технологій, обсяг світового промислового виробництва та залучення природних ресурсів щорічно зростає. Пропорційно зростає об’єм атмосферних та інших викидів, зменшується площа лісів, скорочується число видів тварин і рослин.

Вихід з такої ситуації пов’язаний з пошуком принципово нових підходів до вирішення виробничих екологічних проблем. В цілому можна говорити про виникнення та розвиток форм екологічної культури в промисловому виробництві.

Важливим чинником формування екологічної культури є екологізація людської діяльності та суспільної свідомості. Вона охоплює усі сфери буття – від духовно-теоретичної до предметно-практичної (світогляд, науку, виробництво тощо). На думку д. філософ. н. Н. В. Крисаченко (1996), екологізацію за своїми масштабами можна порівняти з такими універсальними зрушеннями, як, наприклад, гуманізація суспільства за часів Відродження або ж раціоналізація науки і практики Нового часу. Це об’єктивний процес розвитку цивілізації пов’язаний із гуманізацією суспільства, у ході якої формується морально-екологічний імператив та створюються умови для реалізації екологоетичних принципів співіснування людини і природи. Таким чином, довкілля, його охорона та відтворення перетворюється в один з найцінніших вимірів існування

суспільства, А людина стає головним об'єктом екологічного пізнання[6, с. 112].

Свідомість трактують як вищу форму найбільш загальної властивості матерії – відображення. Вона полягає в узагальненому та цілеспрямованому відображенні дійсності, в її конструктивно-творчому перетворенні, мисленному моделюванні подій, передбаченні їхніх наслідків, раціональному регулюванню та самоконтролі людської діяльності. При розгляді структури суспільної свідомості, поряд з її традиційними формами (релігійною, моральною, естетичною, правовою, політичною тощо) виділяють також таку її сучасну форму, як екологічна свідомість [6, с. 160].

Російський соціоеколог Є. Прусов зазначає, що екологічна свідомість – це сукупність поглядів, теорій та емоцій, що відображають проблему співвідношення суспільства і природи в плані оптимального їхнього вирішення відповідно до конкретних потреб суспільства та можливостей природи. Доволі часто, з практичної точки зору, екологічну свідомість визначають як усвідомлення людиною (суспільством) загострення екологічної ситуації та негативних наслідків розвитку екологічної кризи; вміння та звичку діяти стосовно до природи так, щоб не порушувати зв'язків та кругообігу природного середовища; сприяти покращенню та охороні довкілля заради не лише нинішнього, але й майбутніх поколінь [1, с. 161].

Екологічна свідомість у життєдіяльності суспільства виконує такі функції:

- регулятивну – забезпечення наявності певних розумних механізмів раціонального управління взаємовідносинами суспільства і природа;
- пізнавальну – з'ясування характеру соціоприродних відносин, причин глобальної екологічної кризи та пошук шляхів її уникнення в інтересах виживання як самої людини, так і природи;
- нормативну – розробка на основі пізнання закономірностей розвитку системи “суспільство–природа”, норм раціональної природоперетворюючої діяльності;
- прогностичну – передбачення можливих негативних впливів господарської діяльності та пошук засобів їхньої мінімізації або й цілковитого уникнення;
- виховну – створення підґрунтя для формування екологічної культури, екологічної відповідальності та екологічної поведінки як окремих індивідів, так і суспільства в цілому [5, с. 156].

Один із засновників екологічної етики, яку ще називають “етикою Землі”, О. Леопольд ще у 1983 р. розумів останню як обмеження свободи дії у боротьбі за існування. Принципи екоетики притаманні для праць багатьох мислителів та філософів. Найбільш чітко вони проявилися у творчості та діяльності таких видатних людей, як Л. Толстой та М. Ганді, А. Камю та А. Сент-Екзюпері, Папи Римського Павла Іоана VI та Далай Лами. Але найяскравішим представником подібних поглядів визнають філософа А. Швейцера, який головний принцип своїх екоетичних поглядів розкриває, як “безмежну відповідальність за все живе на Землі” [1, с. 164].

Поряд із відповідальністю, основою екоетики є любов до природи. Але щоб зрозуміти, наскільки це важливо для людства в цілому, потрібно кожному відчутти себе частинкою Природи, частинкою єдиного великого цілого, яке ми називаємо Всесвіт. Сьогодні доволі часто можна почути дещо незвичний термін – “екологія душі”, під яким розуміють виховання з раннього дитинства гуманістичного ставлення до оточуючого нас світу, до матері-природи, особливо через шанування вікових традицій і звичаїв.

Екологічний гуманізм, як сучасна форма гуманізму, поєднує боротьбу за соціальну справедливість й антимілітаристські акції, зелений громадський рух та діяльність щодо захисту прав тварин, вегетаріанство та милосердя. Його принципи узагальнені російським вченим А. Гореловим є такими:

- гармонія людини з природою;
- рівноцінність усього живого;
- відмова від насильства (ахімса);
- самообмеження замість росту споживання;
- становлення творчої особистості;
- необхідність морального самовдосконалення;
- особиста відповідальність за мир;
- “золоте правило екології”;
- зосередження різноманіття природи, людини і культури [4, с. 138].

Екологічний гуманізм базується на засадах єдності людини і природи та визнання положення про рівність усього живого. Він стимулює нас до такої поведінки, яка подекуди вимагає від нас не лише терпіння, але й самопожертви. В екологічному гуманізмі людина приходить до розуміння існування в мирі з природою не тільки теоретично, але й на практиці, через власну культуру та поведінку.

Екологічна культура – це внутрішня суть людини та людського суспільства, що знаходиться “всередині нас” і проявляється в певних діях щодо природи. Відомий український еколог Ю. Злобін вважає, що наша епоха – час великої дисгармонії між зовнішньою культурою, що проявляється у здатності людини створювати видатні твори, та внутрішньою культурою, дефіцит якої і викликав глобальну екологічну кризу. Недаремно в матеріалах всевітньої конференції, проведеної в Ріо де Женеїро у 1992 р. зазначається, що формування екологічної культури населення планети має стати пріоритетним завданням людства [1, с. 168]. М. Тарасенк інтерпретує екологічну культуру як своєрідний світоглядний “образ світу”, в якому відображено такий стан соціально-природних залежностей, що характеризує їхню гармонійну єдність, раціональне освоєння людиною природної та соціальної дійсності й утвердження у цьому процесі власної природної самотності.

Цікава точка зору на екологічну культуру викладена В. Крисаченко, де автор знайомить читача не лише з теоретичними засадами, але й практичними вимірами екологічної культури. Останню пропонується розглядати із двох сторін:

- по-перше, це – сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу у системі “людина–довкілля”;
- по-друге, це – теоретична галузь знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та функціональні блоки, як дедалі зростаючого чинника регуляції стану біосфери.

В основі проаналізованих екокультурних концепції покладено діяльний підхід. Вважаємо, що це одна з методологічних парадигм сучасної науки, яка дає змогу зрозуміти як причини і мотивацію людських вчинків, так і сам механізм перетворення “світу у собі” у “світ для себе”; світу натурального, природного, у світ трансформований згідно з потребами, цілями та можливостями людини.

Джерела

1. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем / Є. М. Борщук – Львів : Растр-7, 2007. – 436 с.
2. Васюта І. М. Історичний генезис і сучасний стан соціально-екологічних протиріч урбанізованих територій України : текст лекцій / І. М. Васюта; ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 1995. – 254 с.
3. Гардашук Т. В. Природні та людські виміри збалансованого розвитку / Т. В. Гардашук // Методологія екологічного синтезу (єдність людино- та природоохоронних аспектів). – К. : Наук. думка, 1995. – С. 111–144.

4. Осовська Г. В. Менеджмент організацій : навч. посібник / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К. : Кондор, 2005. – 860 с.
5. Охорона навколишнього середовища : монографія / Київ нац. ун-т. ім. Т Шевченка: за ред. Я. Б. Олійника. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 263 с.
6. Основи екології : підручник / Г. О. Білявський, Р. С. Кістяков. – К. : Либідь, 2004. – 408 с.

Дмишко О.

Управлінське спілкування: напрямки, форми та методи його оптимізації

У статті розкрито актуальність проблеми розвитку комунікативних вмінь. Поглиблено уявлення про зміст, структуру та психологічні особливості управлінського спілкування. Окреслено сутність, характерні риси, переваги та недоліки різних напрямків, форм та методів діяльності практичного психолога щодо оптимізації управлінського спілкування.

Ключові слова: комунікативні вміння, управлінське спілкування, оптимізація, методи активного навчання, тренінг.

Розвиток комунікативних вмінь є актуальною проблемою психології, вирішення якої має важливе значення для кожної конкретної людини, організації і суспільства в цілому. Спілкування забезпечує одну з найважливіших потреб людини – потребу у соціальних контактах. Воно виступає необхідною умовою буття людей, без котрого неможливе повноцінне формування особистості в цілому. Спілкування не можна розглядати тільки як відправлення інформації якоюсь системою передачі інформації або приймання її іншою системою. Це відносини двох індивідуумів, які є активними суб'єктами, взаємне інформування яких передбачає налагоджування спільної діяльності. Це означає, що кожний учасник комунікативного процесу передбачає також активність свого партнера. Тому вивчення особливостей управлінського спілкування, напрямків, форм та методів діяльності практичного психолога з його оптимізації обумовили вибір напрямку нашого дослідження.

Існує ряд досліджень, які порушують проблему спілкування, зокрема: труднощі спілкування в якості об'єкту спеціального дослідження вітчизняними і зарубіжними психологами з середини ХХ сторіччя (Д. Каті, Л. Чі, Г. Лассвеля, М. Андерсон, Є. С. Кузьмін, Б. Д. Паригін, Б. Ф. Ломов, Н. Л. Коломинський, Є. А. Клімов); погляд на спілкування як один із найважливіших факторів формування особистості (В. Г. Ананьєв, А. А. Бодалєв, Л. С. Виготський, Б. Ф. Ломов); системно-діяльнісна парадигма в погляді на спілкування (Б. Г. Ананьєв, М. С. Коган, І. С. Кон,

О. О. Леонтьєв); спілкування як взаємодія, стосунки між суб'єктами, які мають діалогічний характер (Г. М. Андрєєва, В. С. Соковнін, К. К. Платонов); розкриття змісту поняття «комунікативні вміння» (Л. А. Петровська, Ю. М. Ємельянов, А. А. Осипова, Р. С. Немов).

Спілкування – основна форма людського буття. Здатність до спілкування завжди відносилась до числа найважливіших людських якостей. Спілкування – це процес встановлення і розвитку контактів між людьми, зумовлений потребами у спільній діяльності, вміщує у собі обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії, сприйняття іншої людини.

Управлінське спілкування – це ділове, рольове спілкування, тобто спілкування між співрозмовниками, які займають соціальні позиції співпідпорядкованості або відносної залежності, виходячи з виконуваних соціальних ролей, спрямоване на оптимізацію процесу управління та розв'язування проблем спільної діяльності в організації. Якісне управлінське спілкування це спілкування ефективне, яке багато в чому визначається комунікативною культурою, спроможністю керівника використовувати психологічні можливості спілкування для розв'язання завдань суспільних за своїм змістом процесів [1, с. 98].

Основними функціями управлінського спілкування є: видача розпорядницької інформації (розпорядження, накази, вказівки, рекомендації, поради тощо); одержання зворотної (контрольної) інформації про хід і підсумки реалізації розпорядницької інформації; видача оцінної інформації про підсумки реалізації завдання.

Перша функція в управлінському спілкуванні присутня завжди, вона головна та провідна. Друга та третя функції можуть і не бути в тому чи іншому конкретному акті управлінського спілкування.

Вивчення управлінського спілкування показує складність цього соціального феномену [8, с. 208-210]. Від майстерності побудови спілкування, залежить чимало: результативність переговорів, ступінь взаєморозуміння з партнерами, співробітниками; задоволеність працівників закладу своєю працею, соціально-психологічний клімат у колективі; відносини з громадськими організаціями та державними органами.

Необхідно відмітити, що управлінське спілкування має враховувати:

- рівність особистісних позицій, відкритість та довіру між партнерами;

- зосередженість керівника на співрозмовникові;
- персоніфіковану манеру висловлювання («Я вважаю», «Я хочу порадитися з вами»);
- поліфонію взаємодії (можливість кожного учасника висловити свою позицію щодо питання) та інше.

Відомі такі професійно-важливі якості управлінського спілкування: інтерес до людей і до роботи з ними, наявність потреби і вміння спілкування, товариськості, комунікативних якостей; здатність до емоційної симпатії та розуміння людей; гнучкість, оперативне творче мислення, яке забезпечує вміння швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування, що змінюються; вміння відчувати і підтримувати зворотній зв'язок у спілкуванні; вміння володіти собою, керувати психічним станом, тілом голосом, мімікою; вміння керувати настроєм, думками, почуттями; вміння знімати м'язові затиски; здатність до непередбаченої комунікації; вміння прогнозувати можливі нестандартні педагогічні ситуації, наслідок своїх впливів; суттєві вербальні здібності: культура, розвиток мовлення, багатий лексичний запас, правильний вибір мовних засобів, здатність до педагогічної імпровізації, вміння використовувати всю різноманітність засобів впливу (переконання, навіювання, вживання різних прийомів впливу, «пристосувань») [7, с.87].

Комунікативна освіченість і досвідченість є активом керівника, що має чи не найбільше значення для оптимізації його управлінської діяльності, досягнення ефекту у процесі спільної діяльності. Сучасний керівник повинен бути людиною високої культури та всебічної освіченості, мати широкий світогляд, духовне багатство, моральне обличчя, знаходити рішення в будь-яких професійних та життєвих ситуаціях. А одним із перспективних напрямків розвитку професійної культури керівника в сучасних умовах стає розвиток культури управлінського спілкування.

Отже, у процесі ділового (управлінського) спілкування формуються певні зразки та моделі поведінки співробітників. Вони мають як загально визнані особливості спілкування, так і особливості комунікації, породжені специфікою діяльності установи, її традиціями, нормами і правилами взаємодії. Під час спілкування людина формує свою комунікативну програму, образ свого внутрішнього «Я», засвоюючи досвід комунікативної поведінки у соціальному середовищі.

Великі можливості з оптимізації управлінського спілкування закладені в методах активного навчання. До таких методів

відносять групові дискусії, case-study (розбір практичних ситуацій), баскет-метод (ухвалення рішення на основі отриманої інформації), ділові і рольові ігри. Ці методи дають можливість моделювати реальні ситуації і різноманітні аспекти професійної діяльності, знаходити рішення конкретної задачі і відчутти наслідки прийнятих рішень [7].

Методи активного навчання є ефективні, оскільки дозволяють слухачам відпрацювати навички міжособистісного спілкування в типових робочих ситуаціях, отримати зворотний зв'язок, скоректувати свою поведінку і знайти альтернативні способи вирішення проблем.

Тренінг деякі дослідники виокремлюють як окрему категорію в класифікації методів навчання, оскільки він поєднує в собі активні методи разом з традиційними методами. Інформативна частина тренінгу складається з коротких лекцій, а практична частина може включати ділові та рольові ігри, групові дискусії, розбір практичних ситуацій, що сприяє ефективнішому розвитку комунікативною компетенцією. Цей метод навчання закріплює і розвиває необхідні знання, вміння і навички, змінює ставлення учасників тренінгу до власного досвіду і вживаних в роботі підходів в процесі переживання або моделювання спеціально заданих ситуацій.

Тренінг визначається як спосіб перепрограмування моделі управління своєю поведінкою і діяльністю, яка є в людини. Це багатофункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини і групи з метою гармонізації професійного і особистісного буття людини. Тренінг – це частина планованої активності організації, спрямованої на збільшення професійних знань та вмінь, на модифікацію атитюдів і соціальної поведінки персоналу способами, що поєднуються з цілями організації і вимогами діяльності [10]. Цей інструмент розвитку є планомірно здійснюваною програмою різноманітних вправ з метою формування і вдосконалення вмінь та навичок, підвищення ефективності професійної діяльності. Від інших інструментів навчання тренінг відрізняється обмеженістю цілей (застосовується для досягнення суворо певної, вузької мети), поведінковою спрямованістю (допомагає не стільки розширити знання співробітників, скільки відпрацювати певні зразки і моделі поведінки), прикладним характером (більше, ніж інші методи навчання, слугує безпосередньому вирішенню практичних задач) [9]. Тренінг допомагає усвідомити свої сильні й слабкі сторони в

учбовій обстановці, максимально наближеній до реальної дійсності [6].

Тренінг дає можливість підтримувати високу активність і увагу учасників за допомогою спеціальної техніки, відпрацьовувати на практиці знання і уміння, обмінюватися досвідом під час обговорень [4]. Цей метод навчання є найефективнішим для розвитку комунікативної компетенції.

Активні групові методи можна умовно об'єднати в три основні блоки: 1) дискусійні методи; 2) ігрові методи; 3) сензитивний тренінг (тренування міжособової чутливості та сприйняття себе) [2].

Завдяки механізму дискусії людина відходить від егоцентричного мислення і вчиться розуміти позиції інших людей. Дослідження показали, що групова дискусія підвищує мотивацію та его-залучення учасників у вирішення обговорюваних проблем. Дискусія дає емоційний поштовх до подальшої пошукової активності учасників, що у свою чергу реалізується в їхніх конкретних діях.

Як об'єкт дискусійного обговорення можуть виступати не тільки спеціально сформульовані проблеми, а й випадки з професійної практики і міжособові відносини самих учасників. Метод групового обговорення сприяє з'ясуванню кожним учасником своєї власної точки зору, розвитку ініціативи, а також розвиває комунікативні якості та вміння. Практика показує, що значна розбіжність в показниках етичної зрілості серед учасників групи може паралізувати її діяльність навіть в тих випадках, коли перед групою стоять суто інструментальні цілі.

Найбільш ефективним буде метод, заснований на розумінні особистості того, хто навчається, як мислячого й активно діючого учасника подій, що наближаються до реальних [5].

Ігрові методи навчання поділяють на операційні та рольові. Операційні ігри мають сценарій, в який закладено більш-менш жорсткий алгоритм «правильності» і «неправильності» рішення, що приймається, тобто людина, яка навчається, бачить вплив її рішення на майбутні події. Операційні ігри застосовуються як засіб навчання фахівців і формування їхніх особистісних й ділових якостей, зокрема професійної компетентності.

Ще більший інтерес для вдосконалення особистості представляють рольові ігри. Саме цей вид ігор ліг в основу методу, розробленого професором М. Форвергом і названого ним соціально-психологічним тренінгом. В умовах рольової гри індивіда зіштовхують з ситуаціями, релевантними тим випадкам,

які характерні для його реальної діяльності й ставлять перед необхідністю змінити свої установки. Тоді створюються умови для формування нових, ефективніших, комунікативних навичок. На перший план висуваються активні дії як основні детермінанти успішності соціально-психологічного тренінгу. Психічна активність в ігрових методах досягається в результаті взаємодії і взаємозміни всіх сторін інтра і інтерпсихічних проявів індивідів [2].

Групова терапія, процес, який існує незалежно від того чи здійснюється він за допомогою наукових методів чи ні, йдеться лише про те, що неорганізована групова психотерапія може бути вдосконалена науковими засобами. Одним з інструментів такого вдосконалення є психодрама, що являє собою набір діагностичних і терапевтичних прийомів психокорекційної роботи. На практиці сеанс психодрами полягає в розігруванні певної ситуації, яка включає так званого протагоніста (основна дійова особа, чий конфлікт потрібно вирішити) та інших дійових осіб. У всіх рольових іграх психологу-тренеру відводиться провідна роль. Проте останнім часом намітилася тенденція до висунення на перший план взаємодії між учасниками [3].

Особливістю сензитивного тренінгу є прагнення до максимальної самостійності учасників. Основним засобом стимуляції групової взаємодії тут виступає феномен відсутності структури. Складність опису тренінгу полягає в тому, що метод заснований на актуалізації відчуттів та емоцій, а не інтелекту. Група тренінгу сензитивності не має очевидної мети. В ході сензитивного тренінгу учасники включаються в абсолютно для них нову сферу соціального досвіду, завдяки якій вони дізнаються, як вони сприймаються іншими членами групи, і отримують можливість порівнювати ці перцепції із самосприйняттям [3].

Таким чином, для оптимізації управлінського спілкування слід поєднувати традиційні методи навчання і дистанційне навчання з активними методами і тренінгами. Кожен метод має свою сферу застосування і обмеження. Якщо грамотно підбирати і комбінувати методи навчання, то можна ефективніше розвивати професійно-комунікативні вміння. Традиційні методи і дистанційне навчання допоможуть тим, хто навчається, засвоїти необхідні знання та вміння у сфері комунікації.

Отже, активні методи і тренінги дозволять опанувати навичками управлінського спілкування, працювати над особистісними якостями, що є важливими у процесі комунікації.

Джерела

1. Абрамова Г. С. Введение в практическую психологию. – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 237 с.
2. Боденко Б. М. Активизация в тренинге образовательной деятельности студентов. – М., 2001. – 29 с.
3. Большаков В. Ю. Психотренинг: социодинамика, упражнения, игры. – СПб.: Питер, 1996. – 380с.
4. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники: Учебное пособие. – 2-е изд., перораб. и доп. – М.: Изд-во «Ось – 89», 2000. – 224 с.
5. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. Т.3. Проблемы развития
6. Захаров В. П., Хрящева Н. Ю. Социально-психологический тренинг. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1989. – 55 с.
7. Ключев Е. В. Между двух стульев. – М.: Педагогика, 1989. – 160с.
8. Роджерс К. О групповой психотерапии. – М.: Мир, 1993. – 189с.
9. Сидоренко Е. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии. – СПб: Речь, 2002. – 208 с.
10. Харин С. С. Искусство психотренинга. Заверши свой гештальт. – Минск, 1998. – 287 с.

Дмишко Х.

Етична культура батьків та її прояв у взаємодії суб'єктів процесу виховання

У статті поглиблено уявлення про сутність етичної культури батьків як системи етико-гуманістичних якостей в батьківсько-дитячій взаємодії. Досліджено її прояв, формування, розвиток й удосконалення у взаємодії суб'єктів виховного процесу.

Ключові слова: етична культура, батьківсько-дитячі стосунки, гіперсоціалізація, гуманізація, виховання.

У сучасному суспільстві культура стала предметом загальної уваги й інтересу. Це пояснюється тим, що вона являє собою складне, багатофункціональне соціальне явище. Необхідність активізації теоретичних досліджень у галузі культури настійно диктується сучасним процесом розвитку суспільства. Педагогічна культура батьків – один з істотних компонентів суспільної культури, а однією зі складових структури педагогічної культури батьків є етична культура. Дослідження феноменології етичної культури батьків та процесу її прояву, формування, розвитку й удосконалення у взаємодії суб'єктів виховного процесу – це одне з актуальних завдань, що стоїть перед психологічною, педагогічною, іншими науками та суспільством в цілому.

Сутність етичної культури батьків виражається через альтруїстичний характер її ціннісного змісту, через спрямованість

на гуманізацію й гармонізацію батьківсько-дитячих відносин, педагогічних засобів впливу, моральність методів. Етична культура батьків проявляється у творчій самореалізації моральних переконань й ідеалів відповідно до етичних норм сімейного виховання. Етична культура включає моральні якості: гуманність, високий рівень свідомості, демократизм, порядність, високі домагання, стійкі моральні цінності та дотримання загальнолюдських принципів і норм поведінки. Отже, етична культура батьків розглядається нами як система моральних цінностей, що стали внутрішніми переконаннями особистості.

Етична культура батьків постає як система етико-гуманістичних якостей, що регулюють відносини в батьківсько-дитячій взаємодії. Виділяють такі структурні компоненти педагогічної культури батьків [5]:

- аксіологічний компонент (розкриває етичну культуру як сукупність моральних цінностей виховання);
- технологічний компонент (моральні способи й прийоми діяльності, спрямовані на її ефективність, а також уміння й навички батьківсько-дитячої взаємодії й спілкування);
- творчий компонент педагогічної культури (реалізується в створенні й утіленні гуманістичних цінностей і характеризується самостійністю, гнучкістю й варіативністю мислення й дій, умінням прогнозувати наслідки батьківсько-дитячих впливів, готовністю до творчої діяльності);
- особистісний компонент (розкриває прояв етичної культури як специфічного способу реалізації сутнісних сил батьків. Під сутнісними силами розуміються потреби, здібності, інтереси, педагогічний досвід особистості, міра соціальної активності людини).

Виділяють також і функціональні компоненти системи педагогічної культури батьків [3]:

- аксіологічний компонент (етична культура як процес створення, зберігання й засвоєння моральних цінностей);
- регулятивний компонент (етична культура як система етичних якостей, що є регулятором батьківсько-дитячих відносин);
- нормативний компонент (етична культура як сукупність норм відносин і стандартів поведінки);
- виховний компонент (етична культура як фактор, що формує моральну культуру учасників родинної взаємодії).

У своїй взаємодії структурні й функціональні компоненти утворюють систему етичної культури, системостворюючим компонентом якої є ціннісний компонент. Етична культура реалізується у виховній діяльності, у взаємодії й спілкуванні, через

ставлення до членів родини. На зміст етичної культури впливає низка факторів, серед яких – рівень культурного й морального розвитку суспільства, рівень розвитку науки, культурно-історичні особливості суспільства, особливості родини й сімейного виховання.

Сучасна ситуація характеризується прагненням суспільства до гуманізації сімейного виховання, під якою розуміється перетворення педагогічної системи, сприяння цілісному розвитку й позитивній самореалізації дитини.

Великого значення надається вивченню батьківсько-дитячих стосунків, серед яких поширеними є: традиційний, демократичний, ліберальний, дітоцентричний [1].

Традиційний або авторитарний характеризується педагогічним впливом по вертикалі зверху-вниз, тобто від батьків до дітей. Головною вимогою стосунків є повага до авторитету старших і підкоря їм. Результатом соціалізації дитини в такій сім'ї є її здатність з легкістю виконувати накази, доручення тощо, тобто вписуватися у «вертикально організовану» суспільну структуру. Як правило, діти з таких сімей безініціативні, негнучкі в спілкуванні, чинять і діють, виходячи з уявлень про необхідність і «треба». Вони чітко дотримуються обов'язку перед своїми батьками і добросовісно його виконують.

Демократичні стосунки будуються на взаємодії, автономності членів сім'ї і сприйнятті одне одного такими, якими вони є. Виховна взаємодія відбувається в «горизонтальній площині». Між батьками і дітьми відбувається «діалог рівних». У стосунках завжди враховуються взаємні інтереси, причому з віком дитини зростає і вага її думки. Результат виховання в такій сім'ї – засвоєння дитиною демократичних цінностей, гармонізація її уявлень про права і обов'язки, свободу і відповідальність. Дитина зростає активною і самостійною, доброзичливою, адаптованою до оточуючого світу, впевненою у собі і емоційно врівноваженою. Разом з тим, саме у дітей, які виховуються у демократичних сім'ях, часто виявляється небажання підкорятися соціальним вимогам: вони не люблять, щоб ними командували, не бажають підкорятися комусь сильнішому, більш владному, що, як засвідчує життя, провокує проблеми взаємин з іншими членами і структурами суспільства. Турбота про батьків у зрілому віці дітей з таких сімей стає нормою їхніх взаємостосунків.

Ліберальний стиль стосунків спостерігається в сім'ях, в яких життя складається так, як складається: кожний член сім'ї живе своїми почуттями, справами, інтересами. Характерним є

заблудження батьків, що саме в такий спосіб вони допомагають своїй дитині формувати самостійність. В реаліях же життя такі діти практично бездоглядні. В сім'ї панує відчуженість і відокремленість. І саме ці діти виростають байдужими до своїх батьків та їхніх проблем.

Дітоцентричний варіант сімейних стосунків характеризується впливом по вертикалі, але знизу-вверх, тобто від дитини до батьків. Сім'я існує тільки для дитини, а головним своїм завданням батьки вважають забезпечення «щастя дитини», в зміст якого вони вкладають своєрідне його розуміння: дитині треба давати все, що вона бажає, будь-якою ціною. Симбіоз дитини і дорослого створює умови, за яких у дитини формується висока самооцінка, відчуття власної значимості, але виникає ймовірність конфліктів із соціальним оточенням за межами сім'ї. Нерідко діти з таких сімей сприймають світ як ворожий. У них часто виникають проблеми взаємин із ровесниками в дошкільному закладі або поза ним, а після вступу до школи такі діти також входять у групу ризику щодо соціальної адаптації, зокрема навчальної. В перспективі саме батьки найбільше потерпають від байдужості або жорстокості своїх дітей, вихованих за такого варіанту стосунків.

Оптимальним для практики сімейного виховання вважається демократичний стиль, що характеризується високим рівнем вербального спілкування між дітьми і батьками; включеністю дітей в обговорення сімейних проблем; урахування їхньої думки; готовністю батьків у разі потреби прийти на допомогу дітям, одночасно з вірою в їх успішну самостійну діяльність, адекватним батьківським контролем. Відхилення від демократичного стилю в бік авторитаризму, ліберальної вседозволеності чи надмірної центрації на дитині спричинює відповідні деформації її особистості.

В. Гарбузов вирізняє три типи неправильного виховання, що практикуються батьками [2]:

- неприйняття, емоційне відторгнення – неприйняття індивідуальних особливостей дитини у поєднанні з жорстким контролем, регламентацією життя підлітка, навязуванням йому єдиного правильного (з погляду батьків) типу поведінки; поряд із жорстким контролем цей тип може поєднуватися з недостатнім рівнем контролю, байдужістю, цілковитим потуранням;
- гіперсоціалізація – тривожно-недовірлива концентрація батьків на стані здоров'я дитини, її соціальному статусі, очікуванні успіхів часто з недооцінюванням індивідуальних

психологічних особливостей дитини;

- «кумир сім'ї» – центрація батьків на дитині, потурання її примхам, іноді на шкоду іншим дітям або членам сім'ї.

Та найбільшою мірою шкодять дитині непослідовний, змішаний стиль виховання, неузгодженість і суперечливість установок батьків на процес виховання, оскільки постійна непередбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї підвищену тривожність. Цікаво, що в більшості випадків стиль виховання дитини є репродуктивним, тобто багато в чому репродукує стиль виховання, який застосовувався у дитинстві батьків. При цьому самооцінка, Я-образ дитини є інтродекцією батьківського ставлення і способів керування поведінкою дитини, що реалізується, по-перше, через пряме чи непряме (у зразках поводження) навіювання образу чи ставлення до себе, по-друге, через формування у дитини стандартів виконання тих чи інших дій, формування рівня домагань, по-третє, через контроль за поведінкою дитини, у якому вона засвоює способи самоконтролю [4].

Я-образ і самооцінка, що навіюються дитині, можуть бути як позитивними, коли дитину переконують у тому, що вона є доброю, розумною тощо, так і негативними, коли дитину переконують у тому, що вона погана, зла, дурна тощо. У цьому зв'язку Р. Ленг вводить поняття «містифікація» – навіювання дітям, ким вони є. Формами містифікації є приписування (навіювання дитині, що вона слабка, не здатна бути самостійною, погана) та інвалідація (знецінювання думки дитини, її планів та інтересів). У результаті дитина або погоджується з поглядом батьків, або найчастіше агресивно виступає проти нього. Батьки можуть впливати на формування Я-образу дитини також шляхом стимулювання такої поведінки дитини, що може підвищити чи знизити її самооцінку, змінити в неї цілісний образ. Це спостерігається, наприклад, у результаті орієнтації дитини на реалізацію певних цілей і планів, досягнення тих чи інших стандартів [4].

Якщо цілі і плани відповідають реальним психофізіологічним і психологічним можливостям дитини, її схильностям та інтересам, то створена ситуація успіху сприяє формуванню в дитини позитивного Я-образу, підвищенню самоповаги. У протилежному разі дитина втрачає самоповагу, стає невпевненою, тривожною тощо.

Причини неправильного виховання можуть бути різними. Іноді – це певні обставини в житті сім'ї, частіше – низька педагогічна культура батьків. При цьому особливий інтерес для спеціаліста являють дві групи причин.

По-перше, відхилення характеру самих батьків. Відхилення характеру і психопатії нерідко призводять до певних порушень у вихованні. При нестійкій акцентуації характеру батьки схильні проводити виховання, що характеризується зниженим рівнем вимог до дитини. В цьому випадку необхідно виявити відхилення характеру батьків, переконатися, що саме воно відіграє вирішальну роль у виникненні порушень у вихованні. Особлива увага психолога спрямовується на усвідомлення батьками взаємозв'язку між особливостями свого характеру, стилем виховання і порушеннями у вихованні підлітка.

По-друге, особистісні проблеми батьків, що вирішуються за рахунок підлітка. У батьків з глибокими особистісними проблемами часто спрацьовує механізм «проекції», коли вони неусвідомлено переносять власні небажані якості на дитину. Такі батьки, не помічаючи в собі певних рис характеру і поведінки, що проєктуються на дитину, прагнуть наполегливо викоринити ці якості у дитини. При цьому ставлення до дитини формується за типом «емоційне відторгнення» через невідповідність ідеальному образу батьків або за типом «гіперпротекція», маскуючи приховане відторгнення (такі батьки про свою дитину кажуть: «я її люблю, але вона погана, ледача, нерозумна тощо, робить щось тільки після покарання»).

Нездатність батьків виробити сприятливу для розвитку дитини виховну позицію може призвести до глибоких порушень у стосунках з дітьми, до жорстокості стосовно них.

Отже, неодмінною умовою адекватної реалізації етичної культури батьків є володіння технологією взаємодії (батьківсько-дитячі стосунки тощо) й спілкування. Етична культура батьків являє собою таке особистісне утворення, що виражається в ціннісно-гуманному ставленні до дитини, у творчому володінні технологіями, знаннями, спрямованими на реалізацію процесу виховання й розвитку дитини в родині.

Джерела

1. Дмитрієв А., Кудрявцев В., Кудрявцев С. Введення в загальну теорію конфліктів. – М., 1993. – 208 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї. – СПб., 2000. – 96 с.
3. Немов Р. С. Психологическое консультирование. – М., 2001. – 528 с.
4. Земская М. Семья и личность. – М.: Изд-во "Прогресс", 1986. – 479 с.

5. Кроник А. А., Кроник Е. А. Психология человеческих отношений. – Дубна: Когито-Центр, 1998. – 210 с.

Жигайло Н.

Постать вченого як взірець для наслідування в системі управління

В статті представлено тонкість психології культури управління на прикладі життя і вчення видатного вченого сучасності, доктора економічних наук, засновника соціологічної школи у Львівському Університеті, професора Хоронжого Андрія Гнатовича. Виокремлено, що культура управління базується на самокеруванні способом життя і являє собою специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної та духовної праці, у системі духовних цінностей, у ставленні людини до природи, інших людей і самої до себе тощо.

Ключові слова: культура управління, самокерування способом життя, духовні цінності, духовна особистість, професіоналізм управлінця.

Вивченню психології духовного становлення та здійснення особистості як невід'ємної складової культури управління я займаюся чимало років. Взагалі, цій проблемі присвячено безліч досліджень: від Платона, Аристотеля, Панфіла Юркевича, Григорія Сковороди до наших днів (С.Д. Максименко, Г. О. Балл, М.Й. Боришевський, В. П. Москалець, М. В. Савчин, В.Ф.Моргун, Е. О. Помиткін) тощо. Однак, для того щоб збагнути зміст і форму, сутність і тонкість психології культури достатньо відстежити науковий і життєвий шлях видатного вченого сучасності, доктора економічних наук, засновника соціологічної школи у Львівському Університеті, щирошанованого професора Хоронжого Андрія Гнатовича, проаналізувати стиль його поведінки, його незбагнений духовний потенціал, унікальні особистісні риси, його вміння самокерування способом життя.

За вченням професора Хоронжого А.Г., самокерування способом життя ґрунтується на мистецтві управління, під яким розуміють вміння думати, мріяти, передбачувати, планувати, організовувати і оцінювати результати діяльності та існування. Мистецтво самокерування способом життя формується на основі особистісних здібностей, досвіду і здобутків науки. Засади самокерування способом життя містять благополуччя, моральний дух, соціально-психологічний клімат, раду, лідерство, організацію діяльності, знання, що треба робити, зв'язки і відносини. Мистецтво самокерування можна порівняти з музичним мистецтвом, яке вимагає відповідного особистого обдарування і

зусиль, наполегливості в освоєнні цінностей. Оволодіння мистецтвом самокерування вимагає набуття ґрунтовних знань, умінь і навичок для прийняття рішень.

Професор Хоронжий А.Г. вважає, що культура управління базується на самокеруванні способом життя і являє собою специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної та духовної праці, у системі духовних цінностей, у ставленні людини до природи, інших людей і самої до себе. Культура управління способом життя містить такі характеристики: вихованість, скромність; уміння володіти собою – такт; ввічливість, доброзичливість, повага до інших; гуманність життя – вища цінність; відчуття міри – кредо; достоїнство, гідність – відчуття спільності з іншими; інтелігентність – активне утвердження ідеалів соціальної справедливості.

На основі циклу актуальних проблем вдосконалення і розвитку соціального управління і самоврядування, аналітичної соціології та способу життєдіяльності людей, котрим присвятив свою наукову діяльність професор Хоронжий Андрія Гнатович, створено науковий напрямок культури управління – соціальне управління. Постановка і дослідження проблем з названих напрямків дали змогу сформулювати оригінальні концепції, підходи і методи їх вирішення. Зокрема, сформульовано концепцію інтенсифікації процесу управління, яка ґрунтується на ущільненні управлінських операцій. Професор Хоронжий А.Г. розробив і обґрунтував для дослідження складних проблем соціального управління і самоврядування метод декомпозиції, який полягає у їх розчленуванні на частинні (локальні) проблеми. Узагальнення результатів вирішення частинних проблем становить результат вирішення складної проблеми. Професор розвинув структурно-функціональний підхід до соціального управління і самоврядування, який базується на функціях управління. Довів, що обсяги робіт у розрізі функцій управління стають основою організаційної побудови управлінського апарату та оптимізації апарату структурних підрозділів.

Професор уміло поєднав теоретико-методологічні аспекти з конкретними соціологічними дослідженнями, що дозволило розвинути аналітичну соціологію і застосувати її для вивчення і дослідження соціальної та економічної сфер у регіоні. Андрій Гнатович успішно здійснює керівництво науково-дослідними темами кафедри, пов'язаними з соціологією та менеджментом,

користується великою повагою та авторитетом серед студентів, колег, своїх вихованців.

Трактуючи студентам поняття «духовна особистість», я на конкретному яскравому прикладі феномену сильної особистості професора Хоронжого Андрія Гнатовича – пояснюю, що це особистість, в якій горить іскра Божества; яка в своїх думках і вчинках опирається на Закон Божий; яка в своєму житті керується постулатом: «Я працюю на Вічність!, а не просто вічно працюю!»

Ця сильна постать, сильна особистість наділена рисами, яким повинен відповідати істинний вчений, професор, управлінець: моральні: професор Хоронжий А.Г. є людиною релігійною; практикуючим християнином; має великий авторитет; любить і поважає студентів, є справедливим; має професійний такт і радість від спілкування; інтелектуальні: високий рівень фахової підготовки; точність пам'яті, гнучкість мислення, творчість уяви; сильні характер і волю; мовленнєву культуру; інтуїцію; спостережливість; фізичні та канонічні: він завжди у спортивній формі; і понад усе виділяється шляхетністю і одухотворенням. Джерелами духовності для професора слугують наука, культура, мистецтво, релігія тощо.

Могутньою, сильною і духовною буде наша держава, наука, нація, якщо прикладом для наслідування для молоді буде життєвий і науковий шлях прекрасної Людини, великого вченого, професора Хоронжого Андрія Гнатовича! Нещодавно наукова громадськість Львівщини відзначила славний 50-річний ювілей наукової діяльності шановного професора - Андрія Гнатовича Хоронжого!

З роси і води Вам, дорогий професоре! Многая і благая Вам літ!

Джерела

1. Балл Г. О. Діалогічні універсалії сучасного гуманізму / Г. О. Балл // Гуманіт. науки. – 2001. – № 1. – С.4–11.
2. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1.
3. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : монографія / Н. І. Жигайло. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008 – 336 с.
4. Жигайло Н. І. Соціально-економічна діагностика: Навчальний посібник. – Львів, Новий Світ-2000, 2008. – 224 с.
5. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості: Наук. моногр. – К.: КММ, 2006. – 255 с.
6. Москалець В.П. Психологія релігії: Посібник.– К.: Академвидав, 2004. – 240 с.
7. Савчин М. В. Духовний потенціал людини : монографія / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ, 2001. – 202 с.

8. Хоронжий А. Г. Психологія управління: Курс лекцій. – Львів, 2005. – 118 с.
9. Хоронжий А.Г. Соціальне управління: Курс лекцій: Навчальний посібник. – Львів: Магнолія - 2006, 2010. - 290 с.
10. Яцура В.В., Хоронжий А.Г., Жигайло Н.І. Психологія керівника: Навч. посіб. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 256 с.

Закалик Г., Кадай А.

Виховний ідеал в українському суспільстві: історія та реалії сьогодення

У сьогоднішньому суспільстві усе частіше торкаються проблеми виховного ідеалу. У дослідженні показано, що українська молодь, причетна до духовної культури має високу національну свідомість, а серед цінностей значущими є духовність, соціальна культура, традиції.

Ключові слова: національний виховний ідеал, цінності, самоідентифікація, самоставлення.

У традиції українського народу з його багатовіковою історією відомо чимало фактів, присвячених вихованню молодого підростаючого покоління. Напевно чи не найбільшим її надбанням є народна педагогіка або етнопедагогіка, завдяки якій передаються і примножуються у поколіннях здобутки матеріальної й духовної культури нашого народу, утверджується його національна самобутність і самосвідомість. Досягнення українського народу знайшли своє відображення у фольклорі, іграх і іграшках, в обрядах, пов'язаних з життям дітей і молоді, у звичаях сімейного і громадського виховання.

Український народ завжди прагнув до єдності на своїх етнічних просторах і виробив цілісну систему впливів на формування особистості. Але етнопедагогічні традиції бойків, гуцулів, поліщуків та інших етнографічних груп українців відображали особливості природно-географічного оточення, економічного устрою, матеріальної й духовної культури і відрізнялися своєю неповторністю. Це й породжувало оригінальні ідеї й засоби виховної практики, що з особливим успіхом слугували і продовжують слугувати саме на певній конкретній території, у конкретному регіоні України, що становить таку велику цінність у сучасному вихованні і формуванні неповторної особистості. Україна – це багатоетнічна держава. Однак, у сучасних умовах мова має йти про виховний ідеал українця як представника єдиного народу. Його дослідження в умовах сучасної української наукової думки та світогляду є надзвичайно актуальним.

Метою нашого дослідження було вивчити соціально-психологічні особливості виховного ідеалу в Україні.

Дослідженню особливостей виховного ідеалу присвячені праці І. Бартошевського, І. Беха, Г. Ващенко, О. Вишневського, О. Духновича, С. Пальчевського, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, К. Ушинського, а також філософські погляди Г. Сковороди, М. Поповича, Л. Чупрія. В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу. У широкому розумінні «національне виховання» – це цілеспрямована система формування й розвитку почуття національної свідомості, гідності. Вона включає в себе краєзнавство, народознавство, історичний поступ народу. Виховні традиції, що закладені в українській етнопедагогіці мають древню історію. Їхню генетичну основу становить народна педагогіка Київської Русі. Своім корінням вона сягає сивої давнини – дородового суспільства, в якому формувались традиції громадського виховання і особливої ролі літніх людей у ньому; материнського роду, де на перший план у вихованні виступає жінка-мати; патріархального ладу, коли у вихованні посилюється роль чоловіка; періоду класового розшарування і закріплення головних виховних функцій за сім'єю [6].

Українське суспільство пройшло крізь перші навчально-виховні інституції – гурти, громади, будинки молоді, в яких відбувалась підготовка молоді до виконання певних функцій у суспільстві, залежно від віку і статі. Гуртування дітей і молоді у хлопчачі й дівчачі, парубоцькі й дівочі громади мала місце в Україні упродовж віків і їх мета – скерування молоді на виконання корисних для своїх земляків справ і для організації спільного дозвілля. В історії українського народу важлива роль відводиться сім'ї, за якою було закріплено право і обов'язок батьків як головних вихователів, які несли відповідальність за трудову підготовку дітей, їх моральність і поведінку в суспільстві. Батько відповідав за трудову підготовку синів, мати – дочок. Водночас, сімейне виховання орієнтувалося на громадську думку [12]. З прийняттям християнства – роль громадських вихователів і духовних наставників дітей і молоді виконували хресні батько й мати.

Зважаючи на історію українського народу, слід нагадати, що довгий час загальнонаціональним ідеалом був лицар честі й мужній захисник незалежності нашої Батьківщини – запорізький козак, згодом – ватажок опришківського руху – Олекса Довбуш. У них втілено споконвічне прагнення до волі, своє розуміння

національної гідності українця, уособленням яких є народне розуміння фізичної вправності, чоловічої вроди, високих моральних якостей – поваги до старших, співчуття до покривджених, почуття справедливості, товариськості, душевної щедрості й тонкого гумору. А з ними пропагувалася й система виховання, наприклад, козацький вишкіл. Цей ідеал актуальний і сьогодні, допомагає молоді усвідомити державотворчі інтереси нашого народу, спонукує до активної діяльності в ім'я України. Традиціям виховання, у тому числі й сімейного, присвячені твори Г. С. Сковороди, Т. Г. Шевченка, Лесі Українки.

К. Ушинському належить розробка наукових засад національного виховання, яке склалося на історичному підґрунті конкретної нації й своїми цілями, змістом і засобами підпорядковане самобутній природі людини, потребам забезпечення її належного тілесного, чуттєво-вольового, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, формуванню довершеної особистості, національно свідомого представника свого народу. Вказуючи на подібність педагогічних форм, що пропагуються в Європі, К. Ушинський застерігав, що у кожного народу є «своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети» [11, с. 47]. Кожен конкретний народ через свою національну систему виховання продовжує й розвиває себе у своїх дітях, генерує національний дух, менталітет, характер, психологію, традиційну родинно-побутову культуру, спосіб життя. Першоосновою національного виховання виступає рідна мова, яку він називав «незвичайним педагогом», «великим народним педагогом», «найбільшим народним наставником», що навчає і виховує дітей надзвичайно швидко, легко й доступно якимось надзвичайним, властивим тільки їй способом. «Людина вихована» – дуже широке поняття, а у досягненні вихованості має працювати виховна система, що включає всі провідні компоненти всебічно розвиненої людини: формування наукового світогляду, розумове, духовно-моральне, господарсько-трудове, естетичне, фізичне виховання.

Велику роль і значення мови у вихованні надавав видатний український мовознавець О. Потебня [9]. Мова творить народ, є основною передумовою повноцінного розвитку цілої нації. Мова засвідчує і підтверджує суспільну сутність людини, опосередковує спілкування. Єдність нації визначається єдністю мови. Не має вільної, творчої особистості без нації, а нації – без мови. Це твердження конкретизується на прикладі понять денационалізації

та двомовності. Перша призводить до втрати народом духовної самостійності, ініціативності, життєвого тону, сил для відстоювання національних інтересів. На рівні окремої людини знання інших мов є необхідним для збудження думки, що йде по колії рідної мови або ж для практичних потреб. Різні мови, виражають різні способи світосприйняття, не виключають, а доповнюють одна одну. Щодо двомовності, то на рівні окремої людини, перехід з однієї мови на іншу, вважає О. Потебня, означає зміну напрямку думки. Тому багатомовність, особливо у дитячому віці, істотно розпорошує мислення, знижуючи його ефективність, ослаблюючи енергію думки [4].

Уявлення про ідеальну людину – Людину патріота, демократа, гуманіста, громадського діяча і трудівника у своїй творчості висвітлює Б. Грінченко. Ідеал особистості випливає із майбутнього України – незалежної, рівноправної у міжнародному світі. Ідеал виховання Б. Грінченко вбачав у національній школі, завданням якої вирішити три завдання, а саме: здійснення навчання і виховання; спілкування вчителів, дітей та батьків українською мовою; реалізація ідеалу гармонійної особистості відповідно до історичного досвіду, системи духовних, моральних цінностей українського народу; формування національної самосвідомості, що має у своїй основі особливий національний образ світу. У ній особистість мала б формувати такі риси майбутнього громадянина України, як глибокий патріотизм, гуманність, добропорядність у взаєминах між людьми всієї планети, а також працьовитість. Він виділяв розумове, моральне, естетичне, фізичне і трудове виховання підростаючого покоління [7]. Б. Грінченко безкомпромісно відстоював освіту українською мовою. Тільки однією мовою, в родині і в школі, на його думку, батьки й учителі можуть досягти бажаного нормального, повноцінного, максимального розвитку дитини. На думку Б. Грінченка, лише в національній школі можна виховати справжнього патріота своєї батьківщини, гармонійно розвинену особистість, добру, чуйну, гідну своїх великих пращурів, яка зможе бути корисною для своєї держави, сприяти її процвітанню. Навчання і виховання дітей рідною мовою є складовою виховного ідеалу педагога-просвітителя [3].

Виховний ідеал відомої поетеси, громадського діяча Лесі Українки – це гармонійно розвинена, творча особистість, якій притаманні такі цінності, як чесність, гідність, працелюбність, патріотизм, відданість своєму народові [8, с. 62]. А найстрашніше – моральна деградація людини, суспільна пасивність, безпорадність

і слабкість духу. Ідеалом для Лесі Українки є духовно багата особистість, здатна боротися за волю свого народу, його національні інтереси, національну гідність, толерантна до інших народів, які живуть в Україні. Ідеалом особистості для поетеси є людина праці. Вона вважала надзвичайно корисним виховання дітей у труді, у розумінні того, що праця – це, власне, норма людського існування. Письменниця засуджувала виховання дітей у лінощах і пустощах.

У ХХ ст. в українській етнопсихології сформувався ще один ідеал борця за самостійність і незалежність держави. Це – січовий стрілець, що в народній традиції тісно пов'язується з ідеалом козака. Жертовність найкращої частини українського юнацтва, покладена на вівтар нашої державності, є могутнім стимулом щодо подолання душевної апатії, національного нігілізму, для пробудження державотворчої активності сучасної української молоді.

Поряд з цими ідеалами, що витворювались у результаті конкретних історичних подій, в українській етнопедagogіці є один сталий ідеал – господар. Сформований на ґрунті хліборобського устрою життя, цей ідеал завжди відображав інтереси всього українського народу; з ним пов'язувалися надії на творче вдосконалення людини через працю. Господар – це порядок і лад у всьому, достаток, гідне людини життя, слідування народним хліборобським традиціям, спостережливість і кмітливість, стабільність і впевненість у завтрашньому дні, забезпечена старість і щаслива доля дітей [1].

Виховний ідеал відображає систему національного виховання, що спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів, переконань на основі цінностей вітчизняної світової культури. Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання [5]. В українському суспільстві зберігається тяжіння до загальноєвропейського виховного ідеалу, що вибудований на досягненнях загальноєвропейської культури і орієнтований на всебічний розвиток особистості згідно із закладеними в індивідові задатками, з яких потенційно можуть розвинутися здібності. Як зазначає Г. Ващенко, його спрямування означено лозунгом: «Хай буде кожний досконалий сам собою» [2, с. 90]. Разом з тим у традиціях українського народу велику значущість мають християнські принципи та мораль. Християнський виховний ідеал, формуючись засобами певної

форми релігії, скеровує віруючого на Царство Боже шляхом наслідування Христа. Істинному християнину потрібно так читати і вдумуватися у Святе Письмо, щоб не лише розуміти його думку, а й дух [2, с. 38].

Як бачимо, виховний ідеал має глибоке історичне коріння. Але для кожної історичної віхи у ньому відзначаються певні зміни. Тому важливо проаналізувати на яких засадах будується він в сьогоднішній Україні.

Ми провели дослідження на групі молодих волонтерів, які належать до «Руху аніматорів оо. Селезіян». Дана громадська організація існує при церкві Св.Покрови у м.Львові. У дослідженні взяли участь 40 осіб, віком 18-19 років, з них 20 – учнів одинадцятого класу та 20 студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах.

З метою виявлення особливостей виховного ідеалу було розроблено авторську анкету «Моя ідентифікація з національністю українця». За її допомогою ми хотіли з'ясувати ставлення респондентів до своєї етнічної групи (етносу, народу). Крім цього використані методика «Вивчення цінностей особистості» (Ш. Шварц) та методика «Дослідження самоствавлення» (Р. С. Пантелеєв). Результати дослідження статистично опрацьовані. Статистична обробка результатів дослідження здійснювалася за допомогою програмного комплексу «Statistica» і застосуванням стандартних статистичних програм Microsoft office 97. Дані приведені у вигляді середніх значень із стандартною похибкою ($M \pm m$).

На такі запитання анкети як «Я дуже добре знаю своє національне походження і розумію, що воно означає для мене», «Я багато думаю про те, як моя національна приналежність вплине на моє життя», «Я гордий (а), що належу до своєї національності», «Я добре відношуся до свого національного походження» респонденти, з числа учнівської молоді та студентів відповідали 100 %, що «повністю згодні». Усі респонденти погодили з тим, що особистість в українському суспільстві має виховуватися на свідомому патріотичному ставленні до своєї Батьківщини і на засадах релігійної духовності; повазі до Конституції, державних символів (Герба, Прапора, Гімну); на прищепленні поваги до прав і свобод людини-громадянина; на моральних почуттях, переконанні і потребі поводити себе згідно з моральними нормами; ідеях гуманізму; на засвоєнні національних, місцевих етнографічних та загальнолюдських культурних цінностей, що дозволяє формування довершеної особистості; вивченні і володінні

мовою, що підтверджує суспільну сутність людини, засвідчує її як патріота, демократа, гуманіста, громадського діяча і трудівника з метою бути національно свідомими громадянами і мужніми захисниками своєї держави – України. Респонденти у національне виховання включають поняття тілесного, чуттєво-вольового, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку особистості. Молоді люди як серед учнівської молоді, так і серед студентів знають про своє національне походження, ідентифікують себе з українським народом, усвідомлюють себе часткою нації й готові розділяти її долю. Разом з тим були й розбіжності у деяких відповідях. На запитання «Я добре володію українською мовою» відповіді респондентів розподілилися наступним чином: позитивну відповідь «так» дали 55 % учасників опитування (22,5 % учнів та 32,5 % студентів). Поряд з цим відповідь «не можу погодитися повністю» дали 45 % опитаних (27,5 % учнівської молоді і 17,5 % студентів). У бесіді респонденти зізнавалися, що не володіють досконало українською мовою, хоча визнають її як рідну і державну.

Разом з тим відчувається лояльне ставлення до інших національностей. Не погодилися з твердженням «Я хотів (-ла), щоб у моєму місті жили люди тільки моєї національності» 87,5 % респонденти (42,5 % учнів та 45 % студентів), ще 10 % (7,5 % учнів і 2,5 % студентів) відповіли, що «не можуть погодитися повністю» і лише 2,5 % студентів дали ствердну відповідь «так». Тобто сучасна молодь лояльно відносить до людей різних національностей і народностей і відчуває можливим їх спільне проживання на одній території. Це до деякої міри може слугувати розвінчанням міфу про те, що на теренах Львівської області відчувається нетерпимість до людей інших етнічних груп. Більше того частина респондентів частково (17,5% учнів та 17,5 % студентів) або повністю (7,5 % учнів і 7,5 % студентів) підтримували думку про спорідненість з іншими народами (росіянами, поляками, білорусами) – або міф про походження українського народу з «колиски трьох братніх слов'янських народів». Тобто суспільна думка у даному випадку мала високу значущість на формування стереотипу про спорідненість з іншими народами, що може впливати на розмитість уявлень про національне походження. Водночас, у 50 % респондентів була протилежна думка – про те, що спорідненості нема.

У наш час – час відновлення української державності й відродження духовності нації помітно зріс інтерес широкої громадськості до походження українського народу та його мови.

Як зазначає український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, академік НАН України, член-кореспондент, заслужений діяч науки і техніки України Г. П. Півторак, за часів тоталітарного комуністичного режиму особливого поширення в суспільстві набула версія про Київську Русь як колицку трьох братніх народів – «версія стала частиною офіційної ідеології щодо розуміння історичного процесу виникнення східнослов'янських народностей та їхніх мов». Однак, сам образ «спільної колицки» вкрай невдалий, бо за історичними фактами «виникнення окремих східнослов'янських народностей, зокрема й української, відбувалося не внаслідок поділу так званої давньоруської народності на три частини, а шляхом консолідації кількох суміжних і близькоспоріднених груп східнослов'янських територіально-племенних об'єднань у компактні культурно-етнографічні масиви» [10]. Тут не можна звинувачувати молодь у такому трактуванні спорідненості. Адже вона відображає те, що підтримується у суспільстві.

Для того, щоб довідатися більше про своє національне походження, традиції українського народу молодь часто спілкується з батьками і іншими значущими людьми. Вони цікавляться історією своєї нації, знайомляться з нею за доступними джерелами наукової літератури. Це допомагає їм дотримуватися традицій, обрядів і звичаїв свого народу. Вони знають про етнічне походження своїх батьків. Так відповіли усі учасники опитування.

На запитання «Я активно беру участь в організаціях або соціальних групах, які включають переважно членів моєї національності» респонденти відповіли, що лише частково погоджуються – 12,5 % учнів і 20 % студентів; погоджуються з таким твердженням – 5% учнів і 7,5% студентів та не погодилися із твердженням – 35,5 % учнів і 22,5 % студентів. У бесіді ми з'ясували, що у ті організації та соціальні групи, де задіяні опитувані, входить молодь і інших етнічних груп. Тобто це організації відкриті для участі у їх діяльності іншим етносам.

Отже, за підсумками проведеного анкетування можемо стверджувати, що значна частина респондентів вважає, що має високий ступінь ідентифікації зі своєю етнічною групою, є національно свідомою частиною суспільства. Більшість з респондентів вважає, що виховання сучасної молоді має відбуватися на засадах національних традицій, патріотизму і духовності. Безперечно, що на формування національної свідомості велике значення має суспільна думка – це стало доказом

того як молодь розуміє своє походження і як відбувається її ідентифікація зі своєю етнічною групою.

При вивченні соціально-психологічних особливостей виховного ідеалу, на нашу думку, важливо проаналізувати на які цінності опирається сучасна молодь. За методикою Ш. Шварца нами отримані наступні результати. Серед молоді визначальними були такі цінності як «гедонізм», «стимуляція», «досягнення» для учнівської молоді та «безпека», «самотійність» і «досягнення» – для студентської. Поряд з цим високо значущими були «духовність» як у старшокласників (5,4+1,1 і 5,1+0,7 бали, відповідно у дівчат та хлопців), так і в студентів (відповідно 6,0+1,5 та 5,4+1,2). Дещо нижчі значення мала цінність «соціальна культура»: для учнів – 4,7+0,4 та 4,4+0,9 і для студентів – 5,2+0,6 та 4,0+0,45 бали, відповідно для дівчат та хлопців. Ті респонденти, для яких високозначущими були цінності «духовність», «соціальна культура» та «традиції», характерні високий рівень відкритості, самоцінності ($p < 0.04$) та самокерівництва ($p < 0.001$).

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. В українському суспільстві вимальовується тенденція до відродження виховного ідеалу. Молодь, яка залучена до волонтерства при церкві є високо національно свідомою, орієнтованою на духовні та культурні цінності. Вони є патріотами свої Батьківщини. Водночас, можна зауважити, що для частини молоді тільки відбувається становлення ідеалу, в них ще не сформувалися до кінця ціннісні орієнтації і разом з тим, нема чіткої ідентифікації зі своєю етнічною групою. Ймовірно, що їх прихід на волонтерство допоможе їм з самовизначенням та самоідентифікацією.

Джерела

1. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. – К.: ІЗМН. 1996. – 232 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г.Г.Ващенко. – Полтава: Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. – 191 с.
3. Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Д. Грінченка. – К.: Знання, 1990. – 48 с.
4. Гапон Н. П. Соціальна психологія: навчальний посібник/ Н. П. Гапон. – Львів, 2007. – 460 с.
5. Дроб'язко П. І. Українська національна школа: витоки і сучасність / П. І.Дроб'язко. – К.: Академія, 1997. – 184 с.
6. Іванський Р. Д. Виховний ідеал як чинник формування цілісної системи особи громадянина України/ Р. Д. Іванський // Зб. наук. пр. / НДІ українознав. – К., 2005. – Т. 4. – С. 269–274.
7. Неживий О. Ідеї національної школи в педагогічній спадщині Б. Грінченка [library.ig.ua>grin/text/ped_deyatel/ped_deyatel_...](http://library.ig.ua/grin/text/ped_deyatel/ped_deyatel_...)

8. Опанасенко Н. І. Виховний ідеал українських діячів «Просвіт» (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): Монографія. – Переяслав-Хмельницький: ПП Карпук С. В., 2005. – 174 с. – Бібліогр.: с. 168–169.
9. Потебня О. Мова і народність/ О. О. Потебня і проблеми сучасної філології : зб. наук. пр. / редкол. В. Ю. Франчук та ін. – К.: Наук. думка, 1992. – 241 с.
10. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». 2-ге вид., доп. / Г. П. Півторак. – К.: Арістей, 2004. – 180 с.
11. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Вибрані педагогічні твори: У двох томах. – К.: Радянська школа, 1983. – Т. 2. – С. 64–169.
12. Чернишова Н. О. Педагогічні імперативи у формуванні виховного ідеалу України й Польщі// Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – Запоріжжя, 2010. – вип 8. – С. 479-484.
13. Якої нам треба школи / Б. Грінченко. – 4-е вид. – К. : Вид-во т-во «Криниця», 1917. – 31 с.

Захарчук Р.

Психологічні та правові особливості охорони природного навколишнього середовища

Розглянуто деякі правові й психологічні аспекти охорони довкілля. Запропоновано окремі мотиваційні фактори як дієвий механізм охорони навколишнього природного середовища.

Діяльність людини - будь-яка активність людини, якій вона сама надає деякий сенс. Діяльність характеризує свідому сторону особистості людини (на відміну від поведінки). Сучасна психологія нараховує десятки теорій особистості, відповідно до яких особистістю можна назвати людину, яка досягла такого рівня соціального розвитку і самосвідомості, який дозволяє їй знаходити і обирати серед цінностей культури особистісні смисли, самостійно виконувати відповідну перетворювальну діяльність, свідомо і відповідально здійснювати саморегуляцію діяльності й поведінки [1].

Діяльність людини з охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України, спрямованого на збереження безпечного існування живої і неживої природи, захисту життя і здоров'я населення, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи. Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне

середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [2].

У той же час, буденність більшої частини нашого суспільства свідчить про інше. В Україні, на переконання автора, вкрай недостатньо переймаються охороною природи, яка є планетарною колицкою. Людина забула про відкрите життя в лоні природи й добровільно «зачинена» у великих новобудовах і мегаполісах, тому й мало цінить наявні і обмежені природні ресурси. Важливо відзначити, що рівень та якість життя соціуму, насамперед, залежить від середовища, в якому проживає та рухається у своєму розвитку населення. Для захисту довкілля людині необхідно в найближчий період припинити діяння, згубні для навколишнього природного середовища і Землі загалом. Людство уже є свідком вимирання низки видів рослин та тварин, що ніколи не відтворити. Людина в своїй цивілізаційній діяльності намагається зекономити зараз, скидаючи в природу шкідливі та токсичні речовини, проте не піклуючись про лиху годину для майбутніх поколінь.

В інтересах унеможливлення подальшого розвитку українського суспільства у неприйнятній для охорони навколишнього природного середовища площині вітчизняним владним інституціям доцільно сформувати систему мотивуючих чинників для населення, що сприятимуть реальному й дієвому захисту довкілля. Саме мотивація (з лат. *movere*) як спонукання до дії та динамічний процес, що керуватиме поведінкою людини із задоволення своїх потреб із охорони природи, буде найбільш ефективним інструментарієм. Органам державного управління варто активно та повсякденно застосовувати наступні механізми:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки у життєдіяльності суспільства;
- гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;
- поєднання заходів мотивування, стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища, ін.

Владні структури зобов'язані надати поштовх українському суспільству бережливо ставитись та охороняти Природу, усунути чинники, що деструктивно впливають на неї. Однозначно можна зробити висновок, що після об'єднання зусиль майбутні покоління очікує гармонійне існування у процесі подальшої життєдіяльності.

Джерела

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. Електронний ресурс, <http://uk.wikipedia.org/>
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», від 25.06.1991 року. № 1264-XII // [Електронний ресурс]. Ресурс доступу: <http://rada.gov.ua>

Зошій І.

Рекомендації щодо покращення підготовки до здійснення юридичної діяльності

На основі проведеного аналізу наукової літератури подано рекомендації для покращення підготовки до здійснення юридичної діяльності. Запропоновано ряд вправ для розвитку спостережливості, пам'яті, уваги, які необхідні для роботи юристів.

Ключові слова: юрист, юридична діяльність, соціально-психологічний тренінг.

В умовах реформування в Україні суспільних відносин, зміни економічного та політичного устрою, оновлення духовної сфери дедалі більше інтенсифікуються правові зрушення в житті країни, змінюється підхід до підготовки фахівців у сфері юриспруденції.

Юридична праця належить до тих видів діяльності, що визначаються, насамперед, системою взаємозв'язків «людина – людина». Зміст такої діяльності зумовлюється багатоваріантністю професійних завдань та їх значною інтелектуальною й емоційною насиченістю.

Юридичну діяльність можна віднести до професій, що передбачають виконання службових обов'язків у напружених, екстремальних, стресогенних умовах[2]. Вона відбувається у сфері дії права з використанням правових засобів, здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами, які володіють юридичними знаннями. Її метою є упорядкування, узгодження суспільних відносин по відношенню до вимог права, вирішення конкретних життєвих ситуацій та задоволення на цій основі індивідуальних, групових та загальнолюдських потреб та інтересів.

Юридична діяльність у багатьох ситуаціях виявляє елементи творчості, індивідуального підходу, винесення конкретного рішення на підставі загальної моделі поведінки [1].

Сучасна юридична наука розвивається, тому кожна юридична професія, крім загальних вимог, висуває юристу практику – слідчому, прокуророві, судді, адвокату – специфічні вимоги. Підвищення якості праці юриста неможливе без урахування

індивідуальних особливостей його особистості та відповідності особистісних якостей об'єктивним вимогам даної професії.

Не всі студенти свідомо обирають професію відповідно до своїх можливостей, здібностей та особистісних характеристик, частина з них можуть мати низький рівень комунікативних та організаторських здібностей, погано розвинуті пам'ять, увагу, спостережливість. Тому можна рекомендувати для покращення результатів певні корекційні вправи, а також проведення соціально-психологічного тренінгу.

У широкому значенні слова під соціально-психологічним тренінгом (СПТ) розуміється практика психологічного впливу, заснована на активних методах групової роботи. При цьому мається на увазі використання своєрідних форм научіння знанням, умінням і технікам у сфері спілкування, діяльності, особистого розвитку і корекції.

СПТ спрямований на оволодіння певними соціально-психологічними знаннями, розвиток комунікативних здібностей особистості, рефлексивних навичок, здібності аналізувати ситуацію, поведінку, стан як членів групи, так і свої власні, вміння адекватно сприймати себе та оточуючих [4]. При цьому виробляються і корегуються норми особистісної поведінки і міжособистісної взаємодії, а також розвивається здатність гнучко реагувати на ситуацію, швидко підлаштовуватись у різних умовах і групах.

Тренінг проводиться як зі спеціально підібраними для цієї цілі групами, так і з реально існуючими групами. Якщо в першому випадку частіше переслідуються індивідуальні психокорекційні цілі, то в другому завдання полягають у покращенні соціально-психологічного клімату в колективі.

Соціально-психологічний тренінг формує у людини уміння управляти стилем своєї поведінки за рахунок усвідомлення того, як він сприймається оточуючими людьми, які дії провокують їхню симпатію або антипатію, розвиває такі особистісні якості, як чутливість до психічного стану оточуючих людей, їхні установки та прагнення [6].

Соціально-психологічний тренінг не може розглядатися як лабораторія «зростання особистості». Насправді, тренінг здатний дати лише спонукальний поштовх до глибоких особистісних змін, які потім можуть розвиватися і зміцнюватися в умовах реальної життєдіяльності, є єдиною сферою і основним джерелом особистісних перебудов.

В даному соціально-психологічному тренінгу, розробленому для студентів-юристів з метою покращення підготовки до здійснення юридичної діяльності, включені вправи для розвитку спостережливості, пам'яті, уваги, рекомендують такі вправи. Опишемо деякі з них.

Вправи на розвиток уваги, спостережливості.

Вправа «Хор». Один із учасників вправи – «відгадувач». Він виходить із приміщення. Інші учасники беруть 2-3 рядки з відомого вірша, і кожен учасник отримує по одному слову. Входить «відгадувач». По команді ведучого учасники разом вимовляють кожний своє слово. Потрібно відгадати рядки з вірша. Якщо «відгадувач» не може впоратися із завданням, «хор» повторює слова вірша.

Вправа «Меблі». Учасникам вправи пропонують уявити себе якимось предметом інтер'єру і зайняти відповідні місця в приміщенні. Один із учасників – «господар» кімнати – ознайомлюється з інтер'єром. Його можна уявити за допомогою виразних поз учасників вправи. Після цього «господар» виходить із приміщення. Проте, з'являється його «син» - пустунчик і робить перестановку у приміщенні. «Господар» повинен усе розставити так, як було.

Вправа «Які звуки повторюються?» Варіант 1. Ведучий зачитує 4-5 слів, у кожному з яких зустрічається якийсь один звук. Наприклад: хліб – відро – пролісок – камінь. Учасники визначають звук, який повторюється в кожному слові.

Варіант 2. Дається набір слів, у яких повторюються 2 звуки. Наприклад: книжка – нитка – тканина – нирка – ноги.

Вправа «Блискавка». Учасники читають в нормальному темпі текст. Цей текст переривається командою ведучого «Увага». І дається команда «Блискавка». Учасники прискорюють темп до свого максимуму, пильнуючи, щоб не губилося розуміння прочитаного. По команді ведучого закінчують читати і рахують кількість прочитаних слів. Визначається переможець гри.

Вправа «Доміно». Для проведення даної вправи знадобляться або набір листівок, або картинки дитячого лото. Учасники сідають за стіл. Кожному дають по декілька карток так, щоб не було видно картинок. Перший учасник бере одну картку, кладе її картинкою вгору і починає оповідання. Це може бути казка, фантазія, гумористична розповідь тощо, усе що завгодно, але те, що обов'язково включає у свій сюжет зображену на картинці річ. Далі передається слово сусідові, що перевертає свою картинку та

продовжує сюжет. Вправа рухається по колу доти, доки не закінчаться картки в учасників. По закінченні вправи керівник розкладає всі картки на столі та пропонує учасникам групи скласти їх у тому порядку, у якому вони були використані під час вправи.

Вправа «Інтерв'ю» (прийом відкритого запитання). Відкрите запитання припускає розгорнуту інформативну відповідь. Починати варто зі слів що, хто, як, скільки, чому, де, з якою метою.

Таким чином, візьмемо інтерв'ю в кожного з присутніх. Завдання ведучого: за допомогою мінімальної кількості запитань якомога повніше з'ясувати погляди на певні проблеми того, хто відповідає.

Вправа «Спостережливість». Учасник сідає спиною до групи і детально описує зовнішність члена групи, якого визначить ведучий: як він одягнений, який сьогодні в нього настрій, чи відрізняється його сьогоднішня поведінка від звичайної.

Учасник групи уважно дивиться на свого партнера, а потім відвертається. Той змінює три деталі своєї зовнішності (знімає годинник, міняє позу тощо). Перший обертається і повинен відгадати, які зміни відбулися. Завдання повторюється 2-3 рази.

Вправи на розвиток пам'яті

Вправа «Античас». Кожному з учасників пропонується тема для невеликої розповіді (театр, магазин, прогулянка на природу). Отримавши тему, учасник повинен розкрити її, описуючи всі події в ній у зворотному порядку.

Вправа «Повтори навпаки». Ведучий зачитує 1-3 складові слова – учасник повторює їх, вимовляючи навпаки. Наприклад: сон – нос, бар – раб, село – олес і т.д.

Вправа «Запам'ятай і змалюй». Ведучий демонструє протягом 3-5 с низку простих геометричних фігур. Після цього кожен з учасників відтворює в зошиті це по пам'яті.

Для ускладнення вправи кількість фігур можна збільшувати, а також змінювати їх на інші знайомі для дітей об'єкти.

Вправа на розвиток уяви

Вправа «Чи таке буває?». Тренер пропонує ситуацію. Наприклад: вертоліт летить у небі; миша в дзеркалі живе. Учасник повинен уявити собі цю ситуацію й сказати чи таке буває, про що йдеться. Якщо ситуація суперечлива, то треба дослідити її всім разом і знайти правильну відповідь.

Вправа «Живий звук». Тренер пропонує описати звук (дощ, дзвоник, скрип дверей). Для цього він запитує гравців: Який він – товстий чи тонкий, широкий чи вузький, добрий чи злий, гострий чи тупий...

Вправа «Закінчи розповідь». Тренер зачитує початок речення або 2-3 фрази розповіді. Наприклад. Я пішов до ванної кімнати вмитися. Відкрив кран, і тут раптом ... Завдання учасників – скласти якомога більше незвичайних та оригінальних варіантів його закінчення.

Вправа «Буріме». Тренер пропонує 2 пари рим – кінцівки чотирьох рядків віршика, причому, рядки можуть римуватися по-різному. Учасникам необхідно скласти початок кожного рядка й отримати власний римований вірш.

Вправа «Ці три слова обов'язкові». Керівник навмання обирає з будь-якої книги 3 слова, а також пропонує учасникам вгадати й розповісти історію, в якій обов'язково фігуруватимуть ці слова. Перемагає той, хто першим вгадає найцікавішу історію.

Отже, той, хто обирає даний вид діяльності (юридичний) повинен мати чіткі реальні та адекватні уявлення про необхідні для обраної діяльності характеристики особистості, (спостережливість, уважність, концентрація, обсяг пам'яті, швидкість та готовність до запам'ятовування та відтворення) мати відповідний рівень комунікативних та організаторських здібностей. Все це забезпечить застосування запропонованих вправ.

Джерела

1. Андросюк В. Г., Казміренко Л. І., Кондратьєв Я. Ю. та ін. Юридична психологія. – К., 1999. – 134 с.
2. Будіянський М.Ф. Психологія особистості: Учбово – методичний посібник. – О.: Астро Принт, 1999. – 158 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е., Кошинець В.В. Юридична психологія: Курс лекцій. – Івано-Франківськ, 2005. – 318 с.
4. Орбан-Лембрик Л.Е., Кошинець В.В. Юридична психологія: Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – XII, 2007. – 448с.
5. Столяренко А. М. Психологические приемы в работе юриста. – М., Просвещение, 2000. – 146 с.
6. Щёкин Г. В. Основы психологических знаний. – К., 1996. – 386 с.

Кожушко-Лозинська І.

Причини ускладнення соціально-психологічного клімату в колективі

Розкриваються функціонально-особистісні характеристики керівника та підлеглих, що здатні ускладнювати соціально-психологічний клімат в колективі.

Ключові слова: довіра, конфлікти, соціально-психологічний клімат, стиль керівництва.

Постановка проблеми. Ефективне управління колективами є однією з найважчих сфер людської діяльності. До цієї думки схилились відомі дослідники та практики. Генрі Форд – власник всесвітньо відомого автомобільного підприємства свого часу висловився, що якщо б вдалося навчитись розв'язувати конфлікти, то це могло більшою мірою знизити собівартість автомобіля ніж запровадження технічних нововведень.

Серед багатьох причин ускладнень соціально-психологічного клімату в колективах на першому місці є невідповідність керівників, їх низька комунікативно-управлінська компетентність, суб'єктивізм в оцінках підлеглих. У більшості закордонних фірм керівники щорічно мають проходити 2-3 тижневе підвищення кваліфікації з проблем спілкування, емоційної реабілітації, вміння розв'язувати конфлікти, розвитку навиків підтримання сприятливого соціально-психологічного клімату в своїх колективах. Аналогічні програми перепідготовки мали б діяти і у вітчизняній практиці, оскільки сучасні керівники таких можливостей практично позбавлені.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічний клімат – якісний бік стосунків людей в групі, що виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, які сприяють або перешкоджають їх продуктивній спільній діяльності та розвитку особистості. Соціально-психологічний клімат може бути сприятливий, несприятливий, нейтральний, впливати позитивно чи негативно на самопочуття людини. Настрій однієї людини впливає на настрій іншої, позначається на різноманітних актах поведінки, діяльності, життя людини. На думку Б.Д. Паригіна, соціально-психологічний клімат – «один із вирішальних чинників успішної діяльності людини в усіх сферах життя суспільства».

Соціально-психологічний клімат будь-якої установи породжується міжособистісною взаємодією, яка залежить від

багатьох причин, зокрема: індивідуальних якостей співробітників, характером їх міжособистісних стосунків; рівня культури керівника та співробітників; ступеня задоволеності людей результатами праці та розміром її оплати; стилю керівництва колективом; впливу навколишнього середовища (матеріально-економічні та організаційно-управлінські умови праці, загальна ситуація у державі, певній галузі тощо).

На *індивідуальному рівні* соціально-психологічний клімат виявляє себе в емоційних, волевих та інтелектуальних станах члена групи, зокрема, людина переживає:

- оптимізм, ентузіазм або подавленість, роздратованість, страх;
- цілеспрямованість, мобілізацію сил або волюву розслабленість, розгубленість;
- інтелектуальний ступор або творчий пошук, інтелектуальну активність.

На *груповому рівні* соціально-психологічний клімат виявляється у взаємній довірі та повазі членів групи, узгодженості їх мотивів та цілей, в згуртованості групи, готовності допомагати одне одному.

Найважливішими ознаками сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі є:

- взаємодопомога, довіра, доброзичливість членів групи один до одного;
- вільне висловлювання думок щодо справ колективу чи поведінки окремих осіб;
- взаємна відповідальність, взаємовимогливість;
- демократичний стиль управління, відсутність тиску та маніпулювання з боку керівництва щодо підлеглих;
- поінформованість членів колективу про стан справ у колективі;
- визнання за підлеглими права впливати на прийняття рішень у роботі колективу.

Наслідками сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі є: відсутність деструктивної конфліктності між співробітниками, трудова дисципліна і високі показники результатів діяльності колективу, низька плинність кадрів.

Причини ускладнення соціально-психологічного клімату. Для створення сприятливих соціально-психологічних умов праці слід всесторонньо проаналізувати, що може ставати причиною конфліктів у колективі. Загалом розрізняють конструктивні та деструктивні трудові конфлікти.

Метою *конструктивних трудових конфліктів* є усунення перешкод на шляху підвищення продуктивності праці. До їх причин належать:

- шкідливі умови праці;
- недоліки в технології виробництва (незабезпеченість матеріалами та ресурсами що спричиняє вибраковування продукції);
- недоліки в організації праці (нечіткість у розподілі обов'язків між співробітниками та підрозділами; невідповідність між правами та обов'язками; незручний графік роботи; низький рівень дисципліни; неритмічність праці);
- неналежна оплата праці (занижена зарплата, затримки з її виплатою, несправедливий її розподіл між членами колективу).

Конфлікти можуть дати позитивні результати, якщо сторони не виходять за межі етичних норм, ділових відносин і розумних аргументів. Правильне розв'язання конструктивних трудових суперечностей веде до усунення їх причин, вдосконалення відносин між людьми, до покращення виробництва, підвищення ефективності організації.

Деструктивні трудові конфлікти зачіпають передовсім особисті стосунки між членами колективу, їх метою є досягнення особистих переваг та корисливих інтересів ціною чийось збитків чи приниження. Їх можуть спричинити або некоректні дії керівника, або некоректні дії підлеглих, або їх спільні помилки.

Деструктивні трудові конфлікти виникають, коли одна зі сторін жорстко наполягає на своїй позиції та ігнорує інтереси іншої сторони або усієї організації, при цьому використовуються аморальні методи (шантаж, погрози, маніпулювання, зловживання). Це спричиняє недовіру, зниження співробітництва.

Трудові конфлікти класифікують на:

- *горизонтальні* (сторони мають однаковий статус), *вертикальні* або *управлінські* (статуси сторін різні), *змішані*.
- *відкриті* (їх наявність помітна всім) і *приховані* (їх розпізнати можна на основі непрямих ознак: напруженість у міжособистісному спілкуванні, різка зміна у ставленні до роботи).

Значну шкоду організаціям можуть завдавати незалагоджені приховані суперечності, тому важливо вчасно виявляти і розв'язувати їх. В іншому випадку можуть з'явитись нові ускладнення:

- *Перевитрати управлінського часу*. Закордонні дослідження свідчать, що чверть робочого часу керівник тратить на

- управління підлеглими, що мають конфліктні стосунки.
- *Зниження якості управлінських рішень.* Для ухвалення ефективних рішень керівнику потрібна обґрунтована інформація. В конфліктному колективі якість інформації знижується, бо немає довіри та живої комунікації між співробітниками, різними підрозділами, керівництвом.
 - *Витрати на реорганізацію.* Перестановки несумісних співробітників, заміна керівників підрозділів з метою знизити конфліктність збільшує зайві витрати на адаптацію працівників до нових умов праці.
 - *Негативний імідж організації.* Конфліктуючі сторони можуть виносити свої претензії і суперечки за межі колективу, це псує репутацію організації.
 - *Саботаж та шкідництво.* Учасники протистояння можуть неналежним чином виконувати свої обов'язки, свідомо порушувати виробничий процес, псувати устаткування, робити перепони в роботі співробітників-конкурентів. Такі вчинки здебільшого роблять приховано.
 - *Зниження якості праці.* В атмосфері недовіри рідко хто здатний працювати з ентузіазмом, відповідально та якісно. Співробітники стараються чим швидше піти з роботи, нерідко прогулюють. Стреси на роботі впливають на зростання захворюваності працівників.

Керівник як джерело конфліктів. Провідне значення для налагодження психологічного клімату в колективі залежить від керівника, його управлінської компетентності. Слід чітко розуміти, що помилками управлінської діяльності може стати: а) порушення службової етики; б) порушення трудового законодавства; в) несправедлива оцінка підлеглих.

Порушення службової етики проявляються у брутальних висловлюваннях, зверхності, зневажливому ставленні керівника до підлеглих, їх публічне приниження; нетерпимості до думок оточуючих, ігноруванні зауважень, переслідуванні за критику; намагання керувати працівниками, ігноруючи повноваження їх безпосередніх керівників; протекція сторонніх претендентів на управлінські посади; маніпулювання підлеглими, провокування недовіри і конфліктів між ними.

Порушення трудового законодавства з боку керівника можуть бути як свідомими, так і через правовий нігілізм, юридичну неграмотність. Вони проявляються в обмеженні прав підлеглих; зловживанні посадовим положенням; приховуванні чи спотворенні суттєвої інформації (наприклад, про скорочення,

реорганізацію), несправедливому розподілі роботи між підлеглими.

Несправедлива оцінка підлеглих з боку керівника може виявитись у невмінні переконувати; нечіткому формулюванні вимог, завдань, інструкцій («невідомо чого хоче»); ревнивому, заздрісному ставленні до авторитету високопрофесійних співробітників; неконкретній критиці недоліків в роботі підлеглих; необ'єктивному оцінюванні праці підлеглих під час розподілу заохочень і покарань; хвалькуватості, зарозумілості та інших проявів зверхності, що викликають заздрість, образу.

Працівник як причина конфліктів. Працівників можна розділити на три групи: стійкі до конфліктів; утримуються від конфліктів; конфліктні (до 6-7% від чисельності персоналу). На думку психологів, для створення сприятливого психологічного клімату доводиться докладати зусилля стосовно десятої частини персоналу (конфліктних працівників), решта самі прагнуть впорядкованості.

Конфліктні працівники (важко керовані, з поведінкою, котру важко передбачити) нерідко отримують характеристику безвідповідальних, недобросовісних, зверхніх, нескромних, нечесних, недисциплінованих, неорганізованих, невитриманих, схильних вдаватися до скарг та анонімок.

Висновок. Отже, основними факторами, що впливають на стан соціально-психологічного клімату в колективі є ступінь задоволення людей роботою та її оцінкою, атмосфера взаємопідтримки, стиль керівництва та індивідуальні якості співробітників.

Джерела

1. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва: Навч. посібник. – К.: Каравела, 2006. – 408 с.
2. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування: Навч. посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 304 с.
3. Жигайло Н.І. Роль керівника у формуванні соціально-психологічного клімату в колективі // Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія психологічна. – Л.: ЛьвДУВС, 2012. – Вип. 2(1). – С. 374-383.

Коблан А. Процеси та проблеми імміграції в сучасній Україні

Міграційні процеси стали на сучасному етапі розвитку одними із найбільш очевидних ознак глобалізації. За

підрахунками вчених до цих процесів залучено від 60 до 150 млн. осіб, суттєвим поштовхом до збільшення числа яких стала лібералізація імміграційного законодавства в Європі та зникнення системи комуністичних держав в кінці ХХ століття. Саме колапс СРСР призвів до першої, найбільшої, хвилі імміграції в незалежну Україну, якій в була властива репатріація та етнічна міграція українців на історичну батьківщину. В подальшому характер імміграційних процесів стабілізувався, однак в середині минулого десятиліття він зазнав якісних змін, що проявилися в тому, що Україна стала об'єктом імміграційних інтересів певної частини вихідців із Азії та Африки, що змушує говорити про появу певного виклику традиційній етно-соціальній структурі населення України, яку історично складали переважно європейські народи. Тому важливим є вивчення потенційних ризиків, в майбутньому, у випадку посилення імміграційного потоку. Отже, в контексті аналізу особливостей та значення імміграції для сучасної України, необхідно з'ясувати загальні особливості міграційних процесів в Україні; визначити кількісні показники, динаміку, та вплив на етно-національний склад України імміграційного потоку; охарактеризувати особливості транзитної та нелегальної імміграції в Україні; з'ясувати рівень інтеграції іммігрантів та ставлення до них українського суспільства; та проаналізувати потенційні небезпеки імміграції в Україні, на основі яких визначити напрямки оптимізації української міграційної політики.

Україна займає лідерські позиції як за кількістю емігрантів (3-тє місце світі), так і за кількістю іммігрантів. За даними генсека ООН, в 2006 р., в Україні перебувало 6,7 млн. іммігрантів (за кількістю яких Україну випереджають лише США, Росія, та Німеччина), що складало 3, 6 % загальносвітового рівня. В той час як серед українського суспільства в першу чергу увага прикута до проблеми трудової еміграції, питання іммігрантів тривалий час перебувало на другому плані. Лише в 2004 р., заяви відповідних державних чиновників, засвідчили, що держава поступово починає відходити від ліберальної імміграційної політики, що проводилася на фоні індиферентного ставленням до іммігрантів. В той час як трудова еміграція стала неминучим елементом українського життя за останнє десятиліття, потенціал збільшення якої в значній мірі вичерпаний, проблеми імміграції поступово виходять на перший план, оскільки її причини та характер значно складніший від процесу еміграції, та несуть у собі ризики, що впливають на міжнародну безпеку, поширення злочинності, міжнаціональні конфлікти, зміни етнічного балансу та

самоідентичності місцевого населення. В той час як іноземні дослідники вказують на утвердження іммігрантів в Україні як свідчення долучення держави до глобалізаційних процесів, варто критично оцінювати наслідки імміграції, оскільки навіть для США, позитивний вплив трудової імміграції визначається як маргінальний.

Одним із небагатьох позитивних результатів імміграції до України стало повернення протягом першого десятиліття незалежності близько 2 млн. осіб українського походження із країн СНД. Водночас надалі процес імміграції суттєво сповільнився, та зазнав якісних змін, оскільки саме вихідці із цих країн, неукраїнського походження, стали основною категорією іммігрантів. Поряд з українцями, на територію України поверталися народи, що історично проживали на півдні нашої держави (кримські татари, греки, болгары, та німці). Водночас найбільш масовий характер репатріації серед кримських татар виявився найбільш проблемним, оскільки у половини представників цієї народності немає власного житла та роботи. Результати імміграційних процесів в 1990-х рр. констатував перепис 2001 р., основними результатами яких стало збільшення кількості українців (з 72 до 77% від загальної кількості), репатрійованих народів, та значне зростання кількості „нетрадиційних” іммігрантів (вихідців з поза меж СНД) в Україні. Серед останньої категорії найбільше зросла кількість турків (у 30 р.), в’єтнамців, курдів, індійців та пакистанців (у 8 р.), арабів (у 5 р.), китайців та афганців (у 3 р.), що свідчить про переважно азійський компонент „нетрадиційних іммігрантів”. Однак незначна початкова питома вага цих народів не внесла суттєвих коректив в етно-національну композицію населення України.

Про нову актуалізацію проблеми імміграції свідчить порівняльний аналіз. Хвиля імміграції на початку незалежності (1991-1992 рр.), змінилася періодом 1993-2004 рр. коли еміграція переважала імміграцію, після чого міграційний баланс в Україні знову став позитивним. Новими факторами імміграції стало зростання рівня життя та економічного розвитку в Україні, що стимулює потребу у низькокваліфікованій праці. Свою роль у цьому процесі відіграло також долучення України до міжнародних стандартів міграційного законодавства. Зокрема, після запровадження Закону про імміграцію в 2001 р. стала помітною тенденція до збільшення кількості іммігрантів та осіб, що намагаються одержати дозвіл на проживання в Україні. Ці тенденції відображені в словах німецького дослідника Ф. Дювеля,

що охарактеризував Україну як країну еміграції та транзитної міграції, що перетворюється в країну зростаючої імміграції та біженців. В 2002-2006 рр. рівень імміграції коливався на рівні 38-42 тис. осіб, серед яких частка вихідців із країн СНД становила 76 %, зокрема із Росії (92 тис.), Молдови (12 тис.), Узбекистану (11 тис.), Азербайджану (10 тис.), Грузія та Вірменії (8,3), що значно перевищує показники Китаю (8 тис.), Йорданії, Індії, Ірану, та В'єтнаму (менше 3 тис.).

На фоні досить низького рівня кількості біженців в Україні, в останні роки помітна позитивна тенденція до їх зменшення. В 1990-х хвиля біженців пояснювалася конфліктами на Середній Азії, Кавказі, Придністров'ї, а також постійною нестабільністю в Афганістані, вихідці з якого є переважаючою категорією біженців в Україні. Нова хвиля біженців тимчасово виникла в останні роки також через нестабільність на Кавказі. Загалом політика України в цьому питанні характеризується значними обмеженнями щодо надання громадянства шукачам притулку, невідповідністю деяких положень законодавства міжнародним стандартам, при існуючому досвіді впровадженні програм облаштування деяким етнічним категоріям біженцям.

Проблема імміграції тісно пов'язана із питаннями транзитної міграції, що має в основному нелегальний характер. В минулому десятиріччі рівень офіційної нелегальної міграції коливався на рівні 23-32 тис., хоча за оцінками багатьох дослідників справжні обсяги перевищують офіційні показники в два-вісім рази, хоча оптимальне значення цього коефіцієнта очевидно сягає 3-4. Характер нелегальної міграції також зазнає змін, оскільки в другій половині 2000-х років, серед основного потоку нелегальних мігрантів починають переважати вихідці із країн СНД, в той час як в попередній період такими були затримані із Південно-Західної Азії та Африки. Безпосереднім виявом негативних явищ пов'язаних із нелегальною імміграцією є правопорушення на кордонах (в половині випадків) та причетність нелегалів до ряду резонансних інцидентів в південних областях України. Для подолання проблем нелегальної імміграції Україна акцентує свою діяльність саме на боротьбі з нелегалами як провідному компоненту міграційної політики, чому сприяє підтримки та зацікавлення з боку ЄС. Саме нелегальна міграція є суттєвим фактором криміналізації іммігрантського середовища, чому сприяють замкнутість іммігрантських груп, риса яка особливо характерна серед „нетрадиційних іммігрантів”. Водночас значні ризики на подальшому шляху транзитних мігрантів змушують їх

залишатися на українській території, збільшуючи таким чином потік імміграції в Україні. Серед основних недоліків на шляху подолання проблем транзитної міграції стоять відсутність єдиного реєстру іноземців, корупція в прикордонних службах, сформовані ще з радянських часів іммігрантські зв'язки та мережі, проблема узгодження процесів реадмісії з ЄС та Росією.

Подолання викликів імміграційних процесів має забезпечити ефективна міграційна політика основні досягнення якої пов'язані із формуванням законодавчої бази, зокрема прийняття в 2001 р. законів про біженців, імміграцію та громадянство. В ході цього процесу змінилася також міграційна стратегія України, що призвело до заміни ліберального підходу 1990-х рр. до більш рестриктивною політики. Саме напередодні подій Помаранчевої революції, в 2004 р., пролунали резонансні заяви про першочерговість проблеми нелегальної імміграції для України та збільшення охочих залишитися. Проте, серед основних недоліків міграційної політики, надалі залишається нездатність пристосуватися до нових умов глобалізації, проблеми із фінансування центрів із утримання нелегалів, невдалі спроби створення Державної міграційної служби.

Тривала другорядність уваги до іммігрантів в Україні була зумовлена значною індиферентністю стосовно них українського населення, та поодинокі випадках ксенофобії та расизму. Водночас „нетрадиційних” мігрантів українці пов'язують із потенційними ризиками тероризму, криміналу, джерел небезпечних інфекцій. Тому вихідцям із країн СНД, особливо росіянам, набагато легше інтегруватися в українське суспільство, ніж вихідцям з Африки та Азії. Фактор російськомовності також сприяє розташуванню основної частини іммігрантів на території східних областей і столиці. Окрім того цей факт впливає на кращі імміграційні можливості громадян СНД та пост-комуністичних країн третього світу, традиційно значній кількості серед іммігрантів іноземних студентів. Зокрема, трьома основними іммігрантськими центрами в Україні є Київ, Харків та Одеса. В Харкові варто відзначити діяльність в'єтнамської діаспори (Техноком, Сан-Груп), яка як і китайські іммігранти, в значній мірі, прибувають в Україну в рамках легальної економічної діяльності, та створюють ефективні осередки економічної діяльності, чому сприяють зв'язки з країною-походження. Загалом основними осередками економічної діяльності іммігрантів є великі промислові ринки в цих містах (Троєщина, Барабашівка, „7-ий кілометр”), будівництво, що

пояснює пануюче переконання щодо іммігрантів, як неконкурентів українців на ринку праці.

Отже основними чинниками, що впливають на процеси імміграції в Україну є зовнішні процеси та зміни економічного становища в Україні. Останній фактор сприяв поступовій трансформації України в об'єкт постійної імміграції деяких країн третього світу, Середньої Азії та Закавказзя. Отже нові умови глобалізації сприяють збільшенню мультиетнічності та складності імміграції. Для ефективного контролю та регулювання імміграції в Україні, варто виробити більш чітку імміграційну стратегію, визначитися із доцільністю заміщеної міграції, краще узгодити внутрішнє законодавство із міжнародними нормами, оптимізувати політику співпраці із ЄС, активізувати заходи щодо запобігання нелегальній міграції, та детально вивчати процеси та наслідки інтеграції іммігрантів в українське суспільство.

Джерела

1. «Нетрадиційні» іммігранти у Києві / Брайчевська О., Волосюк Г., Малиновська О., Пилинський Я., Попсон Н., Рубл Б.— Київ: СтилоС, 2003. – 446 С.
2. Bilan Y. Ukraine: Country and Research Areas Report/ B. Vollmer, Y. Bilan, I. Lapshyna, S. Vdovtsova. Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS); Centre of Sociological Research (CSR), Kharkov: EUMAGINE, 2010 — 131 P.
3. Dietz B. Migration policy challenges at the new Eastern borders of the enlarged European Union: The Ukrainian case / B. Dietz. Working Papers No. 267, Munchen: Osteuropa-Institut-Munchen, 2007 – 33 P.
4. Malynovska O. Migration in Ukraine: challenge or chance? / O. Malynovska // European View: A Journal of the Forum of European Studies. – 2007. – Vol. 5. – P.71-78.
5. Migration in Ukraine: A Country Profile/ Ed. by S. Siar. Migration in the region of the Black Sea Region: Regional Overview, Geneva: International Organization for Migrations, 2008. – P.61.
6. Popson N. Migration in Ukraine and the Case of Kyiv: Suggestions for Preparation of a Research Agenda / N. Popson. Working Paper, Understanding the Transformation of Ukraine, 15-16 October 2004 , Ottawa: Chair of Ukrainian Studies, 2004. – 12 P.

Колісник-Гуменюк Ю. Психологічні аспекти комунікації професійно- етичної культури майбутніх медиків

Аналізуються психологічні аспекти комунікативної взаємодії лікаря та пацієнта та їх вплив на професійну діяльність медиків.

Ключові слова: спілкування, медична етика, комунікативність, комунікативні відносини.

Підготовка майбутніх медиків є складовою професійної освіти і спрямована на забезпечення фахівців певним рівнем професійної майстерності, формування в них відповідних якостей з конкретної

професіограми з одночасним розвитком загальної культури особистості. Завдання навчальних закладів медичного профілю полягає в тому, щоб майбутні медичні фахівці оволоділи конкретною сумою знань, необхідних для роботи за обраним фахом [5, с. 71] та усвідомили шляхи подальшого розвитку своєї професійної діяльності, вміли активно й ефективно впливати на цей процес.

У науковій літературі окреслені теоретико-методологічні основи медичної освіти, які полягають у розробленні нових методів медичного пізнання, дослідженні та методологічному обґрунтуванні їхньої адекватності кваліфікаційним вимогам, що ставляться до фахівців медичного профілю; визначенні специфіки професійної діяльності медиків; розробленні структури та процедур професійної медичної освіти (А. С. Георгієвський, В. І. Гуваков, А. А. Дерібас, С. М. Павленко, Є. П. Попечителєв, С. А. Томілін, І. А. Шанін та ін.). Методологічні аспекти змісту та методів навчально-пізнавальної діяльності майбутніх медиків передбачають урахування проблеми її психологічного забезпечення, вивчення специфіки професійного мислення у взаємозв'язку медицини з іншими науками.

Психологічні особливості, норми й правила професійної етики медичного працівника відображаються в його особистісній позиції, а ефективність самореалізації особистості в процесі професійного становлення визначається формами та методами навчальної діяльності та підвищення кваліфікації в процесі неперервної професійної освіти. Особистість як етичний феномен є змістом, центром і єдністю актів, спрямованих на інші особистості. Категорія особистості відображає аспект внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю, реалізується в самопізнанні та самостворенні людини та об'єктивізується у предметах культури [3, с. 45-46].

Таким чином, особистісно-психологічний аспект професійної медичної підготовки полягає, з одного боку, у вивченні особистісних якостей медика як суб'єкта професійної медичної діяльності, а з іншого – у потребі формування специфічних складових професійної культури.

Бути компетентним фахівцем – означає відповідно застосовувати отримані знання та досвід відповідно до конкретної ситуації: розуміти сутність проблеми, вміти вирішувати її практично, тому компетентність розглядають як особливий тип предметно-специфічних знань та вмінь, що дозволяють ухвалювати ефективні рішення [2, с. 215]. Зазначимо, що

професійна компетентність медичного працівника визначається не лише дидактичними принципами й технологіями, спрямованими на засвоєння знань і вмінь у процесі професійної медичної підготовки й формування елементів професійного мислення, а й залежить від рівня сформованості його професійно-етичної культури.

Професійне спілкування - широке поняття і складний процес, у якому виокремлюється: навчання етичним принципам і психологічній основі ділової комунікації як загальне підґрунтя формування духовних якостей майбутніх фахівців; опанування підмовою даної окремої галузі як необхідний аспект навчання. Велике значення у професійній діяльності медиків набуває вміння знайти інформацію, правильно її використати, обмінятись, а значить – вміння спілкуватись, це складова професійно-етичної культури медичних працівників.

Проблему комунікативних відносин досліджували: Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Н. Бардина, Є. Бжоско, Т. Винокур, А. Загоруйко, Г. Золотухін, Ю. Караулов, Н. Місник, А. Метса, Л. Пиріг, О. Почепцов, Л. Руденко, К. Седов, О. Сиротиніна, Л. Струганець, С. Трегуб, зокрема у медичній сфері: С. Вековшиніна, Н. Литвиненко, Х. Мазепа, Е. Романій, С. Сененко, А. Харьков.

У психологічній літературі комунікація почала висвітлюватися з другої половини ХХ ст., тому досліджень з цієї проблеми ще недостатньо. Витоки комунікативної психології можемо знайти у працях філософів епохи Відродження й Просвітництва. Вони наголошували на рефлексії внутрішнього буття людини. Теорія поведінки тварин К. Лоренца висвітлює інстинктивні форми комунікації, які мають значення для соціального буття. Згідно з теорією прихильності, комунікабельність є стереотипом поведінки, набуваючи в дорослому віці тенденції розповсюдження на відносини з іншими людьми. Комунікація розглядається як задоволення потреб у підтримці, як пошук компромісів у групі. Останні соціально-психологічні дослідження комунікації розкривали виховуючий вплив спілкування, що відбувається у діалозі і вимагає індивідуальної комунікабельності, що формується у процесі розвитку особистості.

Мета даної статті полягає в аналізі комунікативних аспектів взаємодії лікаря та пацієнта, їх вплив на професійну діяльність, та з'ясування їх взаємозалежності у процесі формування професійно-етичної культури медичного персоналу.

Проблема комунікативності тісно пов'язана з етичними відносинами. Основні етичні норми формувалися протягом

століть у процесі надання медичної допомоги хворим, та були узагальнені й сформовані вченими-медиками різних епох. Провідна роль у визначенні основних проблем медицини як моральної діяльності належить засновнику наукової медицини Гіппократу (V—VI ст. до н. е.), на вченні якого базується медична етика у світі.

Медична етика досліджує специфіку моралі медпрацівників, формує принципи, на яких ґрунтується моральний кодекс працівників системи охорони здоров'я [4, с.172]. Майбутні фахівці повинні проявити готовність докласти всіх зусиль для полегшення страждань пацієнта, постійно працювати над собою не тільки у професійному, а й у моральному плані. Етичні норми відігравали і відіграють значну роль у формуванні професійної культури майбутніх медиків, яким треба вміти володіти собою, стримувати негативні емоції, які часом проявляються у комунікативних відносинах між лікарем і пацієнтом.

Комунікативність розуміють як сукупність істотних, відносно стійких властивостей особистості, що сприяють успішному прийому, розумінню, засвоєнню, використанню й передаванню інформації [1, с.23]. Лікарям потрібно обирати рольову поведінку, яка регулюється змістом та способом спілкування. Характер дискурсивної поведінки фахівця зумовлюється взаємодією трьох функцій: комунікативної, перцептивної та інтерактивної. Суть комунікативної функції полягає в отриманні та передачі інформації, необхідної для виконання лікарем своєї професійної діяльності. Комунікація в даному випадку здійснюється на трьох рівнях: мовному, паралінгвістичному та невербальному (екстралінгвальному). На мовному рівні здійснюється збір анамнезу, повідомлення про стан здоров'я, ефективність лікування, даються вказівки тощо. На паралінгвістичному рівні відбувається обмін інформацією шляхом міміки, жестів. Невербальний рівень дозволяє здобути необхідну для лікування інформацією (вимірювання температури, пальпація, огляд, вивчення результатів аналізів, читання медичної карти, застосування медичних інструментів). Усі рівні комунікації взаємодіють між собою в процесі спілкування лікаря з хворими та медичним персоналом.

Отже, комунікативне значення непрямих мовленнєвих актів виводиться не зі змісту пропозиції, а із засобів мовленнєвого коду, вжитих у конкретній конституції, з конкретними мовцями, конкретною тематикою спілкування.

Також велику роль у становленні стосунків між людьми, зокрема під час спілкування відіграють емоції. Особливо це стосується фахівців, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контактуванням з іншими людьми. Прояв комунікативних якостей значною мірою залежать від емоційного стану лікаря. Особистість може проявити себе завдяки творчому мисленню, позитивному впливу на інших людей у сфері професійної праці чи у громадській діяльності. Це велике мистецтво, на яке спроможна не кожна людина.

Комунікація між лікарем та пацієнтом належить до міжособистісної. Це, насамперед, діалог. Завдяки спілкуванню, можна здобути корисну інформацію, дати пораду, виявити розуміння, уточнення та роз'яснення почутого. За характером комунікація між лікарем та пацієнтом є безпосередньою, вона може бути короткочасною та довготривалою. Комунікація між лікарем і пацієнтом включає три аспекти: 1) комунікативний – передача інформації; 2) інтерактивний – організація взаємодії між суб'єктами спілкування; 3) перцептивний – особливості сприймання і взаєморозуміння комунікантами один одного.

У процесі спілкування кожен буде у своїй свідомості образ партнера, ґрунтуючись на ідентифікації, рефлексії та толерантності. Ідентифікація, як спроба лікаря поставити себе на місце пацієнта пов'язана з емпатією – вмінням сприймати почуття іншої людини як власні, а рефлексія – це спосіб зрозуміти іншу людину, ототожнюючи її з собою. Толерантність медичного персоналу повинна спрямовуватись на розуміння пацієнта, для чого необхідно проявити увагу, побачити, почути, сприйняти, адаптуватись до співрозмовника, як до середовища спілкування. Остаточний результат комунікації може бути ефективним, завдяки розумінню один-одного, і неефективним, якщо розуміння відбулось частково або ж не відбулося зовсім. Правильна комунікація між лікарем і пацієнтом відіграє вирішальну роль у формуванні їхніх міжособистісних відносин. У результаті неправильного спілкування пацієнти нерідко випускають з уваги роз'яснення лікаря, неправильно інтерпретують отримані сигнали і роблять хибні висновки, що негативно впливає на процес лікування. Головною помилкою медиків є схильність концентруватися на хворобі, а не на хворому, зловживають фаховою лексикою, не звертаючи уваги на емоційний стан пацієнта. Довірчі стосунки між лікарем і пацієнтом особливо важливі у разі важких діагнозів, які загрожують життю.

У зв'язку з цим в Единбурзькій декларації Всесвітньої федерації з медичної освіти (1988 р.) зазначається, що в кожного пацієнта має бути можливість зустріти в особі лікаря уважного слухача, ретельного спостерігача, ефективного клініциста.

Тому ефективна взаємодія й спілкування в системі лікар-пацієнт є центральною ланкою в досягненні задоволеності лікаря й пацієнта лікувальним процесом. Ефективна комунікація лікар-пацієнт не може розглядатися лише як інтуїтивний дар, тому що це професійне вміння, майстерність, якої можна навчитися. Тому необхідно використовувати комунікативну тактику.

Поняття «комунікативна тактика» означає сукупність мовленнєвих прийомів, які допомагають досягнути мети в кожній окремій ситуації. Ефективність тактики полягає насамперед у свідомому виборі учасниками діалогу мовленнєвих засобів з огляду на різні чинники: власний досвід, специфіку конкретної ситуації, статус та вік мовців. Комунікативна тактика — це єдність практичних мовленнєвих ходів у реальному процесі комунікативної взаємодії, які програмують реалізацію стратегічно визначених намірів мовця. Обрання лікарем стратегій і тактик значною мірою зумовлене специфікою етапів, на яких відбувається його спілкування з пацієнтом. Це етапи знайомства, опитування, об'єктивного обстеження та етап рекомендацій.

Отже розвиток та вдосконалення вміння спілкуватись є важливим чинником у становленні сучасного фахівця-медика. У зв'язку з цим постає проблема навчання студентів-медиків веденню комунікації між лікарем і пацієнтом, а саме, якими засобами (вербальними, невербальними, технічними) та видами спілкування повинен оволодіти майбутній медик. Підґрунтям розвитку особистості майбутнього медичного фахівця мають бути такі якості, як конкурентність, емпатія, толерантність, ідентифікація та рефлексія. Духовне зростання, збагачення комунікативних навичок медика – це необхідні умови виконання ним професійного обов'язку.

Джерела

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : Навчальний посібник / Н. П. Волкова – К. : Видавничий центр «Академія», – 2006. – 255 с.
2. Зінзюк Л. А. Професійна компетентність як системо утворюючий фактор професійної підготовки фахівця з медицини / Л. А. Зінзюк // Зб. наук. пр. інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [заг. ред. С. Д. Максименка]. — К., 2008. — Т. X, Ч. 4. — С. 213—220.
3. Словник основних термінів з філософських дисциплін / [Вовк В. М., Кравець В. М., Симон Ю. С. та ін.]. — К. : Київський нац. ун-т. внутр. справ, 2006. — 120 с.

4. Тофтул М.Г. Етика: Навчальний посібник / М.Г. Тофтул – К. : Видавничий центр «Академія», – 2005. – 416 с.
5. Шегедин М. Б. Проблемні питання медсестринства в Україні / Марія Броніславівна Шегедин // Українські медичні вісті : наук.-практ. журнал Всеукраїнського лікарського товариства. — 1997. — № 2—3 (57—58). — Т. 1. — С. 71—72.

Lačný M.

Hodnotová reflexia ekonomického správania

Abstract: The article provides an overview of the value reflection in economics and business ethics. Economic theory draws from two different sources that Amartya K. Sen named as the "ethical aspect of motivation" and "ethical consideration of social utility." These two positions define the methodological bases of positive and normative economics. In connection with the ethical aspect of motivation, along the line of normative economics gradually profiled business ethics, which is currently seen as a professional, applied, normative ethics, focusing on specific problem areas of the value reflection of economic activity. Value reflection in the business ethics yet results from three sources – from theological doctrines, philosophical reflections and from economic life itself, especially from business.

Keywords: value reflection, economics, business ethics, economic behaviour

Hodnotová reflexia sa v rôznych spoločenskovedných kontextoch spája s hľadáním bazálnych dôvodov ľudského správania, postojov, identifikácie. Jedným z významných analytických prístupov je v tomto rámci snaha špecifikovať sústavu hodnôt, ktoré sú kľúčové pre ekonomické správanie. Proces hľadania všeobecne zdieľaných hodnôt v globálnom, kultúrne diverzifikovanom kontexte, však nie je v súčasnosti ani zďaleka ukončený. Pri analýzach vychádzame najčastejšie z mikro-pohľadu, ktorý sa opiera o určitú reflexiu empirických poznatkov o individuálne vyznávaných, resp. aplikovaných hodnotách v súčasnom ekonomickom živote. Protipólom tohto prístupu je makro-pohľad na globálne, hodnotovo nerovnorodé prostredie rôznych ekonomických systémov, kultúr, civilizácií, realizovaný na báze multikulturality, interkulturality, či transkulturality. Medzi týmito rovinami existuje celá paleta mezo-úrovní, majúcich podobu hodnotových orientácií malých a stredných skupín, organizácií a inštitúcií. Tu sú predmetom analýzy hodnoty ako jedna z ústredných zložiek organizačnej kultúry, ako základ profesijnej etiky, či ako fundamentálny element odvetvových etických kódexov.

Pri hodnotení a utváraní hodnotovej orientácie i pri hodnotení ekonomických kategórií vystupuje do popredia fakt, že hodnoty sú späté s ľudskými potrebami a záujmami. Potreby celkom evidentne predstavujú východisko projektov našej činnosti, a preto sa neraz stotožňujú s hodnotovými orientáciami, alebo v subjektivistických

interpretáciách dokonca s hodnotami. Väčšinu potrieb pociťujeme prostredníctvom kultúrne stabilizovaného, inštitucionalizovaného spôsobu ich uspokojovania. Ľudské spoločenstvá sa od seba líšia spôsobom inštitucionalizácie uspokojovania potrieb, podobne ako aj spôsobom inštitucionalizácie hodnotových systémov.

Ekonómia, etické hľadisko motivácie a etické hľadisko spoločenskej prospešnosti. Ekonomická teória sa z metodologického hľadiska profiluje v dvoch podobách – ako pozitívna a ako normatívna ekonómia. Kým pozitívna ekonómia opisuje ekonomické javy a procesy také, aké sú, normatívna ekonómia zahŕňa hodnotové súdy a zovšeobecnenia vypovedajúce o tom, ako by ekonomické javy a procesy mali vyzeráť, pričom vychádza z poznatkov pozitívnej ekonómie. V podstate sa dá povedať, že ekonómia čerpá z dvoch odlišných zdrojov. Oba sú určitým spôsobom spojené s politikou, i keď každý trochu inak: v prvom prípade ide o etiku, v druhom o niečo, čo by sme mohli nazvať inžinierstvom, resp. ak použijeme terminológiu Amartyu K. Sena, nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu, „etické hľadisko motivácie“ a „etické hľadisko spoločenskej prospešnosti“, pre ktoré je charakteristický „logistický“ prístup pozitívnej ekonómie. Ľudské správanie podľa druhého zo spomínaných zdrojov vychádza z jednoduchých a ľahko rozpoznateľných pohnútok.

Metodológia pozitívnej ekonómie sa nevenuje normatívnej analýze, čo podporuje zanedbávanie množstva komplexných etických úvah, týkajúcich sa skutočného ľudského správania. Mnohí ekonómovia si zvykli študovať fakty, nie normatívne súdy. Existuje samozrejme množstvo otázok, na ktoré vie dať ekonómia odpoveď práve vďaka využívaniu spomínaného „inžinierskeho“ prístupu – značný pokrok bol dosiahnutý predovšetkým v oblasti komplexných vzájomných závislostí (napríklad rozvinutie teórie všeobecnej rovnováhy, a pod.). (Sen 2002, s. 14 – 20)

Posolstvo ekonómov je v mnohých ohľadoch prosté: keďže nemáme k dispozícii neobmedzené množstvo prakticky čohokoľvek, ľudia musia činiť neľahké rozhodnutia. Musíme sa rozhodovať, či chceme vzduch, alebo rýchlejšie automobily, v mestách priestrannejšie domy, alebo rozľahlejšie parky, či dlhšie pracovať, alebo mať viac voľného času. Ekonómovia nám často nehovoria, či je to, alebo ono lepšie. Tlmočia nám v podstate len to, že nemôžeme mať všetko súčasne. Ekonómia v tomto ohľade nie je vlastne nič iné ako skúmanie voľby. Nehovorí nám zväčša, čo si máme zvoliť, pomáha nám len dôsledkom našej voľby porozumieť. (Buchholz 1990, s. 1nn) Táto jej charakteristika sa pretavuje i do bežne používaných pracovných definícií, ktoré ju vymedzujú ako vedu skúmajúcu, ako spoločnosť

využíva vzácne zdroje na výrobu užitočných tovarov a ako ich rozdeľuje medzi rozličné skupiny ľudí.

Hodnotová reflexia a podnikateľská etika. V súvislosti so spomínaným etickým hľadiskom motivácie sa popri línii normatívnej ekonómie postupne vyprofilovala podnikateľská etika (Business ethics), ktorá sa v súčasnosti chápe ako profesijná, aplikovaná, normatívna etika, zameraná na konkrétne problémové oblasti hodnotovej reflexie ekonomických aktivít. Richard T. De George ju rámcovo vymedzuje ako disciplínu definovanú vzťahom etiky a podnikania, ktorá sa zaoberá štúdiom morálnosti a nemorálnosti, ako aj možnosťami spravodlivosti ekonomických systémov. (De George 1987, s. 201)

V prakticky orientovanom ponímaní Phillipa V. Lewisa predstavuje podnikateľská etika skôr súbor pravidiel, zásad a princípov, ktoré poskytujú návody pre primerané správanie a konanie v špecifických situáciách v podnikaní. (Lewis 1985, s. 377) Elizabeth Vallance sa vo svojom vymedzení podnikateľskej etiky o niečo konkrétnejšie orientuje na špecifikáciu a identifikáciu morálnych dilem, ktoré sa vynárajú v súvislosti s podnikaním. Zámerom podnikateľskej etiky v jej ponímaní nie je moralizovať, ale poskytnúť rámec pre logickú analýzu takýchto dilem. (Vallance 1995, s. 42)

Podnikateľská etika je teda mnohými autormi chápaná predovšetkým ako praktická disciplína, umožňujúca ľuďom vysporiadať sa s etickými problémami, ktorým musia každodenne čeliť na všetkých úrovniach ekonomických aktivít, aplikovaná disciplína, ktorá reflektuje pôsobenie etických princípov vo všetkých ekonomických činnostiach, pričom zahŕňa individuálne i skupinové hodnoty. Na úrovni osôb zainteresovaných v ekonomických činnostiach sa zaoberá hodnotami, v ktorých sú vlastné záujmy a iné motívy porovnávané so zmyslom pre spravodlivosť a spoločné dobro, a to v rámci podnikov i mimo nich. Na úrovni organizácií sa to vzťahuje k vyjadrenému aj nevyjadrenému vedomiu skupiny, že každá firma má takú povesť, akú sa jej darí uskutočňovať prostredníctvom realizácie ekonomických cieľov. Na úrovni sociálneho systému sa podnikateľská etika vzťahuje k sociálnym, politickým a ekonomickým silám, ktoré vedú jednotlivcov a firmy k hodnotám, definovaným socio-kultúrnym systémom v danom prostredí. (Gluchman 1994, s. 144)

Etické hľadisko pritom samo o sebe neklasifikuje zamýšľaný spôsob konania v tej ktorej oblasti ako dobrý alebo zlý. Vytvára však podmienky pre kvalifikovanejšie a často i spravodlivejšie rozhodnutia. Vyznačuje sa tromi základnými znakmi: analýzou dôsledkov konania,

nestrannosťou a schopnosťou vcítiť sa do pozície obeť etického konfliktu. (Putnová, Seknička 2007, s. 117 – 118)

Medzi faktory, ktoré ovplyvňujú priebeh a výsledok rozhodovacieho procesu z etického hľadiska, podnikateľská etika štandardne zahŕňa individuálne faktory (dosiahnutý stupeň vývoja morálnych úsudkov, východiskový etický princíp, subjektívnu morálnu skúsenosť, aktuálny psychický a fyzický stav jednotlivca, dosiahnutú úroveň poznania, charakter, vôľu, rolu jednotlivca) a neindividuálne faktory (spoločenské podmienky – politické, ekonomické, legislatívne, kultúrne; ekonomickú situáciu podniku, vyspelosť podnikovej kultúry, etický program podniku, stav verejnej mienky, pravdivosť informácií, časové hľadisko, mieru neistoty). (Remišová 2004, s. 95)

V odbornej literatúre z oblasti podnikateľskej etiky sa stretávame s mnohými podobami modelov etického rozhodovania. Niektoré vznikli v snahe analyzovať súčinnosť spomínaných faktorov, ovplyvňujúcich priebeh a výsledok rozhodovania. Iné majú výsostne procedurálny charakter, predstavujú zovšeobecnenie v zmysle pokusu o všeobecne platný procesný postup rozhodovania. Zároveň môžeme konštatovať, že etablovanie podnikateľskej etiky ako aplikovanej normatívnej etiky, ktorá sa zaoberá pôsobením morálnych noriem a princípov na všetkých úrovniach ekonomiky, (Remišová 2004, s. 28) je teoreticko-praktickou reakciou na množstvo nakumulovaných eticko-ekonomických problémov, s ktorými sme v praxi konfrontovaní. Akumulácia a koncentrácia eticko-ekonomických dilem je podľa Anny Remišovej reflektovaná a prezentovaná v troch základných úrovniach ľudskej existencie:

- na úrovni vzťahu človek – príroda;
- na úrovni vzťahu človek – spoločnosť;
- na úrovni vzťahu človek – človek.

Hodnotová reflexia v rámci podnikateľskej etiky pritom vychádza z troch základných zdrojov – z teologických učení, filozofických reflexií a zo samotného ekonomického života, predovšetkým z podnikania. Jej počiatky pramenia v religióznom záujme o etiku v hospodárstve a vo výchove manažmentu k citlivosti voči sociálnym otázkam. Jej vznik je viazaný na kapitalistické podnikanie a systematicky sa začína rozvíjať začiatkom XX. storočia. Od svojho vzniku sa formuje ako interdisciplinárna vedná oblasť, ktorá zohráva dôležitú úlohu pri výchove manažérov (spočiatku predovšetkým v USA) a zároveň významným spôsobom ovplyvňuje tvorbu verejnej mienky.

Aplikácia etiky v podnikaní sa zväčša neprofiluje v zmysle prispôsobovania sa prevládajúcim normám a zákonom. V praktickom

zmysle znamená taký prístup k podnikaniu, ktorého prvoradým účelom je poskytovanie služieb verejnosti, a nie bezprostredné obohacovanie sa. Podnik v tomto zmysle je prispievateľom pre verejnosť, nie výlučným odberateľom. Znamená to tiež, že podnik je potrebné riadiť tak, aby slúžil nielen investorom, ale takisto zamestnancom, zákazníkom, verejnosti a napokon celému vonkajšiemu prostrediu, v ktorom pôsobí. (Luknič 1994, s. 129) Podnikateľská etika v tomto zmysle nepochybne pomáha analyzovať prvky, ktoré vedú k úspechu či neúspechu v podnikaní. Zároveň pomáha skvalitňovať a zdokonaľovať proces rozhodovania. V tomto kontexte sa za hlavné úlohy podnikateľskej etiky považujú identifikácia fungujúcich etických noriem a princípov, konfrontácia týchto princípov so želanými ľudskými hodnotami, t.j. s predstavami o dôstojnom, spravodlivom a dobrom živote, formulácia nových etických noriem a princípov a vypracovanie postupov na ich aplikáciu do ekonomickej praxe na všetkých úrovniach riadenia. (Remišová 2004, s. 28 – 29)

Teoretické východiská podnikateľskej etiky. V odbornej literatúre, zaoberajúcej sa etickou reflexiou ekonomických aktivít, sa ako teoreticko-metodologické východiská uplatňujú najčastejšie koncepty etického myslenia, ktoré sa zaraďujú k deontologickej etike (siahajúc od klasickej kantovskej deontologickej etiky až po umiernenú deontológiu A. Etzioniho), utilitaristická etika (od klasického utilitarizmu J. Benthama a J. S. Milla, ktorí významným spôsobom ovplyvnili najmä klasické a neoklasické ekonomické myslenie, až po moderné koncepty utilitaristickej etiky z druhej polovice XX. storočia), etika ľudských práv, etika cnosti (predovšetkým jej moderná podoba prezentovaná v prácach A. MacIntyra), diskurzívna etika J. Habermasa a K. O. Apela, etika zodpovednosti (predovšetkým koncepcie M. Webera a H. Jonasa). (Remišová 2004, s. 17 – 26)

Neutilitaristický konzekvencializmus, ktorý vznikol v snahe reagovať na kritické výhrady voči mnohým významným aspektom utilitarizmu, predstavuje v rámci aplikovaných etík povšimnutiahodnú alternatívu spomínaných etických konceptov. Medzi jeho základné charakteristické prvky zaraďujeme primárnu úlohu dôsledkov v procese uvažovania, rozhodovania, konania a hodnotenia tohto konania; široké chápanie dôsledkov; hodnotový pluralizmus, neredukujúci morálne hodnoty len na úžitok, šťastie a príjemné; významnú úlohu mravného subjektu; pripísanie dôležitosti aj hodnotám, projektom a záujmom spojeným s osobou konajúceho mravného subjektu; odmietnutie maximalizácie ako jediného kritéria na určenie správneho konania. (Gluchman 2008, s. 642 – 643)

Etika sociálnych dôsledkov ako špecifická súčasná podoba neutilitaristického konzekvencializmu, ak ju použijeme ako metodologický základ pre etickú reflexiu ekonomiky, ponúka v porovnaní s ostatnými spomenutými konceptmi etického myslenia niekoľko momentov, umožňujúcich posunúť o niečo ďalej diskurz o kľúčových otázkach, ktorými sa podnikateľská etika zaoberá. Táto teória odmieta utilitaristický maximalizmus (nie vždy vieme s istotou určiť, ktoré riešenie je tým najlepším riešením), utilitaristické kvantitatívne meranie činov, dáva iný obsah hedonistickému a eudaimonistickému aspektu, uznáva pluralitu hodnôt, modifikuje ponímanie dôsledkov a pri zvažovaní hodnotenia konania pripisuje úlohu aj motívu a úmyslu konania, zvlášť, ak konanie prináša negatívne sociálne dôsledky. Aplikáciou tohto konceptu pri riešení eticko-ekonomických problémov sa sekundárne rieši vzťah neutilitaristického konzekvencializmu k ekonomike, užitočnosť deontológie vo sfére ekonomiky, prípadne funkčnosť deontologického charakteru etických kódexov.

Štúdia je čiastkovým výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0789/11.

Literatúra

1. BUCHHOLZ, Todd G. *Živé myšlenky mrtvých ekonomů*. Praha: Victoria Publishing 1990. 270 s. ISBN 80-85605-50-3.
2. DE GEORGE, Richard T. The Status of Business Ethics: Past and Future. In: *Journal of Business Ethics* vol. 6, No. 3, 1987. s. 201 – 211. ISSN 0167-4544.
3. GLUCHMAN, Vasil. *Úvod do etiky*. Prešov: Universum 1994. 182 s. ISBN 80-967001-2-X.
4. GLUCHMAN, Vasil. Utilitarizmus a neutilitaristický konzekvencializmus. In: REMIŠOVÁ, Anna. (ed.) *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Bratislava: Kalligram 2008. s. 626 – 655. ISBN 978-80-8101-103-0.
5. LEWIS, Phillip. V. Defining Business Ethics: Like Nailing Jello to a Wall. In: *Journal of Business Ethics* vol. 4, No. 5, 1985. s. 377 – 383. ISSN 0167-4544.
6. LUKNIČ, Arnold S. *Štvrtý rozmer podnikania – etika*. Bratislava: Slovak academic press 1994. 342 s. ISBN 80-85665-30-1.
7. PUTNOVÁ, Anna; SEKNIČKA, Pavel. *Etické řízení ve firmě*. Praha: Grada Publishing 2007. 168 s. ISBN 978-80-247-1621-3.
8. REMIŠOVÁ, Anna. *Etika a ekonomika*. Bratislava: Ekonóm 2004. 238 s. ISBN 80-225-1820-4.
9. SEN, Amartya K. *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad 2002. 120 s. ISBN 80-7021-549-6.
10. VALLANCE, Elizabeth. *Business Ethics at Work*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 190 s. ISBN 0-521-40568-8.

Литвин А.

Психологічні особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні

Викладено основні психологічні особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у освіті. Упровадження ІКТ передбачає врахування психофізіологічних і психологічних особливостей учнів, застосування системи діагностики і корекції значущих для навчання якостей особистості та станів людини. Це актуалізує психологічну підтримку інформатизації, що сприятиме органічному включенню ІКТ в освітній процес.

Розвиток і поширення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у ХХІ ст. є пріоритетним, вирішальним напрямом науки і техніки, який має міжгалузевий характер, створює суттєві передумови для піднесення багатьох високотехнологічних галузей, дає першорядний внесок у вирішення ключових проблем прогресу. Ще з моменту появи доступних засобів обчислювальної техніки представники освіти виявляють до неї стійкий інтерес, вважаючи перспективними різноманітні інновації навчально-виховного процесу на основі ІКТ. При цьому ефективність застосування комп'ютерної та телекомунікаційної техніки в освіті залежить не лише від її потенціалу, а й від можливості вдосконалення за допомогою електронних освітніх ресурсів процесу формування пізнавальної та особистісної сфер учнів і студентів. Теорія та практика навчання в умовах інформатизації зміщує акценти з передачі накопичених знань в готовому вигляді на формування в суб'єктів навчання здатності самостійного здобування навчальної та розвивальної інформації, її аналізу та практичного використання.

Функціональні особливості ІКТ позитивно впливають на виховання особистості учня, підвищують ефективність навчально-виховного процесу. До цих особливостей відносять, передусім:

- підвищення якості й оперативності пошуку та опрацювання інформації;
- мультимедійне подання навчального матеріалу та додаткової інформації (візуалізація, звуковий та музичний супровід, гіпертекст та ін.);
- оперування великими масивами даних, простота і точність обчислень;
- моделювання процесів і явищ, поліваріантних алгоритмів

діяльності;

- можливість тривалого зберігання інформації, створення бібліотек і баз даних, репозиторіїв програмного забезпечення;
- інтерактивну взаємодію в системі «людина-комп'ютер» і створення на цій основі педагогічного програмного забезпечення [6, с. 169-170].

Передусім педагоги відзначають покращення уваги учнів, бо зміст засвоюваного матеріалу стає значущим, «яскравим», завдяки мультимедійності навчання стає більш осмисленим. До перспективних можливостей ІКТ з огляду на розвиток пізнавальної та особистісної сфери учнів і студентів віднесемо дослідницьку діяльність, організація якої за допомогою ПК дозволяє коригувати процес засвоєння суті необхідних понять, сприяє формуванню понятійного мислення. Управління комп'ютерним мікросвітом розвиває в учнів організованість і самостійність, підвищує навчальну мотивацію, рефлексію, практико орієнтоване ставлення до досліджуваних явищ та об'єктів [6, с. 172]. Важливою перевагою ІКТ є використання розподілених інформаційно-освітніх середовищ, які в умовах колективної форми навчання дозволяють розвивати індивідуальні здібності та схильності учнів [2].

Відзначимо, що поширення ІКТ веде до створення нових видів колективної діяльності (соціальні мережі, форуми, блоги, вікі-проекти, телеконференції тощо), появи нових форм взаємодії та спілкування, змін у ролевих відносинах, які накладаються на освітній процес, а часом призводять до виникнення різних форм неформальної освіти. З'являються нові ролі й у педагогів, які займаються пошуком можливостей застосування комп'ютерної техніки у навчанні.

Однак комп'ютеризація, а згодом – масова інформатизація суспільства почалася в нашій країні (як і в багатьох інших) без вивчення психологічних наслідків цих процесів. Водночас суперечливість соціально-психологічних ефектів масового впровадження ІКТ у всі царини життя робить необхідним їх конкретний науковий аналіз, цілеспрямовану роботу з досягнення позитивних результатів і корекції та усунення можливих негативних наслідків. Комп'ютер не лише універсальний засіб вирішення освітніх завдань, а й потужний засіб впливу на психіку людини, який може бути як позитивним, так і шкідливим, цілеспрямованим чи стихійним.

Нині цілком зрозуміло, що психологічний ефект від застосування ІКТ неоднозначний. Внаслідок інформатизації освіти,

безперечно, відбувається піднесення творчого підходу, креативності навчання, виховання та професійної підготовки. Виникають нові форми творчої інтерактивної діяльності, співпраці, мультимедійного та ігрового навчання, моделювання, проектної діяльності тощо, які неможливі без використання електронних ресурсів. Разом з тим можуть проявлятися різні форми стереотипного, рутинного мислення, генеруються емоції страху перед комп'ютером, а також безпідставного оптимізму, пов'язаного з його використанням. Відбувається різке посилення зовнішньої мотивації використання комп'ютерів та інтенсивний розвиток пізнавальних потреб особистості. Фахівці відзначають зміну всієї системи мотивів, стійких смислів особистості, її цілей, що беруть участь у регуляції навчальної діяльності. Суперечливими є й зміни мислення, включеного у процеси пізнання, оцінювання, взаємодії та комунікації, опосередкованих комп'ютерами. З одного боку, ІКТ сприяють розвитку пізнавальних потреб особистості, стимулюють мотивацію; з іншого, посилення логічного мислення може супроводжуватися пригніченням інтуїтивного. Комп'ютер може бути як потужним джерелом формування світогляду, так і засобом відходу у віртуальний світ [1, с. 139].

Отже, усвідомлюючи незаперечні переваги використання ІКТ в освіті, де вони відкривають величезні комунікативні та пізнавальні можливості, науковці та значна частина педагогів-практиків занепокоєні загальним деструктивним впливом інформаційно-комунікаційних технологій на молодь. Об'єктивні причини, які ускладнюють їх активне використання в навчальному процесі, поділяють на психолого-дидактичні, санітарно-гігієнічні, психофізіологічні, соціальні [5, с. 201-203]. Тому широке використання інформаційно-комунікаційних технологій вимагає формулювання кардинально нових етичних, психологічних, моральних і правових принципів застосування цих технологій у процесі навчання. При цьому доцільно спиратися на дидактичні принципи, сучасні підходи та уявлення про модель особистості учня, психофізіологічні основи процесів навчання і виховання, умови безпеки освітнього простору.

Психолого-педагогічна концепція переходу до комп'ютерно орієнтованого навчання базується на розвитку наукових уявлень про сутність взаємодії людини та комп'ютера, психологічні засади навчання та освіти в умовах інформатизації (Г. О. Балл, П. Я. Гальперін, Є. О. Клімов, В. В. Краєвський, В. В. Рибалка, Н. Ф. Талізін, М. А. Смульсон та ін.). Об'єктом дослідження є

виявлення принципово нових методів навчально-пізнавальної та комунікативної діяльності. Важливим психолого-педагогічним напрямом вивчення проблеми інформатизації освіти є, зокрема, концепція особистісно орієнтованого навчання під час використання ІКТ (Б. М. Бім-Бад, Є. В. Бондаревська, А.В. Петровський, С. В. Панюкова, В. В. Серіков, І. С. Якиманська та ін.). Особливе місце займають психофізіологічні підходи та питання охорони здоров'я учнів під час упровадження ІКТ (Л. С. Белгородський, Т. А. Баумштейн, А. М. Большаков, В. В. Матюхін, О. В. Кайсіна, М. Є. Сандомирський та ін.). Психолого-акмеологічний підхід розглядає проблеми розвитку професіоналізму засобами ІКТ (А. А. Деркач, А. С. Гусєва, І. В. Куліков, Е.А.Манушин, В. В. Петрусинський та ін.).

Зауважимо, що в цілому вплив ІКТ на пізнавальний розвиток учнів здебільшого оцінюється позитивно, однак питання впливу новітніх технологій на особистісну сферу залишаються значною мірою нез'ясованими. Основними небезпеками для повноцінного особистісного розвитку учнів і студентів у разі надмірного використання ІКТ є загроза комп'ютерної залежності та проблема Інтернет-агресії.

Комп'ютерна залежність – обсессивна жага до спілкування з комп'ютером (ігри, соціальні мережі тощо); це багатоаспектне явище, яке може включати прояви ескейпізму (втечі у «віртуальну реальність» особистостей з низькою самооцінкою, тривожних, самотніх, схильних до депресії), а разом з цим – пошук новизни, прагнення до постійного стимулювання почуттів, емоційну прихильність (можливість виговоритися, бути емпатійно сприйнятим, звільнитися від гострого переживання неприємностей у реальному житті, отримати підтримку та схвалення), а також задоволення відчутти себе професіоналом у застосуванні ІКТ. Комп'ютерна залежність впливає на особистість і викликає: емоційну й нервову перенапругу; астеноневротичні порушення; психоемоційні порушення; сприяє виникненню комунікативних проблем; викликає порушення соціальної адаптації, аж до формування в адиктив суїцидальної поведінки [3, с. 213].

Інформаційні та комунікативні можливості мережі Інтернет надзвичайно широкі, але їх застосування може мати потужний негативний ефект, зашкодити здоров'ю, фізичному, психологічному, інтелектуальному розвитку учнів і студентів. Агресія, насильство, грубість, брехня та інші форми аморальної поведінки активно проникають у мережу. Одночасно з

поширенням культури і знань відбувається «промиванням мізків», ведуться інформаційні війни; розповсюдження інформації поєднується з інсинуаціями і дезінформацією; зростають комп'ютерні злочини і віртуальна порнографія. Науковці небезпідставно стверджують, що засоби масової інформації активно використовуються з метою маніпулювання психікою і свідомістю. Глобальна природа електронних ресурсів збільшує небезпеку конфлікту цінностей і норм, властивих різним культурам, а також розмиванню національної і культурної самобутності [4, с. 8].

Інтернет робить інформацію надзвичайно доступною й учні споживають її похапцем, уривками. Думка, виражена більш ніж у п'яти рядках, здається їм незвично довгою. Вони не вміють концентруватися, їм усе складніше прочитати книгу, якій доводиться конкурувати з уривками новин, текстів, картинок, відео з Інтернету. Google і «Вікіпедія» дають майже необмежені можливості пізнання світу, але водночас усвідомлення, що інформація завжди доступна онлайн, впливає на ґрунтовність навчання та запам'ятовування. Знання фактів стає все менш актуальним – навіщо пам'ятати, якщо складається ілюзія, що завжди можна знайти все потрібне? Ще одна проблема – оскільки новину в твіттері або статус на фейсбуці можна прочитати за кілька секунд, учні та студенти займаються цим паралельно з іншими справами. Однак наш мозок не пристосований для цього і спроби одночасно працювати та спілкуватися в мережі (multitasking) призводять до того, що намагаючись робити декілька речей одночасно, кожна з них людина робить значно гірше та повільніше.

На думку фахівців, користування Інтернетом особами, які не дотримуються елементарних правил поведінки у віртуальному просторі, призводить до:

- неконтрольованого й нераціонального використання Інтернет-ресурсів;
- використання робочого доступу в Інтернет з особистою метою;
- неконтрольованого доступу до матеріалів дезінформаційної, агресивної або протизаконної спрямованості, що розташовані в Інтернеті;
- виникнення та розвитку адиктивної поведінки, яка деструктивно впливає на особистість та її близьких [3, с. 219-220].

Ці проблеми навчальні заклади можуть вирішити за допомогою програмно-технічних засобів, які дозволяють

фільтрувати контент і виключити доступ до ресурсів Інтернету, що містить інформацію, не сумісну з завданнями освіти. Крім цього, необхідно ознайомити учнів з правилами безпечної поведінки в кіберпросторі. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема формування психолого-педагогічної готовності суб'єктів освітнього процесу до використання ІКТ [2].

Разом з тим, як уже зазначалося, обґрунтоване впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес веде до формування розумових навичок вищого порядку, ніж при традиційному навчанні, засвоєння знань на творчому, а не продуктивному рівні, самореалізації особистості в навчанні. Комплексне комп'ютерно орієнтоване навчання підвищує активність учнів (студентів), які не лише самостійно вчать, а й постійно розвивають свої особистісні якості. Новітні ІКТ цілком задовольняють їхні потреби у навчанні, дослідженні, спілкуванні, творчості, розвитку та вихованні, тобто всебічній реалізації соціальних і комунікативних здібностей кожної особистості. Активізація навчально-пізнавальної діяльності пояснюється самостійною індивідуальною роботою учня з комп'ютером, оперативним зворотнім зв'язком та продуктивністю порівняно з традиційними методів контролю і самоконтролю засвоєння знань, а також використанням методів проблемного навчання, що дозволяють здійснювати рефлексивне управління навчальною діяльністю.

Застосування ІКТ впливає на розвиток не лише пізнавальної, а й мотиваційної сфери особистості, її самосвідомості, підвищує інформативну місткість змісту занять, активізує навчальну діяльність учнів і викладачів, забезпечує цілеспрямованість, прискорює темп навчальних дій і розвиток навичок навчальної роботи. Засоби ІКТ таким чином посилюють психологічний чинник мотивації навчання кожного учня відповідно до його індивідуальних особливостей. Отримуючи і вирішуючи завдання від комп'ютерної системи учень розвиває свою волю, розум, вчиться долати труднощі, приймати нетрадиційні рішення [1, с.136-137]. Використання ІКТ для контролю знань сприяє зниженню стресових ситуацій в учнів, переорієнтації цілей діяльності з одержання оцінки на результат навчання, формуванню стану успішності учасників навчального процесу.

Основними вимогами до організації навчального процесу з використанням ІКТ є: спрямованість навчання на вирішення завдань освіти, виховання і професійної підготовки на основі всебічного розвитку особистості та одночасного збереження її

індивідуальності; цілісність навчання, що передбачає поєднання в пізнавальній діяльності розумових, емоційних, волевових якостей учнів з максимальним включенням інтелектуальних здібностей; доступність навчального матеріалу відповідно до завдань освіти і психофізичних можливостей учнів; проблемність навчання, що передбачає прийняття учнями самостійних рішень, розвиток їхніх творчих здібностей; забезпечення свідомості, самостійності та активності учнів; створення умов для самоосвіти і саморозвитку; індивідуалізація в межах колективних форм навчання шляхом вибору темпу вивчення, рівня складності матеріалу; поєднання ІКТ і традиційних форм і методів навчальної-пізнавальної роботи; забезпечення природо відповідного розвитку учнів завдяки наданню свободи у виборі власної освітньої траєкторії [1, с. 135].

Експериментальні дослідження свідчать про принципову можливість розширення діапазону творчої діяльності учнів і студентів при комплексному використанні ІКТ. Це виражається як у збільшенні кількості проєктованих цілей (завдань) навчання, так і в підвищенні їх складності та специфічності. Використання ІКТ призводить також до якісної зміни процесу навчання, що виражається в розкритті принципово нових, недоступних без використання комп'ютера властивостей предметної ситуації, в зміні самого предметного змісту, структури заняття, в розширенні зони самостійного пошуку та підвищенні його рівня. Ефект творчого розвитку учнів і студентів шляхом застосування ІКТ може бути істотно посилений за умови психологічної підтримки інформатизації навчально-виховного процесу. Ця підтримка на практиці означає психологічно коректне формулювання цілей інформатизації навчального процесу, оцінку досягнутих при цьому ефектів, виявлення, усунення та профілактику можливих негативних наслідків, реалізацію психологічних принципів організації діяльності, опосередкованої комп'ютерами, і діалогу між учнем і комп'ютерною програмою [1, с. 141]. В іншому випадку висока ймовірність формування стереотипного, шаблонного мислення. Самі ж комп'ютерні системи (електронні освітні ресурси), що забезпечують розвиток творчого мислення, теж мають активно модернізуватися: передусім має розширюватися діапазон вирішуваних завдань, рівень процедур навчання і дослідження, а також підвищуватися психолого-педагогічне забезпечення програмних засобів. Це передбачає в перспективі розроблення методичних систем із застосуванням ІКТ на основі штучного інтелекту (евристичне навчання, метод прецеденту та ін.), віртуальної реальності, комп'ютерного

моделювання та автоматизованого керування технологічними процесами тощо.

Подолання можливих психологічних труднощів при впровадженні ІКТ актуалізує проведення психологічних досліджень у освіті; виявлення особистісно-професійних особливостей педагогів; моделювання психолого-педагогічних умов застосування ІКТ. Перспективними, на наш погляд, є дослідження, орієнтовані на специфіку когнітивних стилів учнів, студентів, майбутніх фахівців.

Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології навчання можуть бути ефективними за умови поглибленого врахування психофізіологічних і психологічних особливостей учнів і студентів, застосування системи діагностики і корекції значущих для навчання якостей особистості та станів людини. Все це робить необхідною диференційовану психологічну підтримку використання ІКТ. Доцільно створювати банки психологічних знань, спеціальні навчальні психологічні програми, психологічні практикуми, тренажери тощо. Актуальним завданням є забезпечення поряд з ІКТ-компетентністю психологічної грамотності викладачів різних навчальних закладів. Знання психологічних основ інформатизації та їх системне застосування сприятиме органічному та продуктивному «входженню» ІКТ в освітній процес.

Джерела

1. Дацюк Г. И. Психолого-педагогические особенности применения информационных и коммуникационных технологий в учреждениях общего среднего образования : дис.... канд. пед. наук : 19.00.13 / Дацюк Галина Ивановна. — М., 2001. — 235 с.
2. Жафярова М. Н. Психологические особенности использования ИКТ в обучении [Электронный ресурс] / М. Н. Жафярова // Инновационные ресурсы развития современного урока: материалы XII Международной научно-практической конференции : в 3 ч. (г. Новосибирск, 21-23 апреля 2009 г.). — Новосибирск : НГПУ, 2009. — Ч. 2. — Режим доступа : <http://prepod.nspu.ru/course/view.php?id=220>.
3. Застосування телекомунікаційних засобів у навчальному процесі (психолого-педагогічні аспекти) : навч.-метод. посібник / авт. кол.; за ред. М. Л. Смульсон. — К. : «Педагогічна думка», 2008. — 256 с.
4. Кинелев В. Использование информационных и коммуникационных технологий в среднем образовании : информационный меморандум / Владимир Кинелев, Пит Коммерс, Борис Коцик. — М. : Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2005. — 24 с.
5. Литвин А. Психологічні проблеми та небезпеки застосування ІКТ у професійній освіті / Andrij Łytwyn // Wybrane zagadnienia problematyki pomocy i wsparcia w rozwiązywaniu problemyw ludzi w różnym wieku : praca zbiorowa / pod redakcją Barbary Kaidon, Ireny Kurlak. — Ostrowiec Świątokrzyski; Warszawa : Stowarzyszenie «Nauka Edukacja Rozwój», 2012. — S. 200—210.

6. Молокова А. В. Предположения об эффективности новых информационных технологий в образовательной сфере / А. В. Молокова // Философия образования для XXI века. — 2001. — № 1. — С. 168—172.

Лозинський О. Психологічні перепони соціального реформування в умовах корупціогенної політичної культури

У статті розглянуто психологічні чинники, які є на перешкоді соціального реформування у державах з недемократичним історичним досвідом.

Ключові слова: євроінтеграція, корупціогенна культура, організована злочинність, кругова порука, гальмування реформ, неконгруентна особистість, моральний конформізм, звикання до корупції, морально-психологічна спроможність до змін.

Постановка проблеми. Прогнозуючи наслідки від соціальних реформ, важливо здійснити низку кроків: провести аналіз наявного стану справ; встановити коло проблем, котрі слід розв'язати; виявити обставини та агентів, котрі зацікавлені та незацікавлені у їх впровадженні; визначити ресурси, потенціалом яких зміни будуть впроваджуватись. Серед важливих завдань при цьому є визначення соціально-психологічних перешкод, які навіть за сприятливих матеріально-ресурсних умов можуть загальмувати досягнення бажаних змін. До таких соціально-психологічних чинників можна віднести, зокрема: а) недостатній рівень компетентності, брак повноважень, неконгруентність* керівників та реалізаторів змін; б) недовіру до реформаторів з боку значної частини населення, або закордонних сторін; в) надто великий спротив суспільства (впливових його гравців) щодо реальних реформаторських заходів, які зачеплять життєво важливі інтереси або культурні звички спільноти і т.п.

З огляду на це *метою* нашого дослідження є встановлення психологічних факторів, що гальмують соціальні зміни. Одним із таких психологічних факторів є *політична культура* – якісний прояв суспільного життя людей, що виявляє «...у звичаях і законах історичний політичний досвід...», що реалізується у конкретних соціальних діях» [1, с. 127].

* Неконгруентність – неавтентичність особистості, недостатня її психологічна зрілість, невідповідність проголошуваних нею ідей до її світогляду чи мотиваційних структур. Неконгруентність у політиці проявляється у – політичному зрадництві, малодушності, продажності і т.п. Неконгруентність на соціальному рівні може проявитись у неузгодженості дій ініціаторів реформ та їх виконавців, що перебувають на різних щаблях бюрократичної вертикалі у формі саботажу, імітації реформ.

Ступінь розробленості проблеми. Про часи змін задумувались мислителі впродовж історії від Геракліта, Сократа до Макіавеллі, філософів-утопістів, прагматиків та екзистенціалістів.

На ролі політичної культури в соціальних змінах звернув увагу німецький філософ Гердер (XVIII ст.). Впродовж кінця XIX- першої половини XX ст. цією проблематикою займалися відомі дослідники, такі як В.Вундт (1832-1920), Г.Лебон (1841-1931), Г.Тард (1843-1904), Відомі дослідники А. Адлер, К.-Г.Юнг (1875-1961), Е.Фромм (1900-1980), Т. Адорно [2; 3] досліджували політичну культуру в тоталітарних державах першої половини XX ст., де садистичне зловживання владою стало елементом щоденних відносин влади і пересічних людей. Посттоталітарну політичну культуру 1950-70-х рр. глибоко проаналізували Ч.Мілош, В.Гавел [4; 5], вказуючи на механізми конформізму, завдяки яким людей привчали йти на будь-які компроміси заради фізичного виживання, чи кар'єри в умовах неосталінізму.

Засоби тотального владного стеження за людиною, як елемент політичної культури в корумпованих спільнотах розкрив М. Фуко [6, с.344-363]. Корумпована влада, на думку М. Фуко, створює систему інституцій, що пильно стежать за порухами суспільства, вишукуючи прояви усвідомлення, незгоди, непокори з метою подавлення їх у зародку. Французький філософ сформулював принципи, згідно яких уможливорюється контроль за громадянами: а) ізоляція індивідів один від одного (шляхом сіяння недовіри), б) регламентація дій (більше роботи, менше вільного часу), 3) постійний нагляд (паноптикон).

На багаторівневість політичної культури як системи еволюційно сформованих домінуючих ідей, традицій, способів реагування учасників спільноти звернув увагу Е.Шайн [7]:

- очевидний фізичний рівень політичної культури проявляється в естетиці архітектури, приміщень; одязі, манерах поведінки і спілкування людей; публічних ритуалах, символіці;
- знаково-регулятивний рівень політичної культури проявляється у задекларованих принципах, правилах, закріплених у юридичних документах, програмах (позитивне право);
- прихований психологічний рівень політичної культури виявляється у культурних шаблонах, котрі відтворюються автоматично, не завжди усвідомлено, що диктуються індивіду його світосприйняттям, життєвою ситуацією (природне право).

Опис наслідків впливу на особистість корумпованих умов існування знаходимо в С.О.Макеєва [8]. Оперуючи поняттям «типова особистість» (громадянин з соціально-психологічними характеристиками, що притаманні більшості його сучасників в умовах того-чи-іншого суспільного ладу), дослідник зазначає, що метою тоталітарної політики було продукування «одномірної людини», котра підпорядкована інтересам влади. Посттоталітарна політична культура (брежневський «застій») продукувала тип «морального конформіста» (особу, що керується меркантильно-корисливими, кар'єрними мотивами, живе «подвійною мораллю»); а також небажаний тип «політичного дисидента».

Закордоном у дослідженнях корупціогенної політичної культури значний внесок зробили італійські юристи, соціологи, політологи. Зокрема, Донателла дела Порта – професор університету Флоренції – ґрунтовно проаналізувала структуру корупції на прикладі Сицилії, показавши як впродовж 1950-1980-х років формувалась взаємодія між політиками, бізнесменами та мафією (організованою злочинністю) [9]. Дослідниця звернула увагу, що в корумпованих суспільствах держава втрачає позицію єдиного центру прийняття управлінських рішень. Поряд з державними інституціями лідерство займає мафія, що бере свій відсоток від усіх економічних трансакцій на певній території.

Схожих висновків доходить інший італійський дослідник політичної корупції Розаріо Мінна. Констатуючи принцип «безкарності» керівників організованої злочинності, дослідник відтворив складну систему зрощення мафії в Італії в 1950-1980-х р. з легальною владою – правоохоронними органами, судами, політиками. Безкарність дала мафії цілковиту свободу дій на окремих територіях та контроль у сферах, де обертались найбільші грошові потоки: будівництво, продаж продуктів харчування, транспортні перевезення, підприємства сфери побуту, ринок праці, визиск робочої сили, контроль профспілок, а також ігровий бізнес, наркаторгівля, контрабанда дорогоцінного каміння і т.п. Розаріо Мінна диференціював мафіозні верстви на «старі» та «нові». «Стара» мафія в Італії зайняла вагомі соціальні позиції в стратегічних секторах економіки (банківський бізнес, важка промисловість, високотехнологічні галузі) та державного управління, трансформувалась у респектабельну силу «білих комірців». «Нова» мафія змушена пристосовуватись до існуючих умов і виконувати «чорнову» роботу. Загалом корупційна політична ситуація спричиняє появу «біполярної» економіки», що

ґрунтується на законній та незаконній (тіньовій) діяльності одночасно [10, с.200].

Вплив політичної культури на суспільні процеси досліджують сучасні вітчизняні дослідники – В.Васютинський, М.Головатий, М.Пірен, Д.Ольшанський та ін. Аналіз особливостей та наслідків впливу політичної культури мають бути продовжені, оскільки змінюються історичні та суспільні обставини, змінюються люди як носії політичної культури.

Виклад основного матеріалу. Впровадження реформ у суспільстві рідко відбувається безболісно, без відкритого чи прихованого спротиву тих чи інших категорій людей. Реформування нагадує намагання на швидкості змінити курс судна. Зміни одним гравцям обіцяють покращення, другим урізання можливостей, а треті жодним чином не вбачають у реформах для себе відчутних зрушень. Зрозуміло, що лише мотивовані категорії людей будуть активними їх учасниками.

Як правило ключовою проблемою будь-яких реформ є відповідь на питання: «чи є ресурси для змін?», «хто за це заплатить?», «ціною кого це буде здійснено?», «хто стане офірним цапом перетворень?». У соціально-політичному управлінні слід оцінювати вартість запланованих реформ, ризики від їх зриву.

Україна восени 2013 року має шанс почати якісно новий етап соціального реформування у випадку підписання договору про асоціацію з країнами Європейського Союзу. Ці реформи стосуватимуться переформатування багатьох сфер внутрішньої та зовнішньої політики. З одного боку очікується, що європейська «цукерка» активізує резерви суспільства, пов'язані з ентузіазмом людей йти на ризик заради змін. З іншого боку, слід враховувати, що хвиля суспільного піднесення, як правило, є швидкоплинною і якщо не відбудуться позитивні зрушення від євроінтеграції впродовж 2-3-х років, то маятник хитнеться у бік розчарування та посилення позицій антиєвропейських, автократичних сил.

Слід враховувати, що багатьом в Україні та за її межами вигідний сценарій, коли договір про асоціацію з ЄС буде формально підписано, однак позитивних змін він не принесе. Це дозволить на хвилі громадського невдоволення розвернути зовнішню політичний курс держави та вкотре вдатися до політики «закручування гайок».

Вагомою перепорою, на думку експертів, на шляху України до євроінтеграції визнається *корупція* в усіх її явних та прихованих метаморфозах. Це суспільне явище здатне пронизати не лише сфери політики, економіки, управління, але стати «звичним»

атрибутом щоденного життя громадян, починаючи від пологового будинку і до можливостей покинути цей світ. У випадку поширення корупції за певні допустимі межі виникають парадоксальні умови існування в суспільстві, котрі нав'язують більшості громадянам перевернуту систему правових та морально-етичних координат. Державні інститути втрачають при цьому автономність і починають значною мірою обслуговувати інтереси організованої злочинності.

Політична культура в такого типу суспільствах стає *корупціогенною*, деформує світогляд, ціннісні пріоритети та стиль життя людей. Не враховувати наслідків тотальної корупціогенної ситуації означає займатися її імітацією.

З метою з'ясування міри корумпованості суспільних стосунків нами впродовж другої половини 2012 р. було проведено пілотне анонімне анкетування 200 респондентів різного віку та соціального статусу. Нижче подано статистичні результати дослідження. Вікові параметри вибірки: 18-22 р. – 32%; 23-35 р. – 26%; 35-55 р. – 35%; більше 56 р. – 7%. Рівень місячних доходів опитаних: 40% респондентів мають нерегулярні доходи; 19% респондентів заробляють до 1499 грн.; 22% отримують до 2499 грн.; 11% – до 3499 грн.; 7% – до 5000 грн. У статевому плані 60% опитаних – жінки, 40% – чоловіки.

Перший блок запитань анкети ідентифікує міру автократичності існуючої корпоративної культури. У таблиці 1 наведено оцінку умов, в яких працюють або навчаються респонденти.

Як демонструють наведені результати, трудові відносини громадян за місцем праці (навчання) далекі від демократично-правових. Керівництво незначною мірою делегує повноваження підлеглим, намагається доволі жорстко контролювати їх діяльність та поведінку (зокрема вербальну). Це проявляється у неможливості працівниками самостійно приймати рішення без узгодження з керівником, у відсутності діалогічних форм комунікації між працівниками та керівництвом, в маніпулятивних формах управління підлеглими, в практиці показових звільнень працівників через суб'єктивні причини. Сучасний менеджмент, як не важко помітити, схильний до демонстративної репрезентації власного соціального та майнового статусу.

Таблиця 1. Міра авторитарності корпоративної культури.

	Не погоджуюсь	Частково погоджуюсь	Цілком погоджуюсь
«Рішення щодо питань, які належать до моїх повноважень, мені доводиться узгоджувати з керівництвом»	13%	51%	36%
«Керівництво оцінює внесок кожного з працівників об'єктивно»	25%	54%	22%
«Керівник цінує компетентність співробітників, часто радиться зі співробітниками щодо питань, в яких вони є спеціалістами»	7%	53%	40%
«З приводу розпоряджень керівництва не прийнято дискутувати, їх необхідно лише виконувати»	13%	59%	28%
«Перебуваючи на зборах колективу, всі розуміють, що краще промовчати, ніж висловлюватися»	28%	48%	24%
«Керівник маніпулює підлеглими, створює нештатні ситуації з метою контролю над ними»	22%	56%	21%
«Були неодноразові «показові» звільнення працівників через суб'єктивні причини»	37%	36%	27%
«Керівник спілкується здебільшого з «наближеними» до нього особами»	12%	43%	45%
«Керівник демонструє перед людьми атрибути фінансового престижу (дорогі аксесуари, автомобіль, житло)»	30%	39%	31%

У таблиці 2 розкривається оцінка респондентами рівня службової корупціогенності.

Таблиця 2. Оцінка службової корупціогенності.

	Не погоджуюсь	Частково погоджуюсь	Цілком погоджуюсь
«Під час роботи (ведення бізнесу) доводиться матеріально «стимулювати» перевіряючих осіб»	13%	44%	43%
«Виплата заробітної плати часто здійснюється з порушенням трудового законодавства (затримки зарплати, її неповна виплата, зарплата в «конвертах»)»	17%	33%	50%
«У питаннях професійної діяльності (влаштування на роботу, атестація, службове зростання) матеріальне «стимулювання» відповідних осіб є зрозумілою річчю»	27%	35%	38%
«Якщо керівник спонукає підлеглих допомогти у службових зловживаннях, то не прийнято йому відмовляти»	34%	37%	28%
«Щоб отримати дозвіл, ліцензію, технічний паспорт, акт приватизації та інші подібні документи доводиться або втрачати багато часу, або матеріально «стимулювати» відповідних службових осіб»	11%	28%	63%

Сумарний рівень службової корупції оцінено респондентами на рівні 73%. Анкетування свідчить, що найбільш корумпованою є

дозвільна система, лише в 11% громадян констатують можливість безпроблемного отримання різного плану документів (дозволів, ліцензій і т.п.).

У таблиці 3 подано оцінку респондентами причин службової корупції. Домінуючими у службових зловживаннях на думку 32% респондентів є *індивідуальні* причини (жадібність, амбіції, бажання принижувати інших, низький культурний рівень, відсутність почуття власної гідності в осіб, які мають службові повноваження). Наступними за значимістю є *соціальні* чинники (аморальний приклад найвищих державних посадовців, нестабільність перебування на посаді, загальна для суспільства неповага до законів).

Таблиця 3. Причини службової корупції.

«Які з перелічених чинників більшою мірою визначають корупційну поведінку відповідальних осіб (оберіть дві найвагоміші причини)»	
Загальна для суспільства неповага до законів	27%
Аморальний приклад найвищих державних посадовців	30%
Аморальність їх безпосереднього керівництва	11%
Невисока зарплата держслужбовців, їх сімейні обставини	18%
Тиск групи, до якої належать	11%
Нестабільність перебування на посаді («треба хапати, поки не звільнили»).	30%
Жадібність, амбіції, бажання принижувати інших.	32%
Низький культурний рівень, відсутність почуття власної гідності.	32%

Оцінка респондентами владної корупції подана в таблиці 4. Верховна Рада в сучасних реаліях втрачає імідж інституту, що функціонує для пошуку суспільного консенсусу та забезпечення інтересів громадян та держави. 94% опитаних висловились, що парламент перетворився на орган, що обслуговує інтереси окремих впливових фінансово-промислових груп (кланів).

Доволі високий рівень недовіри громадян виявився до державних інститутів (прокуратури, судів). 58% опитаних сприймають їх як «караючу силу», ще 40% частково погоджуються з такою оцінкою, і лише 2% респондентів ставляться до прокуратури, судів з довірою.

Лише 4% респондентів оцінюють, що загалом влада працює в інтересах людей та суспільства, натомість 83% вважають, що влада надто далека від людей і працює сама на себе (див. таблиця 5).

Таблиця 4. Оцінка владної корупціогенності.

	Не погоджуюсь	Частково погоджуюсь	Цілком погоджуюсь
«Переманювання, «скуповування» владою опозиційних депутатів вважаю прийнятними діями у політиці»	45%	24%	31%
«Голосування у Верховній Раді чужими картками слід припинити. Для цього слід карати депутатів-порушників позбавленням права голосу впродовж діючої сесії (або інше покарання)»	2%	8%	90%
«Громадяни вже сприймають як «норму», що більшість депутатів лише виконують вказівки «сірих кардиналів» (партійного керівництва) і не приймають власних рішень»	5%	41%	54%
«Парламент все рідше відображає інтереси громадян та держави, а все частіше обслуговує інтереси окремих впливових фінансово-промислових груп (кланів)»	6%	25%	69%
«Конституційний Суд України у 2010 р. скасував конституційну реформу 2005 р. і відновив Конституцію 1996 р. з президентсько-парламентською моделлю державного устрою. На мою думку це було незаконним рішенням, є проявом політичної корупції»	9%	49%	42%
«Політика чинної влади наближає державу до європейських стандартів життя (верховенство права, повага до прав людини, рівень добробуту, соціальний захист тощо)»	62%	27%	11%
Прокуратура, суди у державі недотримуються законів, часто діють не як інститути забезпечення права, а як караюча сила»	2%	40%	58%

Таблиця 5.

«У наших умовах влада...»:	
працює в інтересах людей та суспільства	4%
надто далека від людей і працює сама на себе	83%
щось середнє	14%

Важливо розуміти як громадяни оцінюють стан корупції в державі та чи прогнозують у близькій перспективі її зменшення (див. таблиця 6). 86% респондентів цілковито погоджуються, що політична корупція притаманна сучасному українському суспільству, і лише 4% заперечують її наявність. І хоча значна частина респондентів оптимістично оцінює теоретичну можливість суттєво зменшити політичну корупцію, однак у найближчі 3–5 років таких змін в Україні більшість опитаних не сподівається (60% - абсолютно, 29% - частково). Причиною цього на переконання 65% опитаних є «кругова порука», що дає можливість високопосадовцям уникати юридичної відповідальності за протиправні діяння (з цим твердженням не

погодились лише 3% респондентів). Ще однією причиною песимістичного прогнозу щодо зниження рівня політичної корупції є на думку опитаних те, що більшість громадян звикли до життя в корумпованих умовах (див. таблиця 7).

Таблиця 6. Оцінка стану корупції в суспільстві.

	Не погоджуюсь	Частково погоджуюсь	Цілком погоджуюсь
«Політична корупція притаманна сучасному українському суспільству»	4%	10%	86%
«Сучасна корупція в Україні (й державах колишнього СРСР) є продовженням зловживань у радянські часи, які досі не можемо здолати»	10%	38%	52%
«Політичну корупцію в Україні можливо суттєво зменшити»	20%	54%	26%
«У найближчі три-п'ять років рівень політичної корупції в Україні суттєво зменшиться»	60%	29%	13%
У державі існує «кругова порука», що дає можливість високопосадовцям уникати юридичної відповідальності за протиправні діяння»	3%	32%	65%

Таблиця 7.

«Рівень політичної корупції в Україні суттєво не зменшиться бо...»	
влада корумпована і не бажає змін	51%
більшість громадян звикли до життя в корумпованих умовах	47%

Більшість (64%) респондентів вбачають, що виходом з такої несприятливої внутрішньополітичної ситуації є шлях самоочищення суспільства, його здатність протистояти корупційним діям влади. Третина опитаних сподіваються, що позитивні зрушення стануть реальністю лише внаслідок зовнішньополітичного тиску (див. таблиця 8).

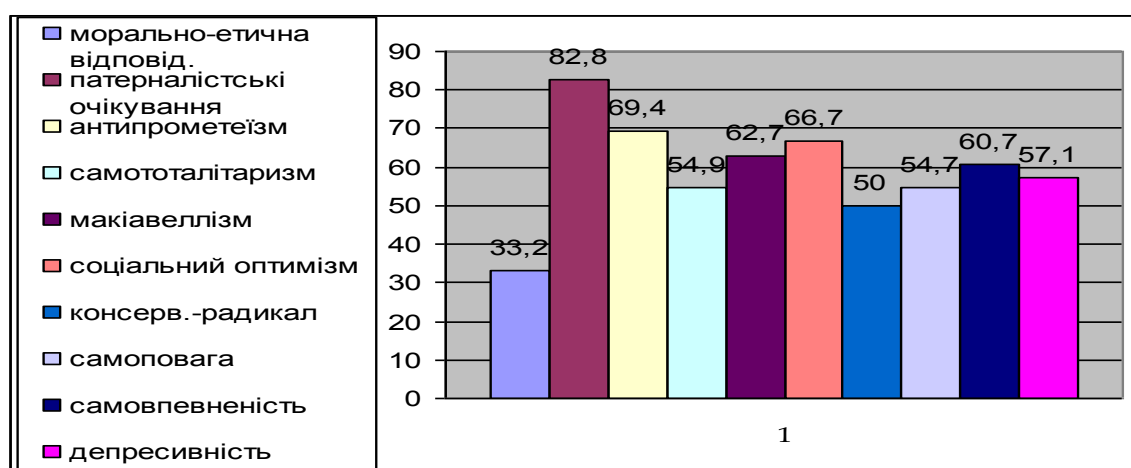
Таблиця 8.

«Рівень політичної корупції в Україні суттєво зменшиться лише тоді, коли...»	
влада остерігатиметься застосування міжнародних санкцій (юридичних, економічних) у випадку невиконання міжнародних зобов'язань по боротьбі з корупцією	35%
громадянське суспільство матиме силу протистояти корупційним діям влади	64%.

Важливо зрозуміти, які психологічні наслідки на громадян має відтворена вище соціальна реальність. Анкетування виявило низький рівень сформованості у респондентів *морально-етичної відповідальності* – 33% (див. таблиця 9). Виявлено, що корупція усіх видів нівелює моральні обмеження пересічної людини, нав'язує думку, що зловживання є «нормою» життя.

Найвищими по вибірці виявились показники за критерієм «патерналістські очікування» (82,8%): респонденти відчувають залежність не від самих себе та власних зусиль, а значною мірою від влади чи свого керівництва. Патерналізм є наслідком надмірно великих повноважень суб'єктів управління порівняно з незахищеністю, обмеженістю ресурсів підлеглих, що породжує їх соціальний інфантилізм, безвідповідальність, низьку ініціативність.

Таблиця 9. Психологічні характеристики вибірки.

Висновок. Здійснений аналіз дає можливість констатувати, що слід більш уважно оцінювати соціально-психологічні чинники під час проектування та здійснення тих чи інших суспільних реформ. Можна очікувати значних змін від прийнятих законів чи підписаних зовнішньополітичних угод, однак соціально-психологічна реальність гальмуватиме їх впровадження через саботаж незацікавлених контрагентів, безініціативність більшості населення.

Одним із психологічних факторів, котрий нівелює соціальні зміни є *політична культура* деструктивного корупціогенного типу, що притаманна спільнотам з авторитарним історичним досвідом. Тому реформування має передбачати заходи з впровадження морально-психологічної спроможності людей до змін. Важливим питанням є не лише суть реформ, а те, хто їх може реалізувати, оскільки у названих соціальних реаліях, як не банально це звучить, саме «кадри вирішуватимуть усе».

Перспективи дослідження. Наступним завданням може бути крос-культурне дослідження політичної культури на предмет корупціогенності в Україні та у державах Європейського Союзу з метою виявлення культурних особливостей на сучасному етапі.

Джерела:

1. Пірен М.І. Основи політичної психології: навчальний посібник / М.І. Пірен. – К.: Міленіум, 2003. – 418 с.
2. Адорно Т. Авторитарная личность // Райгородский Д.Я. Психология и психоанализ власти. – Т.2. Хрестоматия. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ», 1999. – 576с.
3. Фромм Э. Бегство от свободы // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.ru/PSIHO//FROMM/fromm02.txt>
4. Милош Ч. Порабощенный разум. – СПб.: Алетейя, 2003. – 278 с.
5. Гавел В. «Сила безсилах» (витяги з есею) // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/feature/24428097.html>
6. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Fuko_Tyrm/index.php
7. Шайн Э.Х. Организационная культура и лидерство. / Пер. с англ. под ред. В.А. Спивака. – СПб: Питер, 2002. - 336 с.
8. Базисний тип особистості за соціалізму та в посттоталітарному суспільстві // Соціологія: Навч. посібник / За редакцією С. О. Макеева. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – 344 с. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12580925/sotsiologiya/bazisniy_tip_osobistosti_sotsializmu_posttot_alitarnomu_suspilstvi
9. Донателла дела Порта, Альберто Ванучі. Брудні обгородки: учасники, ресурси та механізми політичної корупції / пер. з англ. – К.: «К.І.С.», 2006. – 302 с.
10. Минна Р. Мафия против закона: Пер. с ит. / Под. ред. Ф.М.Решетникова. – М.: Прогресс, 1988. – 344 с.

Мацейко О.

Особливості формування інформаційної культури майбутніх кваліфікованих робітників в умовах ПТНЗ

Формування в індивідуумів інформаційної культури є закономірністю розвитку інформаційного суспільства. Наведено поняття «інформаційної культури», названо її складові і критерії сформованості. З огляду на психолого-педагогічні особливості учнів ПТНЗ, головна роль у формуванні в них інформаційної культури відведена педагогам системи ПТО. Цьому процесу сприятиме застосування електронних навчально-методичних комплексів з професії.

Рівень розвитку інформаційного суспільства визначається кількістю та якістю накопиченої інформації, а також свободою доступу до неї. Інформатизація суспільства – це глобальний соціальний процес, особливістю якого є домінування у сфері суспільного виробництва збору, накопичення, продукування, обробки, зберігання, передачі та використання інформації на базі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки.

Феномен інформатизації увійшов до складу універсальних світоглядних категорій, утворивши нову тріаду «Матерія-Енергія-Інформація» [5, с.8]. В умовах, коли відомий афоризм Натана Ротшильда: «Хто володіє інформацією, той володіє світом», - набуває нового змісту, а інформація на рівні з енергетичними ресурсами стає стратегічним ресурсом суспільства, кожна особистість для успішної самореалізації повинна мати певний рівень інформаційної культури. Ця культура формується як нова складова загальнолюдської і є якісною характеристикою інформаційної діяльності індивідууму, частиною його світогляду, системою знань, умінь, навичок, що дозволяють досягати визначеної мети в особистій, професійній та соціальній сферах в умовах інформаційного суспільства. Отже під інформаційною культурою ми розуміємо інтегровану здатність особистості, що виявляється у засвоєнні, володінні, застосуванні, перетворенні інформації за допомогою інформаційних технологій [7]. До складу інформаційної культури включені: компетентність у розумінні природи інформаційних процесів; гуманістично орієнтована інформаційна ціннісно-сміслова сфера особистості (мотиви, потреби, цілі, прагнення, світогляд); розвинена інформаційна рефлексія; моніторинг людиною своєї діяльності з опанування інформаційної культури та усвідомлення внутрішніх змін індивідуума; творчість в інформаційній поведінці [4]. Критеріями інформаційної культури виступають:

- усвідомлення необхідності пошуку певної інформації;
- уміння віднайти потрібне в інформаційному просторі, диференціювати та надати всебічну оцінку інформації (достовірність, актуальність, важливість тощо);
- комплексне опрацювання отриманих даних;
- створення якісно нової інформації;
- обсяг та способи комунікування.

Інформаційні потоки, що стрімко зростають, урізноманітнюються і розгалужуються у вільному доступі, можуть як приносити користь, так і наносити шкоду. Якщо у традиційних засобах масової інформації теоретично можливо застосувати цензуру, то мережа Інтернет на сьогодні є фактично неконтрольованою, тому формування інформаційної культури є актуальною проблемою, оскільки її вирішення дозволить застосувати внутрішню «цензуру» в кожному індивідуумі. Проте ми живемо у час, коли тільки незначна частина людства є носієм інформаційної культури, тоді як у майбутньому саме ця складова культури стане важливим фактором розвитку кожної особистості.

Постає логічне питання: коли і у який спосіб має відбуватися процес формування інформаційної культури індивідумів?

Ця проблема є складною і багатоаспектною. Ми вважаємо за необхідне вказати на психолого-педагогічні особливості формування інформаційної культури майбутніх кваліфікованих робітників в умовах ПТНЗ.

За висновками психологів, значний вплив на розвиток дітей мають матеріальне становище сім'ї, оточення [8]. На жаль, значна частина учнів ПТНЗ походить з так званих низькостатусних сімей, в яких недостатня увага приділяється навчанню та розумовому вихованню дітей. Оскільки в таких сім'ях батьки часто самі не володіють інформаційною культурою, то, відповідно, не можуть взяти участь у формуванні її в нащадках. Більше того, не розуміючи суті і значення ІКТ, дорослі дозволяють дітям безконтрольно споживати значні обсяги інформації в мережі Інтернет, обмежувати своє спілкування із світом до комунікування в соцмережах тощо. Тому питання формування інформаційної культури в учнів ПТНЗ майже стовідсотково перебуває в компетенції педагогів системи ПТО. Викладачі та майстри виробничого навчання повинні бути носіями інформаційної культури, яка, на думку Жалдака М. І., передбачає наступне:

- розуміння сутності інформації та інформаційних процесів, їх ролі в процесі пізнання навколишньої дійсності та створюючої діяльності людини, в управлінні технічними і соціальними процесами;
- розуміння проблеми подання, оцінки і вимірювання інформації, її сприймання розуміння, ролі формалізації змістових суджень та інформаційного моделювання в сучасній інформаційній технології;
- розуміння сутності творчих компонентів мислення;
- володіння навичками застосуваннями ІКТ, системами опрацювання текстової, числової та графічної інформації, баз даних, предметно-орієнтованими прикладними системами;
- володіння основами алгоритмізації, вміння визначати послідовність операцій і дій у вирішенні педагогічних завдань, розробляти програму спостереження, досліду, експерименту;
- уміння добирати і формулювати мету, здійснювати постановку задач, висувувати гіпотези, будувати інформаційні моделі досліджуваних процесів чи явищ, аналізувати їх та інтерпретувати отримані результати. Систематизувати факти, осмислювати і формулювати висновки. Узагальнювати спостереження, передбачати наслідки рішень, які приймаються, і дій, вміти їх оцінювати, керуватися в роботі

інтересам суспільства;

- розуміння сутності штучного інтелекту, інтелектуально-пошукових систем;
- уміння використовувати ІКТ для підготовки, супроводу, аналізу. Коригування навчального процесу, управління навчальним процесом і навчальним закладом;
- уміння добирати найбільш раціональні методи і засоби навчання, враховувати індивідуальні особливості учнів, їх нахили і здібності;
- розуміння сутності математичного моделювання, володіння елементами обчислювальної та програмістської культури;
- володіння основами програмування, арифметичними та логічними основами ПК, елементами ПК [3].

Майбутніх кваліфікованих робітників необхідно навчати прийомам і способам додання інформаційних бар'єрів, пов'язаних з недооцінюванням ролі інформації у професійній діяльності, незнанням принципів роботи з інформаційними системами, невмінням здійснювати пошук інформації.

Показниками сформованості інформаційної культури в учнів ПТНЗ мають стати:

- практичні навички роботи з технічними засобами передачі, збору, обробки інформації;
- установка на використання ІКТ як у навчальній, так і професійній діяльності протягом усього активного періоду життя;
- уміння навчатися професії у віртуальному середовищі з перенесенням навичок в реальні умови виробництва;
- вільне користування інформацією з Інтернету, уміння її аналізувати, диференціювати, оцінювати, інтерпретувати, творчо опрацьовувати тощо;
- комунікування за допомогою ІКТ.

В умовах, коли інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) охоплюють усі сфери економічної та соціальної діяльності людини, збільшується обсяги взаємодії кожної особистості з віртуальним комп'ютерним середовищем, виникає загроза технологізації суспільства. М. Бердяєв, розвиваючи концепцію цілісної особистості, висловлював думку, що підміна цілей життя технічними засобами може означати применшення і згасання духу [1, 148]. Тому слід чітко усвідомлювати, що інформація без духовної та емоційної складових не сприяє розвитку людської цивілізації. Комп'ютеризація освіти, у тому числі і професійної, як складова інформатизації суспільства – складний і неоднозначний процес, оскільки вона:

- сприяє покращенню логічного мислення, натомість пригнічує інтелектуальне начало мислення;
- може надавати значні обсяги нових знань, проте створює потужний стимул розвитку лише зовні престижної мотивації;
- є одночасно засобом більш повного засвоєння світу і втечі від нього [9]. ІКТ та Інтернет привчають споживати інформацію, звільняючи користувачів від необхідності розмірковувати і розвивати уяву. Мислення учнів стає більш стереотипним, вони пасивно сприймають інформацію, їхня уява стає більш шаблонною, оскільки вони оперують в основному стандартними картинками [2]. Отже педагогам системи ПТО слід більше уваги звертати на мотивації розширення світогляду учнів, а саме закладати їм розуміння цілей інформатизації освіти і виробництва.

Потужний потенціал у формуванні інформаційної культури ми вбачаємо у застосуванні в професійній підготовці кваліфікованих робітників електронних навчально-методичних комплексів (ЕНМК) з професії, під якими розуміємо сукупність сучасних компонентів освітнього процесу, а саме: комп'ютерних версій предметів професійної підготовки, баз даних віртуального супроводу процесу навчання, віртуальних лабораторних практикумів тощо [6, с.12]. ЕОР, побудований із дотриманням дидактичних, психологічних та ергономічних вимог сприяє не тільки професійному становленню, а й гармонійному розвитку особистості

До подальших досліджень інформатизації професійно-технічної освіти доцільно віднести низку проблем, пов'язаних з використанням ІКТ в навчально-виховному процесі, а саме: розроблення методики проведення занять професійно-теоретичної підготовки за допомогою ЕОР, пошук оптимальних форм застосування ЕНМК у інформаційно-освітньому просторі, визначення змісту підготовки педагогічних працівників до роботи з ЕНМК.

Джерела

1. Бердяев Н.А. Человек и машина: Проблемы социологии и метафизики в технике / Н.А. Бердяев // Вопр. философии.–1989.–№ 2.–С.147-162с.
2. Гоголь А. А. 3D телевидение и образование : материалы конференции «Информационные технологии в образовании» (Петрозаводск – 2010 г.) [Электронный ресурс] / А. А. Гоголь, В. А. Червинская, В. Я. Черный . Режим доступа : <http://ito.edu.ru/2010/Petrozavodsk/III/II-0-10.html>.
3. Жалдак М. І. Формування інформаційної культури вчителя [Електронний ресурс] / М. І. Жалдак // Режим доступу : <http://www.icfcst.kiev.au>.
4. Квитко А. Ю. Информационная культура личности [Электронный ресурс] / А. Ю. Квитко // Научные ведомости. Серия Философия. Социология. Право. – 2010

- №2 (73). – Выпуск 11, с. 162-168. Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-kultura-lichnosti>
5. Красильникова В. А. Использование информационных и коммуникационных технологий в образовании: учебное пособие / В.А. Красильникова; Оренбургский гос. ун-т. - 2-е изд. перераб. и дополн. - Оренбург: ОГУ, 2012. - 291 с.
 6. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія / Андрій Вікторович Литвин. — Львів : Компанія «Манускрипт», 2011. — 498 с.
 7. Нурмеева Н. Р. Формирование информационной культуры как отражение современных требований информационного общества [Электронный ресурс] / Н. Р. Нурмеева // Educational Technology & Society. - 11(4). - 2008. Режим доступа : http://ifets.ieee.org/russian/depository/v11_i4/html/11.htm.
 8. Палій А. А. Диференціальна психологія [Електронний ресурс] / А. А. Палій. Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/psihologiya/diferentsialna_psihologiya_-_paliy_aa.
 9. Тихомиров О. К. Основные психолого-педагогические проблемы компьютерного образования / О. К. Тихомиров // Вопросы психологии. 1986. № 5. С. 67-68.

Неурова А. Психологічні аспекти управлінського спілкування в діяльності керівника військовослужбовця

Розглянуто питання визначення управлінського спілкування в діяльності керівника військовослужбовця, а також принципи управлінського спілкування і педагогічний такт та педагогічна майстерність що є суттєвим для перетворення солдатів на професійних військових, підрозділи – на справжню команду – злагоджену, дисципліновану, фізично та психологічно підготовану до будь-яких бойових дій.

У збройних сил командир для своїх підлеглих завжди був не тільки начальником, але й старшим товаришем, наставником і вихователем. Особлива роль відводилася саме спілкуванню, тому що при всьому розумінні важливості професіоналізму воїна, його спеціальної та фізичної підготовки, духовній складовій особистості станом духу військових колективів воєначальники надавали першорядне значення.

У процесі спільної діяльності керівник і підлеглий вступають у взаємодію, яка є невід'ємною її частиною. Спільне життя і діяльність людей передбачає регулювання та спрямування їхніх взаємодій. Отже, спілкування людей виступає проявом і формою взаємодії, а також засобом її регулювання.

Управлінське спілкування – це спілкування з метою керування людьми, тобто зміни їхньої діяльності у певному напрямку чи підтримування її в заданому стані. При цьому важливою

складовою управлінського спілкування є взаємодія керівника з підлеглими.

Основними принципами управлінського спілкування керівника військовослужбовця є:

- Принцип створення умов для виявлення й розкриття особистісного потенціалу підлеглих, їхніх професійних знань, досвіду, здібностей. Цьому багато в чому сприяє делегування їм окремих своїх повноважень, тобто передача підлеглим низки завдань чи певних видів діяльності зі сфери обов'язків керівника.
- Принцип раціонального розподілу повноважень і відповідальності. Полягає в тому, що кожний підлеглий має чітко знати свою посадову компетенцію, тобто завдання, що постають перед ним, обов'язки і права щодо їх реалізації та міру особистої відповідальності.
- Принцип ефективного використання заохочення і покарання. Заохочення можуть використовуватись: 1) як засіб зміцнення впевненості підлеглого у власних силах; 2) як визнання його заслуг. Для того, щоб заохочення виконувало стимулюючу функцію, його характер повинен відповідати степеню досягнень підлеглого.
- Принцип раціонального використання робочого часу керівника (принцип пріоритетів і принцип Парето). Сутність принципу пріоритетів полягає в тому, щоб розподіляти справи в порядку їхньої значущості і починати із найважливішої. Відповідно до принципу В.Парето (або принципу "80-20"), у процесі роботи протягом 20% витраченого часу керівник досягає 80% результатів, а решта 80% витраченого часу дають лише 20% загального підсумку.

Експериментальними дослідженнями доведено, що на відстані, яка перевищує 8 метрів, ефективність спілкування між людьми істотно зменшується.

Однією із основних складових педагогічної культури офіцера і сержанта, на нашу думку, є їхні педагогічно спрямовані спілкування і поведінка.

Практичний рівень опанування офіцером і сержантом психолого-педагогічним досвідом людства виявляється в його конкретних навичках та вміннях проведення різноманітних і багатоаспектних навчально-виховних заходів, що визначається як педагогічна техніка. Це – комплекс різних навичок та вмінь, прийомів і засобів, за допомогою яких офіцер (сержант) ефективно впливає на тих, хто навчається, у процесі навчально-виховної роботи.

Характер спілкування офіцера (сержанта) визначає основні стилі його роботи. Виокремлюють авторитарний, демократичний і ліберальний стилі взаємодії. Авторитарний стиль характеризується жорсткою формою управління їх взаємодією за допомогою наказів, вказівок, інструкцій тощо. Демократичний стиль виявляється в опорі лідера на військовий колектив, у намаганні зацікавити військовослужбовців діяльністю, заохоченні ініціативи і самостійності. Ліберальний стиль характеризується самоусуненням офіцера (сержанта) від відповідальності за хід і результати навчально-виховних заходів, формалізмом, потуранням і анархізмом. Найбільш оптимальним психолого-педагогічним стилем є, безперечно, демократичний.

Також можна визначити стилі ставлення офіцера (сержанта) до військового колективу: стійко-позитивний, пасивно-позитивний, нестійкий, ситуаційно-негативний, стійко-негативний.

На основі стилю роботи і ставлення керівника до військового колективу виділяють такі його стилі спілкування: спілкування на основі захопленості спільною діяльністю; спілкування на основі дружнього ставлення; спілкування дистанція; спілкування-лякання; спілкування – загравання.

Узагальненим вираженням стилю спілкування офіцера (сержанта) є педагогічний такт, в якому акумулюються всі складові його педагогічної культури і який є одним із основних показників психолого-педагогічної майстерності.

Сутність педагогічного такту полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі військового лідера на колег, в умінні налагоджувати продуктивний стиль спілкування. К.Д.Ушинський, який володів справжнім педагогічним тактом, писав, що жоден педагог "ніколи не може стати хорошим вихователем-практиком без такту. ...Ніяка психологія неспроможна заступити людині психологічного такту, який незамінний у практиці в силу того, що діє швидко і вмить... і який передбачає приязнь без удаваності, справедливість без причепливості, доброту без слабкості, порядок без педантизму і, головне, постійну розумну діяльність".

Основні показники педагогічного такту керівника у військовому середовищі:

- людяність без зарозумілості;
- вимогливість без брутальності та причепливості;
- педагогічний вплив без наказів, навіювань, попереджень, без приниження особистої гідності вихованця;
- уміння виражати розпорядження, вказівки та прохання без

- упрошування, але й без зарозумілості;
- уміння слухати співрозмовника, не виказуючи байдужості та зверхності (активне слухання);
 - урівноваженість, самовладання і діловий тон спілкування без дратівливості та сухості;
 - простота у спілкуванні без фамільярності та панібратства, без показухи;
 - принциповість і наполегливість без упертості;
 - уважність, чутливість і емпатичність без їх підкреслення;
 - гумор без єхидності і злорадства;
 - скромність без удаваності.

Отже, педагогічний такт виховується і набувається разом із педагогічною культурою і конкретно виражається у педагогічній діяльності. Він є показником зрілості офіцера (сержанта) як майстра своєї справи і лідера. Це великий засіб, за допомогою якого групу людей можна перетворити на своїх спільників чи, навпаки, суперників. Офіцер (сержант) повинен працювати над формуванням власного педагогічного такту і постійно його вдосконалювати. Як немає межі досконалості, так і немає межі виявлення різноманітних і багатогранних сторін педагогічного такту.

Беручи до уваги, що керування і лідерство стосується людських відносин, цілком логічно визначити основний елемент майстерності, якою повинен володіти офіцер (сержант). На думку досвідчених офіцерів і сержантів армій провідних країн світу, це – комунікабельність або, іншими словами, “робота з людьми” (спілкування, спостереження та консультування). Також важливий різновид командирської майстерності, як концептуальність (критичне обґрунтування, креативне мислення, етичне обґрунтування та реагуюче мислення). Все це складає чотири напрямки командирської майстерності: комунікабельність, концептуальність, технічна та тактична підготовка. Усі вони дуже важливі для командира-лідера. Чим краще ви володієте цими видами майстерності, тим більше професійним буде підрозділ, яким ви керуєте, і тим краще ви будете готувати його до бойових дій.

Професійне володіння чотирма видами майстерності дозволить перетворити солдатів на професійних військових, підрозділи – на справжню команду – злагоджену, дисципліновану, фізично та психологічно підготовану до будь-яких бойових дій. Для того, щоб спілкуватися з підлеглими про вимоги до них, офіцер (сержант) повинен говорити чітко та зрозуміло. Уміння

спілкуватися є головною навичкою командира. Інші навички, спостереження та консультування залежать від того, як ви вмієте спілкуватися з підлеглими в межах керування командира.

У свою чергу, спілкування поділяється на чотири категорії: розмова, читання, писання та слухання. Слухання є головною категорією, але люди володіють нею гірше за все. Як грамотний командир, ви повинні вміти слухати та розуміти до того, як вирішити, що сказати. Бачення та слухання є двома загальними формами одностороннього спілкування. Вони не є найкращими формами спілкування. Тільки бачити щось або слухати про щось недостатньо, щоб створити цілісну картину того, що сталося. Тому одностороннє спілкування є неефективною формою. Двостороннє спілкування завжди дозволяє краще зрозуміти проблему чи завдання. Якщо двостороннє спілкування відбувається на відповідному рівні, то жодний не повинен залишити свої питання без відповіді чи залишити щось, що не зовсім для нього зрозуміло. Коли є достатньо часу і можливість, то найбільш ефективною формою спілкування є двостороннє спілкування.

Під час передавання командної інформації командир стикається з певними труднощами, а саме з психологічними бар'єрами спілкування. Причини цих психологічних бар'єрів:

- особливості інтелекту співрозмовників;
- індивідуально-психологічні особливості сторін;
- темперамент;
- характер та різноманітні емоційні стани людини;
- неоднакове знання чи розуміння предмета бесіди;
- різний словниковий запас тощо.

Психологічні бар'єри спілкування командирів мають негативні наслідки:

- по-перше, збільшують психологічну дистанцію між співрозмовниками;
- по-друге, знижують рівень взаємного саморозкриття співрозмовників і ступінь взаємної довіри між ними;
- по-третє, деформують характер взаємодії в спілкуванні;
- по-четверте, зменшують імовірність досягнення бажаних результатів спілкування.

Враховуючи, що керування – це коли солдати роблять те, що ви від них вимагаєте, треба бути комунікабельним, щоб передавати зрозумілу для них інформацію. Інші навички, такі як створення команди, спостереження та консультування, залежать від того, наскільки ви можете бути комунікабельним. Існує дві загальні форми одностороннього спілкування, але це не означає,

що цей підхід найкращий для обміну інформацією з підлеглими, – дивися та слухай. Головна відмінність одностороннього (монологічного) спілкування від двостороннього (діалогічного) полягає у тому, що одностороннє спілкування може не дати вам цілісної картини. У вас можуть залишитися деякі питання без відповідей чи скластися неправильне бачення того, що все ж таки відбулося. Діалогічне спілкування бажано використовувати тоді, коли на це є певний час та ресурси. Активне слухання є важливою частиною двостороннього спілкування.

Коли ви практикуєте активне слухання, то приділяєте тому, хто говорить, усю свою увагу, але пам'ятайте про можливе існування перешкод (бар'єрів). Намагайтеся не перебивати того, хто говорить. Не займайтеся формулюванням відповіді, поки інший ще говорить, уникайте роздратованості чи іншого негативного ставлення до того, хто говорить, тому що можете пропустити щось важливе, що він намагається сказати. Невербальне спілкування під час розмови віч-на-віч має важливе значення. Пам'ятайте, що усі сигнали, які ви надсилаєте, – вираз обличчя (міміка), тон голосу та рухи тіла (жестикуляція) – все це має відношення до невербального спілкування.

Офіцери, займаючи позицію лідерства вищого рангу, мають пам'ятати, що пряме керування безпосереднього командира – це сержантське керування. Це відбувається у підрозділі, коли солдати постійно бачать свого лідера. Щоб бути ефективним лідером, військовослужбовець повинен майстерно використовувати свою комунікабельність, концептуальну, технічну та тактичну майстерність. Він залучає концептуальну майстерність для креативного та критичного мислення, щоб знайти найкращий шлях вирішення проблеми чи виконання завдання. Він використовує етичне мислення, щоб переконатися, що його рішення було правильне у даному випадку, а також реагуюче мислення для оцінювання та поліпшення подальшого виконання завдань підрозділом, окремими солдатами та особисто.

Він використовує комунікабельність, щоб бути впевненим, що завдання виконане. Він тренує особовий склад з точки зору ментальності й особистісної культури та, проводячи консультування, створює єдину команду. Він також тренує їх виконувати завдання відповідно до встановлених правил і стандартів. Керівник також має бути експертом у технічних питаннях. Додатково повинен мати тактичну майстерність та постійно тренувати особовий склад для виконання бойових завдань. Він використовує свої знання та демонструє впевненість,

щоб підтримувати дисципліну та виховувати у особового складу справжній характер. Він використовує технічну та тактичну майстерності, щоб тренувати особовий склад відповідно до вимог Бойового статуту. Керівник - військовослужбовець створює та підтримує злагоджену команду, яка володіє майстерністю, сповнена довірою та самовпевненістю у мирний та воєнний час.

Джерела

1. Бойко О. В., Керницький О. М., Луцьков А.В.,Копаниця О. В., Романишин А. М., Спейд Н. Лідерство сержанта та офіцера (психолого – педагогічний аспект): Навчальний посібник За ред. док. іст. наук, професора П.П. Ткачука – Львів: АСВ, 2010. – 190 с.
2. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації.- К.: ІЗМН, 1996.- 232 с.
3. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта: Навчальний посібник. Частина II « Методика та системи виховання військовослужбовців »./ О. В. Бойко, Л.В. Коберський, В.М. Кожевніков (та інші). – Львів: АСВ, 2012. – 370 с.
4. Варій М. Й., Козяр М.М., Коваль М.С. Військова психологія та педагогіка: Посібник / За аг. Ред.. М.Й. Варія. – львів: Вид. – во « Сполом», 2003. – 624 с.
5. Кузьмін О. Є. , Мельник О. Г., « Основи менеджменту» : підручник . Вид. 2-ге, . - виправ., доп. – К.: Академвидав, 2007. – 464 с.
6. Торопчин Д. Г., Вишневський Ю. В., Чепур О. М. Основи військового управління. Навчально – методичний посібник – Львів: АСВ, 2009. – 584 с.
7. Шадських Ю. Г. Психологія і педагогіка: навчальний посібник . – 2- ге вид., виправ. – Львів: « Магнолія 2006», 2009. – 320 с.
8. Ягупов В.В. Військова психологія: Підручник. – К.:ТАНДЕМ, 2005.

Оверко Н. Особистісна складова педагогічної майстерності викладача ПТНЗ

У статті актуалізується питання підсилення цілеспрямованої, неперервної професійної підготовки та самопідготовки педагогів, передусім у напрямі розвитку особистісних якостей, які є складовими педагогічної майстерності викладачів професійно-технічних навчальних закладів.

Державна освітня політика визначає соціальний запит на майбутнього фахівця і ступінь його професійної готовності. Одним із важливих державних пріоритетів є підготовка педагогічних працівників на якісно новому рівні, оскільки модернізація системи освіти в країні спрямована на значне покращення професійної підготовки і виховання майбутніх фахівців. Сучасні вимоги до професійних та особистих якостей педагога визначені у Законі «Про загальну середню освіту» [6]: педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має

відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи. Поряд із цим педагог має бути носієм культури і загальнолюдських цінностей, провідником ідей державотворення і демократичних змін, людиною великої душі й доброго серця. Не останню роль у його професійній діяльності відіграють особистісні якості, а саме: чуйність до іншої людини, гуманність у помислах і діях. У жодній професії особистість людини, її характер, переконання, моральність, ставлення до інших людей не мають такого вирішального значення, як у професії педагога. До особистості вчителя ставляться особливі вимоги в умовах соціальної значущості педагогічної праці.

Специфіка педагогічної діяльності ставить перед учителем ряд особистісних вимог, необхідних для її успішного виконання. Сучасне суспільство потребує всебічно розвинених соціально активних особистостей, які мають фундаментальну наукову освіту, багату внутрішню культуру. Незважаючи на те, що будь-якому кваліфікованому фахівцеві необхідні глибокі знання, для педагогічної діяльності вчителя особливо важливі також професійно значущі особистісні якості. Вони інтелектуально характеризують особистість, суттєво впливають на результат професійно-педагогічної діяльності й визначають індивідуальний стиль педагога [9]. Нові вимоги, що висувуються до особистості вчителя, зумовлені процесами глобалізації. Їх суть полягає в універсалізації вимог, підвищенні якості освітніх послуг, прозорості функціонування знання й методик моніторингу його освоєння на рівні навчально-виховного процесу тощо. Це потребує толерантності, демократизму, розуміння і поваги до інших, відкритості у спілкуванні.

Професійне становлення педагога – це передусім формування його як особистості й лише потім – як фахівця, озброєного спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності. Проблемі формування особистості вчителя присвячені дослідження С. Гончаренка, Л. Губерського, М. Євтуха, В. Журавського, І. Зязюна, В. Кременя, І. Надольного, В. Огнев'юка, О. Савченко та ін. Сучасні педагогічні пошуки спрямовані на проникнення у зміст поняття особистості, згідно з яким вибудовували свої теорії видатні педагоги минулого Ф. Дістервег, Д. Дьюї, Я. Коменський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський, поглиблення їхніх положень через інтерпретацію якостей, актуалізованих новими соціальними

обставинами, щоб не тільки адекватно зрозуміти сутність особистості, але й використати ці знання у власній педагогічній діяльності. У наукових дослідженнях спостерігається тенденція до цілісного бачення особистості, відкриття усіх її граней.

За висловом В. Сухомлинського, особистість – це певна цілісність, динамічна система різноманітних якостей і рис індивіда, яка формується на основі діяльнісного ставлення до світу [7]. Діяльність може бути як засобом соціалізації, так й індивідуалізації особистості (С. Гончаренко). У зв'язку з цим остання характеризується соціально-типовими властивостями (як індивід або соціальна одиниця) та індивідуально-психологічними особливостями (як носій індивідуальності). Особистість, підкреслює С. Гончаренко, це структурний феномен, який складається з низки взаємозалежних і взаємопронизаних підструктур, найістотнішими з яких є спрямованість особистості, її переконання, світогляд, ідеали, прагнення тощо [8]. Особистості властива свідомість, певна система потреб, інтересів, поглядів, переконань, розумових, моральних та інших якостей, які внутрішньо визначають її поведінку, надають їй певної цілеспрямованості, стійкості та організованості [2]. Завдяки цьому людина виступає як суб'єкт власної діяльності, передбачає її результати, контролює й несе за неї відповідальність.

У науково-педагогічній літературі розглядаються різноманітні особистісні якості, важливі для професії педагога, а також виділяються найсуттєвіші з точки зору ефективності педагогічної діяльності. Домінантними вважають якості, відсутність яких унеможлиблює ефективне здійснення педагогічної діяльності. Серед них: гуманність – любов до дітей, вміння поважати їхню людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану педагогічну допомогу в їхньому особистісному розвитку. (П. Блонський); громадянська відповідальність, соціальна активність (К. Ушинський); справжня інтелігентність – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, висока культура поведінки (В. Сухомлинський); правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість. Я. Коменський, О. Духнович, А. Макаренко); інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень (П. Блонський, В. Сухомлинський); любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, систематичній самоосвіті; здатність до міжособистісного спілкування, ведення діалогу, переговорів; наявність педагогічного

такту, що визначає стиль поведінки учителя, спричиняє упевненість учнів у його доброзичливості, чуйності, доброті, толерантності (Г. Васянович).

Аналіз загальної ситуації педагогічної праці показує подвижницьку роботу вчителів, їхню включеність у поліпшення освіти, проте, на жаль, не дає підстав для оптимізму. Тому що, по-перше, не всім педагогам притаманні необхідні якості і, по-друге, у численних випадках простежується випадковість вибору педагогічної професії, яка призводить до небажання працювати у цій галузі. Зважаючи на це, актуалізується питання підсилення цілеспрямованої, неперервної професійної підготовки та самопідготовки педагогів, передусім у напрямі усвідомлення себе як суб'єкта педагогічної діяльності, формування педагогічної самосвідомості. Це передбачає розвиток наукового світогляду, постійне підвищення рівня духовної культури, високу моральність, оптимізм, емоційну стійкість, витримку, наполегливість, співчуття, терплячість і доброзичливість.

На думку А. Орлова, інтегральною характеристикою педагогічної діяльності є особистісна позиція, яка спирається наряд компонентів:

- особистісний (характеристики емоційної, вольової і мотиваційної сфер, організаторські здібності);
- сенсорно-перцептивний (характеристики сприйняття і уваги);
- гностичний, або інтелектуальний (характеристики процесу обробки інформації, прийняття рішення тощо);
- моторний компонент діяльності (характеристики комунікативних якостей і мови) [3].

Особистісні якості педагога мають відповідати вимогам, що висуваються до цієї професії. Перш за все, це адекватність самооцінки, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, скромність, спостережливність, контактність, ораторські здібності, артистичність натури, потреба в соціальній взаємодії. Особливо важливими вважаються також готовність до розуміння психічних станів учнів і співпереживання, тобто емпатії; динамізм особистості (здатність активно впливати на учня через ініціативу, гнучкість, уміння змінити ситуації); самоконтроль (високорозвинена здатність володіти собою) [1]. Загальна й педагогічна культура і високий професіоналізм педагогічної діяльності та спрямованості проявляється у ступені педагогічного такту.

Готовність до педагогічної діяльності передбачає високий рівень професійної компетентності, стійку переконаність,

соціально-значущу спрямованість особистості, а також наявність дидактичної потреби, потреби спілкування і передачі досвіду. Професійно-педагогічна спрямованість особистості педагога виражається у соціально-професійні орієнтації, професійно-педагогічних інтересах, мотивах професійної діяльності та самовдосконалення, професійній позиції особистості. Вона відображає ставлення до своєї діяльності, бажання вдосконалюватися.

Означені якості особистості педагогічних працівників вважаємо необхідними елементами їхньої педагогічної майстерності, зокрема – її особистісної складової. У психологічному аспекті професійну майстерність педагога розглядав Е. Помиткін, трактуючи її як результат поєднання розвинених достатньою мірою особистісних характеристик та сформованості сукупності знань, вмінь і навичок, яка забезпечує високий рівень успішності професійної діяльності фахівця [5, с. 39]. Ця успішність виявляється у професійній компетентності, постійному фаховому й особистісному зростанні, мистецтві встановлення добрих взаємин з учнями тощо. Названі якості охоплюють сукупність певних властивостей особистості, її позиції, які й дозволяють педагогу творчо та продуктивно діяти. Серед них відзначимо гуманістичну спрямованість, комунікативну культуру, педагогічну техніку, педагогічний такт, педагогічні здібності [4]. У цьому контексті слід наголосити на таких особливостях:

- педагогічна майстерність у структурі особистості педагога – це синергетична система, системоутвірним чинником якої є гуманістична спрямованість;
- підвалиною професійної майстерності є професійна компетентність, яка забезпечується завдяки постійному розвитку особистісних якостей);
- педагогічні здібності сприяють якості самовдосконалення;
- педагогічна техніка, що спирається на знання і здібності, дає змогу виявити внутрішній потенціал вчителя, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності.

Отже, професійно значущі особистісні риси і якості поряд із гуманістичною позицією є необхідними ознаками педагогічної майстерності, прояв якої відображається в успішному вирішенні професійно-педагогічних завдань і високому рівні організації навчально-виховного процесу. Як комплекс властивостей особистості, педагогічна майстерність забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі і підносить її на вищий щабель, сприяючи її успішності. Високий

рівень педагогічної майстерності викладацького складу є гарантією успішності навчально-виховного процесу, результативності психолого-педагогічної діяльності навчального закладу.

Джерела

1. Боровик Г. В. Професійна компетентність учителя математики як загальна умова педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / Боровик Генрієтта Вікторівна. — Режим доступу : teacherjournal.com.ua.
2. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. — Спецвип. 8. — Ч. І. — Слов'янськ : СДПУ, 2012. — 313 с.
3. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека : парадигмы, проекции, практики : учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов. — М. : Изд. центр «Академия», 2002. — 272 с.
4. Педагогічна майстерність: підручник /І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; [за ред. І. А. Зязюна]. — 3-тє вид., допов. і переробл. — К. : СПД Богданова А. М., 2008. — 376 с.
5. Помиткін Е. О. Розвиток педагогічної майстерності викладача сучасного професійного ліцею / Е. О. Помиткін // Проблеми і напрями розвитку особистісної готовності педагогічних працівників та учнів професійного ліцею до творчої та інноваційної діяльності. — 2006. — С. 35–42.
6. Про загальну середню освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 13 трав. 1999 р. № 651-XIV : [станом на 03.07.2012 р.] // Законодавство України. — Електрон. дані. — К., 2012. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
7. Сухомлинська О. В. В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило, І. Д. Бех та ін. / упоряд. : О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко. — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. — 504 с.
8. Сучасні педагогічні технології в освіті: збір. наук.-метод. праць / за ред. О. Г. Романовського, Ю. І. Панфілова. — Харків : НТУ «ХПІ», 2012. — 224 с.
9. Табачек І. В. Формування та розвиток особистості сучасного вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: 09.00.10 «Філософія освіти» / І. В. Табачек; Ін-т вищ. освіти АПН України. — К., 2005. — 20 с.

Петринич О.

Пізнавальна сутність огляду місця події та розвиток інтелектуального потенціалу слідчих

Розглядається огляд місця події, як важлива самостійна слідча дія, що базується насамперед на високо розвинутій пізнавальній сфері слідчого. Прононується тренінгова програма щодо розвитку мислення, пам'яті, творчої уяви та в загальному інтелектуального потенціалу слідчих.

Вихідними обставинами, що скеровують весь хід огляду місця події є ключовими при подальшому розслідуванні обставин справи, висуванні версій злочину тощо. Для розкриття злочину суттєвими можуть виявитись, на перший погляд, малозначимі

речі – квитки, недопалки, залишки їжі, певне розташування предметів тощо.

Місце події виступає для слідчого як інформаційний комплекс – опредмечене джерело інформації про механізм події злочину, особистість злочинця та потерпілого, динаміку їх стосунків та мотивів поведінки. Чітке визначення вихідних позицій – висунення високо достовірних припущень, обмеження поля діяльності, чітка послідовність дій – важливі умови організації діяльності слідчого при огляді місця події. Слідчий, здійснюючи огляд місця події, повинен виявити та безпосередньо дослідити матеріальні об'єкти, їх ознаки та взаємозв'язки, що мають суттєве значення для розслідування події і знаходять у просторі, у якому вона відбулася і були виявлені її сліди. Отож, огляд місця події – це слідча дія, основа якої є чуттєве пізнання та чуттєва сфера слідчого. Але крім виявлення предметів, речей, особливостей їх розташування, слідчий повинен критично їх розглядати постійно вирішуючи питання, що стосуються причин, мотивів та інших особливостей, що призвели до злочину. Тобто слідчий постійно має відповідати на питання, про те, саме що відбулось, у зв'язку з чим, чи не намагаються підозрюванні чи інші учасники справи сфальсифікувати речі та предмети для відведення підозри від себе злочинцем з метою уникнення покарання. Отже, кваліфікований огляд місця події вимагає окрім бездоганного чуттєвого пізнання, також добре відпрацьованих інтелектуальних навиків «читання слідів».

Загальні питання проведення огляду місця події, його методи, способи, стадії, окремі рекомендації щодо характерних місць пошуку певних видів слідів залежно від виду злочину, способу його вчинення досліджували В. Д. Арсеньєв, О. Я. Баєв, М. С. Бокаріус, О. М. Васильєв, Л. В. Виницький, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, І. А. Матусевич, Д. О. Турчин, М. Л. Цимбал. Питання психології огляду й видів відбиття події злочину досліджували М. І. Єнікеев, В. Ю. Шепітько.

Огляд місця події – це самостійна слідча дія, що має на меті виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин випадку, а рівно інших обставин, що мають значення для справи. Разом з тим огляд (як пізнавальний прийом) може бути і складовою частиною інших слідчих дій: затримання, обшуку, виїмки, накладення арешту на майно, слідчого експерименту, перевірки свідчення на місці. У системі первинних слідчих дій огляд місця випадку займає найбільш важливе, ключове положення. Це зумовлено не тільки тим, що на місці випадку

залишені і можуть бути виявлені сліди злочину і інші об'єкти. Особлива значущість даної слідчої дії в не меншій мірі визначається складним змістом обстановки, об'єктів і обставин випадку, наявністю між ними причинно-наслідкових і просторово-часових зв'язків, різким дефіцитом інформації про них, а також специфічними задачами, які по своїй суті завжди є проблемними і передбачають широке використання для їх рішення різних форм діяльності. Безпосередньо в процесі вивчення об'єктів місця події слідчий використовує різні форми і методи пізнання, які направлені на встановлення фактів та обставин, які вподальшому дадуть можливість визначити напрям розслідування і з'ясувати істинний характер події [1, с.340].

Проведення огляду місця події для слідчого звичайно співпадає з гострим недоліком інформації. Нерідкі випадки, коли в ході огляду місця події слідчому необхідно отримати відповідь на головне питання: чи мала місце подія злочину взагалі? Питання, які ставить перед собою і намагається вирішити слідчий в ході огляду місця події, мають, як правило, комплексний характер. Слідчий прагне встановити чи був довершений злочин (або стався нещасний випадок, самогубство, хто здійснив злочин, коли, з яких причин, де був завершений злочин, який механізм дії злочинця тощо.

У ході огляду місця події слідчий отримує інформацію не від людей, а від речей, і в цьому відношенні огляд місця випадку є протилежністю допиту. Огляд місця події на первинному етапі розслідування, представляє складну слідчу ситуацію, успішний розв'язок якої забезпечується реалізацією організаційної, пошукової і реконструктивної сторін діяльності. Таким чином, приходимо до розуміння діяльності як багаторівневого явища. Зокрема, при психологічному аналізі діяльності слідчого при огляді місця події виділяються організаційна, пошукова, реконструктивна і достовірна сторони діяльності слідчого, кожна з яких утворює певний цикл, досягнення успіху в якому забезпечується певною системою особистісних якостей, навичок і умінь слідчого [2, с.114].

Пошукова діяльність слідчого відрізняється нестандартним характером розпізнаваної інформації, а також унікальністю багатьох розпізнаваних ознак. Трудність задачі слідчого на цьому рівні діяльності полягає в неможливості заздалегідь передбачити все поєднання ознак і станів об'єктів розпізнавання, оскільки останні мають індивідуальний і нестандартний характер. Весь процес пошукової діяльності може бути представлений в такій

послідовності: на первинному етапі відбувається виділення «кримінального вузла» (основного вузла): труп з слідами насильства, зламаного сейфа, перекиненого автомобіля тощо.

Специфіка слідчої уяви і мислення полягає у висуненні одночасно цілого ряду взаємно виключаючих одне одного припущень (версій). Слідча версія, складаючись з розрізнених доказів (фактів), являє собою образ для перевірки його насправді. Всі уявні версії співвідносяться з реальною ситуацією і реальним результатом. Таким чином, слідча уява постійно регулюється просторово-часовими рамками минулої події – злочину. При огляді місця вбивства уява дає можливість по самим незначним слідам відновити з можливою повнотою справжню картину вбивства. Уява допомагає бачити пропуски в тих даних, на основі яких у слідчого виникла та або інша картина злочину. Коли з'являються нові дані, нові факти, нові докази, слідчий вставляє їх в ту картину злочину, яку він створив в своїй уяві на основі тих відомостей, які у нього вже були. Він як би «приміряє» ці нові дані. Внаслідок такої «примірки» підтверджується або відкидається припущення і висувається нове. Ігнорування процесу уяви веде до слідчих помилок [4, с.293-299].

З метою розвитку інтелектуального потенціалу пропонуємо тренінг.

Мета: діагностувати та сприяти розвитку творчого, креативного мислення; мотивувати позбутися стереотипного, шаблонного мислення; сприяти розвиткові гнучкості мислення.

Завдання: створити сприятливу атмосферу для подальшої роботи, виявити наявний рівень інтелектуального потенціалу; ознайомити з прийомами розвитку інтелектуального потенціалу на прикладі нижче наведених вправ.

Обладнання: зошити, ручки, фліп-чарти, роздатковий матеріал.

Вправа 1. «НГОК». Учасники групи сідають по колу. Вони мають з собою папір та ручки.

Інструкція: «Завдання виконується письмово. Напишіть зверху паперу чотири букви Н, Г, О, К. Потрібно буде скласти якомога більше речень, при чому в кожному із написаних речень перше слово повинно починатися на букву Н, друге - на Г, третє – на О, четверте – на К. наприклад, «Надійчин гребінець оксамитового кольору». Завдання виконують протягом 5 хвилин. Роботу потрібно починати одночасно».

Через три хвилини всі учасники по черзі говорять скільки речень у них написано, а потім по черзі зачитують їх. Учасники

при роботі з'ясовують про скриті та невикористані ними стильові та змістові можливості для складання речень. Це буде підсилювати їх мотивацію. Далі роботу продовжують ще на три хвилини.

Пізніше кожний пише розповідь про свою групу. Кількість слів в реченні може бути будь-яким, головне, щоб вони починались на букви НГОКНГОКНГОК. На виконання дається 5 хвилин.

Вправа 2. «Плюси в мінусах». Необхідно по черзі висувати аргументи «за» і «проти» створення сім'ї. Перший той, хто починає, висуває аргументи «за», інший – «проти», третій – «за» тощо. При цьому потрібно домовитись, що слід користуватися певним формулюванням: «створювати сім'ю потрібно тому, що...» і відповідно «створювати сім'ю не потрібно тому, що...»

Вправа сприяє розвитку гнучкості мислення.

Вправа 3. «За і проти» (в парах). Вправа складається із декількох кроків. Спочатку кожний самостійно спробує написати аргументи на користь куріння. На це відводиться три хвилини. Потім кожний називає кількість власних аргументів. Потім учасники діляться один з одним аргументами і намагаються запам'ятати 2-3 аргументи які є у партнера, а у нього відсутні. Через 5-7 хвилин, коли всі завершують роботу, виконується наступне завдання: протягом 3 хвилин кожний учасник самостійно повинен назвати якомога більше аргументів проти куріння. Потім йде обмін результатами своєї роботи так як це робилось в попередньому етапі.

В ході роботи відбувається значне розширення уявлень про конкретну ситуацію. Закономірним явищем є подолання обмежень, що існують в наших уявленнях.

Вправа 4. «Неможлива ситуація» (при великій кількості учасників групу ділять на підгрупи по 5 чоловік). Кожний по черзі уявляє найнеймовірнішу історію, формулюючи її таким чином: «Уявімо собі, що всі люди сплять вдень, а вночі займаються справами». Після того, як ситуація запропонована, всі говорять які плюси та мінуси та цікаві моменти є в ній. Вправа розвиває уяву, а також здібність бачити різні аспекти та грані однієї проблеми чи явища.

Вправа 5. «Алфавітні асоціації». Для виконання завдання необхідне знання алфавіту. Перший, хто починає гру, кинувши комусь м'яч повинен сказати слово-асоціацію, яке виникає у нього на слово, що прозвучало, але починатися воно має на букву «Б». Слова мають бути іменниками. Наступний говорить слово-асоціацію на «В» тощо. Вправа включає три ігрових ситуації, у

яких використовується короткотривале і довготривале запам'ятовування. Тест можна використовувати для тренування пам'яті.

Вправа 6. «Чи хороша у вас пам'ять?». Методика дозволяє оцінити Вашу пам'ять у різних життєвих ситуаціях. Вона включає три ігрових ситуації, у яких використовується короткотривале і довготривале запам'ятовування. Тест можна використовувати для тренування пам'яті.

Гра 1. Спробуйте пограти у гру, описану нижче. Якщо вам це вдається легко, то у вас чудова механічна пам'ять. Запишіть один бал, якщо без помилок запам'ятаєте 5 слів, і додавайте по одному балу за кожне слово після п'ятого (тобто 2 бали за 6 слів; 3 – за 7 слів тощо) Називається гра «Бабуся складає валізу». Кількість учасників не обмежена. Наприклад, вас троє. Перший учасник говорить: «Бабуся вкладає у свою валізу ... хамелеона». Другий повторює початкову частину, додаючи: «... хамелеона, ремінь». Третій: «...хамелеона, ремінь, міст» тощо.

Завдання спрощується, коли гравці вибирають не звичайні речі, а ті, які насправді не можна покласти у валізу (тому їх легше запам'ятати). Першим з гри вибуває той, хто не може повторити назви предметів у відповідному порядку або пропустить хоч одне слово.

Гра 2. Друга гра пов'язана із повсякденними ситуаціями. Уявіть собі, що Вам потрібно зробити покупки. І в попередньому переліку є наступне: «Купити хліб, тісто, тістечко, печиво ... у м'ясному відділі — котлети, курча, сосиски, ковбасу..., у бакалії — цукор, вермішель, олію, сірники...». У цю гру ви можете грати самостійно.

Прочитайте складений вами список п'ять разів (не більше і не менше), відкладіть убік, спробуйте написати слова по пам'яті, а потім перевірте зі старим переліком товарів. У списку повинно бути не менше 12 предметів.

Запишіть собі десять балів за безпомилковий перелік предметів і вирахуйте з десяти по одному балу за кожну помилку або неправильну черговість переліку

Гра 3. Називається «Чи пам'ятаєте ви?». Спробуйте швидко, не замислюючись, відповісти на кожне із цих запитань.

1. Хто був більш ненажерливим, Гаргантюа чи Пантагрюель?
2. Чи легко ви впізнаєте голос товариша з перших слів, промовлених по телефону?
3. Якою була політична приналежність Михайла Грушевського?

4. Скільки горбів у верблюда?
5. Яке значення числа «пі» (з точністю до чотирьох десятих знаків)?
6. Як звати другого радянського космонавта?
7. Чи могли б ви прочитати байку чи вірш, який вчили іще в школі?
8. Назвіть ім'я та по-батькові Шевченка?
9. У якому році був убитий президент США Кеннеді?
10. Чи здатні Ви згадати усмішки, які почули тиждень тому?

Відповіді на запитання «Чи пам'ятаєте ви?»

1. Гаргантюа.
3. Соціал-демократ.
4. Є одnogорбі і двогорбі верблюди.
5. 3,1415.
6. Герман Титов.
8. Тарас Григорович.
9. 1963 р.

Джерела

1. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебник. – 3-е изд. – СПб: Питер, 2000. – 624 с.
2. Еникеев М.И. Юридическая психология: Учебник. – СПб.: Питер, 2006. – 480 с.
3. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Підручник. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2004. – 424 с.
4. Паваль Є.А. Психолого-кримінальний аналіз огляду місця події / Є.А. Паваль // Право і безпека. – 2004. - № 3-4. 218 с.
5. Романов В.В. Юридическая психология: Учебник / В.В. Романов. – М.: Юристь, 1999. – 354с.

Руденко Л. Комунікативна культура майбутніх фахівців сфери «людина – людина»: психологічний контекст

Професійне становлення особистості відбувається через її діяльність, взаємодію і спілкування з іншими людьми, у процесі чого не лише набувається соціальний досвід, а й створюється власна система цінних для особистості міжособистісних і суспільних взаємозв'язків у професійній сфері. У статті розглядаються психологічні особливості комунікативної культури фахівців сфери «людина – людина», які обґрунтовуються у контексті професійної діяльності особистості з урахуванням способів взаємовпливу у процесі міжособистісної взаємодії.

Сучасне суспільство потребує нового покоління компетентних фахівців, які поєднують фундаментальні знання та ґрунтовну

практичну підготовку з конкретної галузі, здатні орієнтуватись у швидкоплинному світі, знаходити раціональні способи дії у складних непередбачуваних ситуаціях. Для цього професійно-технічна освіта має забезпечити підготовку молоді до сучасних і майбутніх ринків праці, орієнтуватися на вимоги передових підприємств, гарантувати випускникам конкурентоздатність отриманої кваліфікації [3, с. 6]. Крім того, професійна підготовка майбутнього фахівця має включати й такий важливий аспект, як підготовка учня до виконання професійної ролі, що особливо актуально для тих випускників, які працюватимуть у сфері «людина – людина». Засвоєння основних професійних ролей, форм спілкування необхідні для успішного виконання майбутньої професійної діяльності, формування професійної рефлексії та професійної самосвідомості учнів.

Сучасні дослідження в галузі теорії та методики професійної освіти актуалізують питання реалізації концепції гуманітарної освіти, цільовою установкою якої є формування гармонійно розвиненої особистості, що володіє не лише чисто професійними знаннями і вміннями, але і широким розумінням процесів і змін, що відбуваються в суспільстві. Вона передбачає засвоєння культури, звичаїв, традицій, досвіду спілкування, а також здатність творчо вирішувати поставлені життям завдання. Важливою складовою гуманітарної освіти є формування комунікативної культури майбутніх фахівців, що дозволить не лише полегшити процес їхньої професійної адаптації, а й сприятиме ефективній реалізації знань, вмінь і навичок спілкуватися й досягати взаєморозуміння при виконанні професійних і соціальних функцій.

Вивчення психологічної літератури дає підстави стверджувати, що більшість авторів у визначенні спілкування вважають його складним явищем, яке може бути одночасно процесом взаємодії й інформаційним процесом, ставленням людей один до одного і процесом їх взаємовпливу, процесом їх співпереживання і взаємного розуміння один одного [7, с. 296]. Психологи розглядають спілкування як: компонент життєдіяльності; засіб передачі суспільного досвіду і залучення до культури; взаємодію об'єктів; спосіб пізнання суб'єктивного світу інших людей; процес (М. Громкова). Передусім спілкування виникає там, де партнери бачать в іншому собі подібного і собі рівного, ядром цього спілкування є передача думок і переживань (Л. Виготський), а головним процесом виступає взаєморозуміння (С. Рубінштейн). Я. Коломінський пропонує визначати спілкування як

інформаційну й предметну взаємодію, у процесі якої реалізуються, проявляються і формуються міжособистісні стосунки [2, с. 40, 43]. Таким чином, спілкування виступає реальним буттям стосунків, у які вступають індивіди, і надає їм суспільності й людськості, тобто робить їх свідомими. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне торкнутися психологічних аспектів комунікативної культури.

Слід відзначити, що становлення поняття «комунікативна культура» відбувалося на основі певної трансформації й переосмислення поняття «культура спілкування» як особливої системи типових за проявом емоційно-почуттєвих, раціональних і вольових поведінкових реакцій людини на конкретні соціально-значущі умови її життєдіяльності [1]. При цьому акцентується і значення психологічних особливостей учасників спілкування, і власне соціальні (економічні, політичні, духовні, ідеологічні) характеристики змісту культури спілкування. Її етичний і духовний зміст включає: «освіченість, духовне багатство, розвинене мислення, здатність осмислювати явища в різних сферах життя, різноманітність форм, типів, способів спілкування і його емоційно-естетичні модифікації, міцну етичну основу, взаємну довіру суб'єктів спілкування; його результати у вигляді опанування істини, стимулювання діяльності, її чіткої організації» [4, с. 194].

На принципову, на наш погляд, якість комунікативної культури вказує А. Мудрик, вважаючи, що основу комунікативної культури її «генералізує» гуманістичний характер [5, с. 3]. Це підсилює значення аксіологічного компонента комунікативної культури, зокрема таких цінностей як гуманність, інтерес до людини, духовність. Саме спілкування повинно бути для людини цінністю. А ступінь значущості для суб'єкта спілкування цінностей комунікативної культури визначається якістю комунікативного процесу. У його ході комунікативна культура особистості характеризується вмінням кожного з партнерів створювати такі психологічні умови, які сприятимуть прояву на оптимальному рівні їхнього інтелектуально-вольового й морально-етичного потенціалу. У цьому контексті комунікативна культура постає як система внутрішніх ресурсів, необхідних особистості для ефективної комунікації у процесі міжособистісної взаємодії і включає комплекс певних комунікативних якостей, завдяки яким особистість запобігає виникненню труднощів й прогнозує результативність міжособистісної взаємодії, у тому числі професійної. Сучасні психологічні дослідження підтверджують широко відомий факт – успіх професійної діяльності залежить не

лише від професійної компетентності, але і на 50% від уміння спілкуватися. Все більше значення в житті суспільства і окремих особистостей набуває робота з інформацією, уміння її знайти, використовувати, обмінятися, а значить, не просто уміння спілкуватися, а володіти високим рівнем комунікативної культури.

Отже, комунікативна культура характеризується здатністю до узгодження й співвіднесення своїх дій з іншими, прийняття й сприйнятливості іншого, добору аргументів, розуміння й шанобливого ставлення до думок інших, що забезпечує регулювання взаємин у досягненні спільної мети діяльності; а також готовністю до тактовної комунікативної взаємодії й рефлексії в комунікативній діяльності [8, с. 12–13]. Водночас комунікативна культура виражає потребу в іншому, уміння стати на позицію партнера, розширення меж комунікативної діяльності, висуває змістові засади взаєморозуміння людей в суспільстві, міру і еталони їхніх форм спілкування і поведінки.

При цьому комунікативній культурі властиві загальні ознаки культури, які відображають специфічний характер професійної комунікативної діяльності. З позицій аксіологічного підходу комунікативна культура є системою цінностей, які регулюють професійну діяльність. У форматі діяльнісного підходу доцільно тлумачити її як спосіб, інструмент успішної професійної діяльності, її результати, а також передумову і мету самореалізації в ній. З урахуванням особистісного підходу комунікативна культура є концентрованим вираженням особистості професіонала.

Обґрунтування поняття комунікативної культури особистості акцентує увагу на прийомах взаємодії з оточуючими людьми, а також на способах, засобах, культурних інструментах, які при цьому використовуються. Певні характеристики спілкування, які виявляються у однієї й тієї ж людини в різних контекстах і середовищах спілкування, характеризують специфічний для неї «профіль» комунікативної діяльності. Причому ці характеристики можуть стійко виявлятися у взаємодії даної людини саме з цим партнером або у конкретно визначених ситуаціях.

У такому контексті комунікативна культура є чинником, який зумовлює успішність професійної діяльності майбутніх фахівців сфери «людина – людина». Як свідчать спостереження людина, котра вміє добре говорити, навіть якщо вона і не відзначається якимись особливим здібностями, робить враження знавця своєї справи. Мова йде про здатність швидко знаходити найсприятливіший тон і потрібну форму спілкування з клієнтами

та співробітниками, розуміння ситуації, гнучкість у розмові на засадах чуйності та співчуття, простоти і природності спілкування, об'єктивність підходу до поведінки інших. Тобто, від міри відповідності поведінки людини соціальним вимогам залежить успіх її професійної діяльності. Оскільки комунікативна культура розглядається як сукупність знань, умінь, навичок забезпечення взаємодії людей у конкретній соціокультурній ситуації, сформованість певних здібностей, то її рівень забезпечує результативність професійної поведінки.

Таким чином, комунікативна культура фахівців є складовою їхньої професійної компетентності та забезпечується впорядкованістю знань, норм, цінностей і зразків поведінки, прийнятих в суспільстві та вміння органічно, природно і невимушено реалізувати їх у професійній діяльності. Водночас вона є сукупністю спеціальних комунікативних знань, навичок і умінь, за допомогою яких фахівець запобігає виникненню психологічних ускладнень, долає можливі труднощі, психологічні бар'єри та прогнозує результативність міжособистісної та ділової професійної взаємодії.

Зважаючи на це, можемо констатувати, що комунікативна культура є необхідною передумовою входження у професійну сферу, показником рівня професійної компетентності, вагомою умовою ефективності професійної діяльності та професійного самовдосконалення фахівця. Тому її формування у майбутніх фахівців розглядається як одне з пріоритетних завдань фахової підготовки і набуває особливої значущості, оскільки пронизує й зв'язує в єдине ціле усі елементи моделі майбутнього фахівця нинішнього століття як професіонала й особистості та передбачає: навчання етичних принципів і психологічних основ ділової комунікації як загального підґрунтя для розвитку духовних якостей майбутніх фахівців [6, с. 331]. Здатність до спілкування посідає одне з чільних місць у структурі ключових кваліфікацій майбутніх фахівців. Їх формування ґрунтується на особистісно орієнтованому підході та спрямованості на забезпечення ефективної міжособистісної взаємодії у майбутній професійній діяльності.

В межах міжособистісної взаємодії комунікативна компетентність фахівців сфери «людина – людина» виявляється у їхній комунікативній діяльності, яка детермінується потребами й мотивами, передбачає обмін інформацією, перцепцію та інтеракцію, а також враховує емоційно-почуттєві аспекти спілкування, зокрема емпатію. Емпатична культура в поєднанні з

емоційним інтелектом особистості є каталізатором процесу адаптації майбутніх фахівців до трудової діяльності, оскільки виражає їхнє соціалізоване ставлення до інших людей.

Професійна комунікативна культура фахівців типу «людина – людина» визначається відповідністю компонентів внутрішньої структури комунікативної поведінки особистості (культура використання мовних засобів і мовних стереотипів; способів формування і формулювання думки, культура мислення тощо) компонентам професійної діяльності (сфера комунікативної діяльності, типові ситуації з найбільш характерними для них соціальними ролями і жанрами тощо). Таким чином, специфіка комунікативної культури фахівців сфери «людина – людина» виявляється в адекватності способу формування і формулювання думки і відбору мовних і поведінкових засобів професійним ситуаціям і виконуваним ролям.

У процесі професійної підготовки формування комунікативної культури майбутніх фахівців має спиратися на положення про те, що:

пріоритетним завданням є використання комунікативних засобів відповідно до конкретного соціального контексту;

- побудова навчального процесу вимагає залучення учнів до ситуативного спілкування, максимально наближеного до реальних виробничих ситуацій;
- викладач не лише організовує ефективну взаємодію, а й стає активним координатором навчальної діяльності майбутніх фахівців, їхнім партнером;
- на практичних заняттях перевага надається інтерактивним парним, груповим видам діяльності, діловим і рольовим іграм, завданням з вирішенням певних виробничих проблем із використанням діалогу, дискусії, дебатів, моделювання ситуацій.

Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери «людина – людина» також має передбачати їхнє ознайомлення з основами конфліктології, оскільки будь-яка міжособистісна взаємодія не позбавлена виникнення конфліктних ситуацій. Спілкування є основним інструментом вирішення конфлікту на основі взаємоповаги обох сторін, з'ясування позицій і порозуміння. Завдяки вмінню конструктивно спілкуватися та приймати правильні рішення в умовах конфлікту оптимізується готовність майбутнього фахівця до професійної діяльності.

Психологічне забезпечення розвитку комунікативної культури майбутніх фахівців сфери «людина – людина» під час професійної

підготовки передбачає формування у них відповідної потребнісно-мотиваційної сфери в процесі навчальної діяльності, емоційної насиченості його комунікативної складової. Адже спілкування як критерій соціалізації людини і розвитку особистості приносить радість, якщо воно є емоційно збагаченим, тим самим допомагає змінити власні переживання і стани та переживання і стани партнера по спілкуванню.

Отже, сучасна професійна підготовка повинна спрямовуватися на становлення духовно розвинутої культурної особистості, якій притаманне цілісне гуманістичне світосприйняття. Цьому сприятиме формування комунікативної культури майбутніх фахівців, яка не лише відображає загальнокультурні ознаки, а й є проявом внутрішньої культури особистості. Розуміння комунікативної культури як засобу й умови формування особистості ґрунтується на пізнанні її адаптивних можливостей, які допомагають людині діяти відповідно до культурних стандартів значущого для неї оточення.

Комунікативна культура позиціонується як особистісна потреба взаємодії з іншими суб'єктами, вираження цілісного й індивідуального в людині, прояв її творчого потенціалу у здатності підтримувати позитивний характер комунікативного процесу й доброзичливо ставитися до співрозмовників. Комунікативна діяльність вимагає визначення критерію її якості, що є однією з функцій комунікативної культури, оскільки вона зумовлюється розвитком і саморозвитком особистості, що виявляється в творчому характері освоєння кращих зразків комунікативної діяльності. Водночас комунікативна культура забезпечує ступінь соціальної активності особистості, соціальну значущість норм її поведінки, застосування відповідних засобів комунікативної діяльності.

Джерела

1. Грехнев В. С. Культура педагогического общения: кн. для учителя / В. С. Грехнев. — М. : Просвещение, 1990. — 144 с.
2. Коломинский Я. Л. Социальная психология взаимоотношений в малых группах : учебн. пособие для психологов, педагогов, социологов / Я. Л. Коломинский. — М. : АСТ, 2010. — 446 с.
3. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю : монографія / Андрій Вікторович Литвин. — Львів : Компанія «Манускрипт», 2011. — 498 с.,
4. Лихачев Б. Т. Педагогика. Курс лекций : учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК / Б. Т. Лихачев. — М. : Прометей, Юрайт, 2001. — 607 с.
5. Мудрик А. В. Общение в процессе воспитания: учебное пособие для ВУЗов. / А. В. Мудрик — М : Педагогическое общество России, 2001. — 320 с.

6. Полянська І. В. Навчання професійного спілкування та формування гуманітарно-технічної еліти нового типу у контексті Болонського проекту / І. В. Полянська, Т. В. Пахалкова-Соїч // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірн. наук. праць [За ред. Л. Л. Товажнянського та О. Г. Романовського] — Вип. 12 (16). — Харків : НТУ "ХПІ", 2006. — С. 329–336.
7. Психология личности : учеб. пособие / под ред. проф. П. Н. Ермакова, проф. В. А. Лабунской. — М. : Эксмо, 2007. — 653[3] с.
8. Розвиток комунікативних здібностей державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування : навч.-метод. посіб. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Упр. орг. фундамент. та приклад. дослідж., Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр.; [І. М. Плотницька та ін.] — К. : НАДУ, 2010. — 43 с.

Соловйов В.

Особистісно орієнтований підхід у професійній підготовці викладачів фізичного виховання

Розкрито особливості особистісно орієнтованої технології навчання у ВНЗ фізкультурного профілю, яка спрямована на ефективне управління навчально-пізнавальним і виховним процесом, заснована на варіативних формах педагогічного впливу, діагностиці та самодіагностиці рівнів професійної підготовки студентів і передбачає формування педагогічної компетентності й актуалізацію активності студентів як суб'єктів освітнього процесу та неперервної самоосвіти в галузі фізкультури та спорту.

У період інтенсивної модернізації освіти, який характеризується оновленням змісту навчання і професійної підготовки, появою інноваційних технологій, удосконаленням форм і методів організації навчання, виникає необхідність перегляду класичних підходів до підготовки педагогів. Перед українськими вищими педагогічними навчальними закладами, у тому числі фізкультурного профілю, постає складна та багатоаспектна проблема, вирішення якої передбачає, з одного боку, формування компетентності майбутніх викладачів, з іншого, спрямування освітнього процесу на загальнокультурний, інтелектуальний, моральний розвиток особистості майбутнього педагога.

Традиційно система підготовки викладача фізичного виховання, хоч і ставила в число пріоритетних завдань розвитку його особистості, переважно орієнтувалася на базові потреби цієї галузі освіти, в якій він покликаний працювати. Однак сучасний викладач фізичного виховання повинен бути не просто фахівцем високого рівня, а й відповідати таким вимогам: мати розвинуті компетенції у галузі професійної діяльності; вміти

проекувати індивідуальні освітні траєкторії учнів, забезпечувати варіативність змісту освіти; бути готовим упроваджувати в навчальний процес інтерактивні, діяльнісні компоненти, включати тренінгові методи навчання, інформаційно-комунікаційні технології; мати сформовані вміння і навички, необхідні для продовження власної освіти [2, с. 15].

Першочерговим завданням в освітній галузі «Фізична культура» нині є перехід системи підготовки педагогічних кадрів на новий рівень, випуск фахівців, які володіють сучасними технологіями та методиками, різними засобами діагностики фізичного, психічного та інтелектуального розвитку молоді. На перший план висуваються завдання вивчення індивідуально-типологічних особливостей студентів, їхньої творчої індивідуальності та проектування змісту вищої професійної освіти, який забезпечує умови для всебічного розвитку кожної особистості. Тому модернізація вищої освіти фізкультурного профілю на початку XXI ст. потребує, на наш погляд, реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання.

Вивченню проблем оптимізації змісту, форм і методів фізичного виховання учнівської та студентської молоді присвятили праці В. Бальсевич, М. Віленский, Є. Приступа, Р. Раєвський, Б. Шиян та ін. Особливості впровадження особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес досліджували І. Бех, Т. Дем'янюк, М. Кузнецов, О. Пехота, С. Подмазін, В. Рибалка, В. Серіков, М. Чобітько, А. Хуторський, І. Якіманська та ін. Виховний потенціал особистісно орієнтованого підходу розкрито також у працях О. Бондаревської, О. Вишневецького, О. Газмана, Н. Тимошук, М. Чепіль та ін. Технологічні аспекти цієї проблеми вивчали Н. Гузій, В. Ковальчук, А. Нісімчук, В. Пилипенко, Г. Селевко, І. Унтта ін.

Однак, незважаючи на інноваційні процеси, що відбуваються у вищій освіті, реалізація сучасних підходів не отримала належного висвітлення в педагогіці, психології та методиці викладання навчальних дисциплін вищій фізкультурній освіті. Попри чималу кількість теоретико-методологічних досліджень, присвячених педагогічній професії, формування особистості майбутнього викладача фізичного виховання, становлення його педагогічної майстерності, готовності до педагогічної діяльності потребують подальших наукових і методичних розробок з метою розв'язання суперечності між підвищеними вимогами до професійно-педагогічної підготовки викладача та недостатнім науково-педагогічним забезпеченням цього процесу, слабкою

розробленістю технологій її формування у ВНЗ. Зокрема, обмаль досліджень щодо впровадження ідей особистісно орієнтованого підходу до підготовки майбутнього викладача фізичного виховання.

Натомість гуманізація освіти, орієнтація на людину, спроби знайти способи оптимального використання невичерпних можливостей особистості свідчать про зміну пріоритетів у царині соціально-педагогічних цінностей. Відповідно до нової, особистісно орієнтованої парадигми освіти навчально-виховний процес максимально спрямовується на формування розвиненої, самодостатньої особистості, пристосованої до швидкозмінних реалій. Навчання має пробуджувати пізнавальний інтерес, спонукати особистість до творчого пошуку, давати змогу бачити свої здобутки і подальші перспективи. На відміну від традиційної (знаннєвої) парадигми, яка орієнтує учнів на засвоєння визначеного обсягу знань, умінь і навичок, центром гуманістичної, особистісно орієнтованої освітньої парадигми є індивід, його потенціал як основа для формування творчої, конкурентоспроможної, здатної до саморозвитку людини [4]. Нова науково-педагогічна стратегія має цілеспрямовано проектувати розвиток особистості [1, с. 19]. Удосконалення професійної підготовки передбачає розроблення нових педагогічних технологій, спрямованих на реалізацію особистісного підходу в освіті, що можливо тільки одним способом – зробити навчання сферою самоствердження особистості (В. Серіков).

Особистісно орієнтований підхід до навчання та професійної підготовки – це цілеспрямований, планомірний, спеціально організований педагогічний процес, орієнтований на розвиток і саморозвиток студентів, актуалізацію їх особистісних особливостей, що сприяє розкриттю потенційних ресурсів майбутнього фахівця.

На практиці, на жаль, удосконалення навчального процесу в фізкультурно-педагогічних ВНЗ зводиться до розробки нових схем навчально-практичного циклу, появи нових дисциплін, що призводить зазвичай до додаткового екстенсивного навантаження студентів. У більшості випадків не приділяється увага вивченню власних особистісних сил, розвитку їхнього потенціалу, зокрема формуванню смислового поля майбутнього педагога.

На думку науковців, процес підготовки викладача фізвиховання у ВНЗ може бути якісно покращено, якщо: в центрі дидактичної системи буде покладена особистість студента, його діяльність, психологічні механізми засвоєння знань та формування

інтелектуальних і професійних дій; управління навчально-пізнавальним процесом буде засноване на постійному діагностичному контролі за рівнем особистісного та професійного розвитку і саморозвитку студентів та неперервному моніторингу їхніх досягнень; враховуватимуться індивідуально-типологічні особливості кожного студента, стильного навчальної та професійної діяльності, суб'єктивний досвід, здатність до міжособистісних відносин і професійно значущі якості особистості майбутнього викладача фізичного виховання як педагога, спортсмена і тренера; у педагогічному процесі, побудованому відповідно до нової парадигми освіти, дотримуватимуться основні дидактичні, організаційно-методичні, психологічні та технологічні вимоги [3, с. 5-6].

З цією метою для всіх студентів на кожному етапі навчання складається індивідуальна освітня траєкторія, яка, на відміну від навчальної програми, має гнучкий характер, що дозволяє враховувати динаміку особистісного та професійного становлення майбутнього викладача. Вона включає результати педагогічної та психологічної діагностики професійно значущих якостей особистості студента, які заносяться у його психолого-педагогічну карту.

У процесі особистісно орієнтованого навчання викладачі цілеспрямовано мобілізують активність студентів, стимулюють мотивацію навчальної діяльності, особистісного та професійного зростання з урахуванням рівня професійної та особистісної підготовки кожного. На практиці оптимальним є комплексне використання різних форм мотивації: організацією освітнього простору, успіхом, оцінкою, прикладом, моральними та матеріальними стимулами тощо.

Зміст особистісно орієнтованого навчання будується на основі узгодження інваріантного та варіативного ядра освітньої програми, що дозволяє студентам певною мірою керувати змістом своєї підготовки. Організація особистісно орієнтованого навчання передбачає постійне управління навчально-виховним процесом з метою підвищення ефективності пізнавальної активності студентів та, водночас, надання їм можливостей самоуправління власною професійною підготовкою.

Моніторинг успішності навчального процесу при особистісно орієнтованому підході включає оцінювання викладачем рівня загальної та професійної підготовленості майбутніх фахівців, самооцінку студентами своїх навчальних успіхів та експертне оцінювання ефективності результатів навчання. При

цьому основними критеріями особистісної та професійної підготовленості майбутніх викладачів фізвиховання є особистісні якості та прояви індивідуального стилю діяльності; ефективність міжособистісних відносин; навчальні здобутки та суб'єктивний досвід; професійно значущі характеристики випускника як спортсмена, викладача та тренера.

Розвивальне середовище, яке виникає у процесі особистісно орієнтованого навчання, повинне мати певні властивості, що забезпечують якісну підготовку майбутніх фахівців:

- гнучкість, тобто здатність освітніх структур до швидкої перебудови відповідно до потреб особистості (її досвіду, рівня професійної підготовки, ступеня сформованості індивідуального стилю педагогічної діяльності), довкілля, суспільних вимог;
- залучення студентів до управління самоосвітою і спільної з викладачем побудови індивідуальної освітньої траєкторії на основі діагностики і самодіагностики рівня професійної підготовки;
- безперервність, яка виражається у взаємодії та наступності всіх освітніх складових на різних етапах професійного становлення студентів;
- варіативність, що передбачає зміну освітньої системи відповідності до потреби в освітніх послугах та індивідуально-типологічних особливостей студентів;
- інтегрованість, спрямована на вирішення навчально-виховних завдань шляхом посилення взаємодії та зв'язків усіх складових освітньої системи;
- відкритість, що передбачає широку участь усіх суб'єктів в управлінні, демократизацію форм навчання і виховання;
- саморозвиток і саморегуляція навчально-професійної діяльності, засновані на процесах розвитку і саморозвитку особистості, індивідуального стилю її навчальної і професійної діяльності;
- установка на взаємодію та спілкування всіх суб'єктів освітнього процесу, що здійснюється на основі педагогічної підтримки як цілеспрямованої позиції педагога.

У ході організації особистісно орієнтованого підходу до підготовки викладачів фізичного виховання доцільно спиратися на особистісно орієнтовані технології освіти, враховуючи при цьому специфіку майбутньої професійної діяльності студентів. Технології особистісно орієнтованої освіти:

- допомагають студентам у виборі типу професійної поведінки, яка відповідає як його особистим потребам і можливостям,

так і потребам навчальних закладів у вирішенні завдань фізичного виховання молоді, зміцнення здоров'я, загартовування організму, корекції фізичних вад, розвитку фізичних навичок (сили, витривалості) і моторики, сприяють оптимізації навчальної діяльності учнів і студентів;

- дають продуктивні взірці шляхів особистісного зростання, способів і стилів спілкування, ефективних навичок вирішення проблем, які активізують розроблення власних програм саморозвитку та самовдосконалення;
- розвивають у студентів мотиваційну сферу та педагогічні здібності (педагогічний такт, спостережливість, емпатію та рефлексію, вміння впливати на молоду особистість, враховувати індивідуальні та вікові особливості, сприяти формуванню учнівського, спортивного колективу тощо);
- створюють нові професійні стандарти поведінки, нові способи взаємодії з учнями і студентами як суб'єктами навчально-виховного процесу;
- забезпечують умови для повноцінного прояву та розвитку особистісних і пізнавальних функцій суб'єктів освітнього процесу [3, с. 17-18].

Особистісно орієнтована стратегія навчання сприяє формуванню у студентів індивідуального стилю педагогічної діяльності шляхом розкриття потенційних ресурсів особистості, орієнтацію на побудову індивідуальної траєкторії освіти студента під час професійної підготовки. Ця стратегія орієнтована на сутність професійної підготовки, сприяє розкриттю творчого потенціалу майбутнього педагога.

Застосування на практиці особистісно орієнтованого підходу до підготовки майбутніх викладачів фізичного виховання засвідчило його доцільність і ефективність. Насамперед, студенти, які проходять професійну підготовку у ВНЗ в умовах особистісно орієнтованого навчання, більшою мірою проявляють гуманістичну орієнтацію, особистісну та пізнавальну рефлексію, готовність до розвитку творчих здібностей і пошуку індивідуального стилю педагогічної діяльності. Таким чином, особистісно орієнтовані освітні технології професійної підготовки майбутніх викладачів фізичного виховання включають управління навчально-пізнавальним та виховним процесом, засновані на діагностиці та самодіагностиці рівнів професійної підготовки студентів, передбачають використання варіативних форм педагогічного впливу, спрямовані на формування педагогічної активності студентів та актуалізацію їхньої власної активності як суб'єктів

освітнього процесу та наступної самоосвіти та саморозвитку протягом професійної діяльності.

Подальших досліджень потребує діагностика рівня професійної підготовки студентів ВНЗ фізкультурного профілю, алгоритмізація процесу побудови їхньої індивідуальної освітньої траєкторії на різних етапах навчання; гендерний аспект професійного становлення майбутніх педагогів у процесі реалізації особистісно орієнтованого підходу до навчання. Потребують уточнення критерії професійної підготовленості майбутніх викладачів фізичного виховання, а також проблема виявлення механізмів психологічного захисту, що перешкоджають розкриттю потенційних можливостей особистості та розвитку її професійно-педагогічних здібностей.

Джерела

1. Кремень В. Сучасна філософія освіти і педагогічна наука / Василь Кремень // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 4. — С. 11—20.
2. Матросов В. Л. Модернізація вищої педагогічної школи / Матросов В. Л. // Педагогіка. — 2006. — № 10. — С. 14—18.
3. Мишагин В. Н. Личностно-ориентированный подход к организации профессиональной подготовки будущего учителя физической культуры : автореф. дис. на соиск. учен. степ. кандидата педагогических наук: спец. 13.00.01 / Мишагин В. Н. — Саратов, 2001. — 22 с.
4. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. — М. : Директор школы (спецвыпуск), 1996. — 108 с.

Черній Ю. Технологічні адикції особистості

У сучасній культурі здоров'я відноситься до числа загальнолюдських цінностей і є одним з основних критеріїв визначення розвитку суспільства. Здоров'я населення є інтегральним показником суспільного розвитку країни, відображенням її політичного, соціально-економічного та морального стану, чинником формування демографічного, економічного та трудового потенціалів держави і суспільства.

Критеріями психічного здоров'я виступають: відповідність суб'єктивних образів об'єктам дійсності, що відображаються; адекватний віку рівень зрілості емоційної, вольової та пізнавальної сфер особистості; адаптивність у мікросоціальних відносинах; здатність до управління власною поведінкою, до розумного планування життєвих цілей і підтримки активності в їх досягненні.

Проблема залежності та адиктивної поведінки не є новою для сучасної психологічної науки. Разом з тим, сьогодні все чіткіше виявляється тенденція до більш широкого розуміння проблеми залежності і, поряд із традиційними поглядами, все частіше згадуються поведінкові залежності. Серед таких поведінкових видів залежності як трудоголізм, черезмірне піклування про власне здоров'я, колекціонування, пристрасть до азартних ігор, не останнє місце займає залежність від Інтернету.

Проте, зазначені фактори соціального середовища впливають на багатьох осіб, які мешкають в Україні, однак далеко не всі вони стають ігроманами.

Скільки пристроїв у вас в даний момент під рукою? Як часто за останню годину ви перевіряли свої облікові записи в соціальних мережах? Коли ви в останній раз грали у відеоігри? Може здатися, що відповіді на ці питання не пов'язані між собою, але залежність від технологій стає все більш реальною, і може мати жахливі наслідки. У людей виробляється новий тип залежності – технологічні. У осіб, що пристрастилися до інтернету, можуть виникати хімічні зміни в мозку, аналогічні тим, що відбуваються у людей залежних від азартних ігор через компютер. І це тільки в Інтернеті – подумайте про всі інші технології, яким ми піддаємося щодня. Ось чотири типи технологічних залежностей[3,с.45] :

1. Синдром фантомної вібрації (Phantom Vibration Syndrome) У вас було відчуття того, що ваш телефон вібрує, ви хапаєте його, а він не активний? Це те, що багато хто називає "синдромом фантомних вібрацій". Люди, що страждають тим синдромом, можуть «відчувати» свій пристрій навіть якщо він знаходиться в іншій кімнаті. Сама назва, швидше за все, запозичена з синдрому фантомних кінцівок – стану, при якому той, хто втратив кінцівку, відчуває сенсорні галюцинації, ніби вона як і раніше функціонує. Подібне відбувається і при синдромі фантомних вібрацій, коли людина сприймає телефони, як продовження себе. Згідно з даними з книги професора психології Ларрі Розена (Larry Rosen) iDisorder, 70 відсотків тих, хто активно використовує мобільні пристрої відчувають фантомні вібрації.

2. Інтернет-залежність або інтернет-адикція являє собою неодмінне бажання використовувати Інтернет, таким чином, що він починає заважати повсякденному житті. Дослідження показують, що пристрасть до Інтернету може привести до того ж типу соціальних проблем, що й інші встановлені залежності, як, наприклад, азартні ігри. Важливо зазначити, однак, що інтернет-залежність поки ще не визнана медичним розладом. У 2008

році в редакційній статті в Американському журналі психіатрії (American Journal of Psychiatry) доктор Джеральд Дж. Блок (Jerald J. Block) писав, що інтернет-залежність може бути охарактеризована надмірним використанням мережі, синдромом відміни після різкого припинення користування та негативними наслідками, такими як втома. Патологічне використання Інтернету також може привести до серйозної депресії.

3. Залежність від соціальних мереж через комп'ютер. Однією з різновидів інтернет-залежності, залежність від соціальних мереж, ймовірно, є однією з найбільш поширених технологічних залежностей останнього часу.

Віртуальний світ мережі має спільні ознаки з реальністю, що сприяє «розмиванню» і усуненню кордонів між ними, імітує ситуації взаємодії з іншими людьми. В цілому мережеві взаємини дозволяють взаємодіяти, приховуючи свої реальні здібності і імітуючи відсутні, використовувати самі взаємодії в мережі без зв'язку з реальністю, не досягаючи при допомозі них реальних цілей, а як доказ своєї здатності встановлювати контакт і як місце для експериментів.

4. Ігрова залежність через комп'ютер. Ігрова залежність, також як і інтернет-залежність, характеризується втручанням ігор в аспекти життя, і поряд з нею поки офіційно не вважається розладом. Ця форма залежності виникає у тих кому для життєздатності помилкових мети необхідно, щоб вона досягалась в умовах спеціально створеного віртуального світу, в певній віртуальній ролі характеризується втручанням ігор в життя. Фатальний результат такої пристрасті вже зареєстрований – в липні 2011 року 20-річний програміст помер від тромбозу глибоких вен через те, що занадто довго ввів сидячий спосіб життя [10, с.76]

У людей, що пристрастилися до інтернету, можуть виникати хімічні зміни в мозку, аналогічні тим, що відбуваються у осіб залежних від азартних ігор через компютер. І це тільки в Інтернеті – подумайте про всі інші технології, яким ми піддаємося щодня.

Певні «сімейні» чинники можуть вплинути на те, що особи почнуть грати азартні ігри і залежати від комп'ютерних технологій. І як тільки вони почали їх грати, окремі моделі поведінки сім'ї, а також сімейні уявлення й переконання можуть підтримувати у них цю звичку. Погані стосунки з родичами, недостатній рівень нагляду з боку батьків, а також гра азартних ігор самими батьками; слабкий рівень дисципліни в сім'ї, зумовлений відсутністю чітких правил, ролей та моделей

взаємодії, є лише декількома із «сімейних» чинників, які можуть призвести до того, що особи почнуть грати у азартні ігри [7,с.22]. Звичка грати азартні ігри і залежати від техніки може підтримуватися завдяки тому, що в сім'ї відбувається процес триангуляції. При цьому конфлікти між батьками завжди «проходять» через дитину. Батьки швидше вдаються до постійних та безрезультатних суперечок про те, як подолати проблему своєї дитини, аніж до вирішення непорозумінь між собою та налагодження ефективної співпраці, спрямованої на допомогу дитині. В таких випадках дитина може таємно змовитися з одним із батьків проти іншого. Відповідні моделі виховання осіб та організації сім'ї частково зумовлюються особистими психологічними труднощами батьків.

У зв'язку з проблемою адиктивної поведінки особливу значущість має емоційна функція, яка реалізується у задоволенні потреб членів сім'ї в симпатії, повазі, емоційній підтримці, психологічному захисті. Велике значення у формуванні адитивного механізму адиктивної поведінки у осіб має батьківське програмування. Тому, якщо самим батькам властивим є відчувати жах перед реальністю і шукати розради і захисту у відчутті контакту з адиктивними агентами, то й діти успадкують і цей жах, і спосіб захисту, тобто уникнення реальності.

Мережевий простір пропонує людині сформувати такий віртуальний світ, який імітує ситуації взаємодії з іншими людьми.

Таким чином, метафорично адиктивною поведінкою називається глибока, рабська залежність від якоїсь влади, від непереборної сили, яка зазвичай сприймається і переживається як що йде ззовні, будь то наркотики, сексуальний партнер, їжа, гроші, влада, азартні ігри – тобто будь-яка система чи об'єкт, що вимагають від людини тотальної покори і отримують його.

Можна зробити висновок, що особи, які мають технологічну залежність страждають самотністю, депресивністю, тривожністю, агресивністю. Головна причина всіх адиктивних розладів – це страждання, а зовсім не успішна робота наркоділків, доступність наркотиків, тиск соціального оточення або пошук задоволень і прагнення до саморуйнування. Страждання, які аддикти намагаються полегшити або продовжити з допомогою своїх бажань будь-якої залежності, відображають базові труднощі в сфері саморегуляції, що включає чотири основних аспекти психологічного життя: почуття, самооцінку, людські взаємини, турботу про себе.

Отже, за результатами опитаних мною респондентів, можна зробити такий висновок, що з усієї вибірки опитаних нами підлітків: не мають залежності – 22 осіб; перебувають на ранній стадії залежності – 12 осіб; перебувають у початковій середній стадії залежності – 13 осіб; перебувають у середній стадії залежності – 12 осіб; перебувають у пізній середній стадії залежності – 1 особа, при цьому вищу ступінь залежності від азартних ігор мають підлітки, які виховувались в неповних сім'ях.

За результатами методики ММРІ можна визначити, що більш вираженими для усієї групи підлітків є: гіпоманія – 61,6; істерія – 64; іпохондрія – 60,3; депресія – 57.

Менш вираженими станами для усієї групи підлітків – є: психопатія – 52,8; паранойяльність 48,6; психастенія – 37,3; шизоїдність – 35.

Підлітки, які мають залежність мають підвищений рівень психопатії, паранойяльності, шизоїдності.

Світ, який складає життя людини, далеко не завжди ідеальний. Це справедливо як для дійсності, що оточує людину зовні, так і для реальності, створеної всередині. Такий світ, майже завжди викликає бажання зміни. Так вже сталося, і звинувачувати у цьому себе або навколишню дійсність немає сенсу. Процес зміни свого світу ніколи не буває легким, очевидним, передбачуваним. Він вимагає зусиль і супроводжується помилками, після яких необхідно вставати і продовжувати рух. Всі кроки, які супроводжують зміну, складаються в дорогу. Цей шлях людина вибирає сама. Він і становить життя. Будь-які зміни, які людина внесе у свою реальність, і будуть результатами його життя, місцем, яке чекає на людину в кінці шляху.

Джерела

1. Аддиктивное поведение подростков / Психология подростка: Учебник / Под ред. А.А.Реана. – СПб: ЕВРОЗНАК, 2006.
2. Максимова Н.Ю. Психология адиктивной поведінки: Навч. посіб. – К.: ВПУКУ, 2002.
3. Подшивалкина В. И. Социальные технологии: проблемы методологии и практики. — Кишинёв: Наука, 1997.

Чуканов Є.
Основні аспекти і завдання психології
управління для підготовки спеціалістів у
військовій діяльності

Висвітлюються аспекти, які відігравали важливу роль у розвитку психології управління на різних етапах. Предмет, об'єкт і завдання психології управління що є важливим для добору та комплектування управлінських команд, їх психологічна сумісність; підготовка спеціалістів, здатних до лідерства, до оптимізації службових та міжособистісних взаємостосунків, до розробки наукових рекомендацій щодо підвищення ефективності управлінської діяльності. Йдеться про оптимізацію методів підготовки і перепідготовки управлінського персоналу, пошук і актуалізацію психологічного потенціалу організації (активізація людських ресурсів).

Психологія управління відносно молода галузь психології, її становлення відбувалося за умов значного розвитку суспільних і економічних наук. Основи психології управління формувалися під впливом економіки, наукового управління, кібернетики, соціології, психології праці, соціальної психології. При цьому кожна із дисциплін зробила свій внесок у розвиток психології управління, формулювання її завдань і предмета.

На різних етапах розвитку психології управління в її предмет включали наступні аспекти:

- соціально-психологічні питання виробничих груп і колективів, психологічні особливості діяльності керівника, психологічні проблеми добору керівних кадрів, психолого-педагогічні особливості їх підготовки і перепідготовки;
- функціонально-структурний аналіз управлінської діяльності, соціально-психологічний аналіз виробничих і управлінських колективів, психологічні проблеми взаємовідносин в колективі;
- сукупність психічних явищ і відносин в організації (психологічні чинники ефективної діяльності керівників, психологічні особливості прийняття індивідуальних і групових рішень, психологічні проблеми лідерства тощо).

Варіативність розуміння предмета психології управління пояснюється, з одного боку, тим, що він є явищем змінним, яке постійно перебуває під впливом конкретних наукових, історичних,

соціально-економічних, психологічних процесів, пов'язаних із інтелектуалізацією праці, підвищенням професійного і освітнього рівня працівників, ростом матеріальних і духовних потреб тощо, а з другого, - наявністю різних підходів у визначенні предмета психології управління. На думку зарубіжних вчених, у 70-х роках двадцятого століття відбулася революція в управлінні, яка спричинила розширення сфери управління як науки за межі економіки і промислових підприємств.

Управління стало розглядатися як цілеспрямований вплив на систему. Воно здійснюється таким чином, щоб система переходила із одного стану в необхідний інший стан. Виокремилися умови, що сприяють ефективному функціонуванню будь-якої системи управління: система, що піддається управлінню, повинна бути наділена здатністю переходити в різні стани, змінювати свої властивості; система управління повинна мати реальну можливість змінювати стан об'єкта управління (це той, чи ті, ким управляють); управління повинно бути цілеспрямованим, тобто потрібно визначити бажаний майбутній стан керованої системи; система управління повинна мати можливість вибору варіанта рішення, що приймається, із певної кількості варіантів; будь-яка система управління повинна мати реальні ресурси: матеріальні, трудові, інтелектуальні тощо; система, що піддається управлінню, повинна мати інформацію про поточний стан справ (зворотні зв'язки); для того, щоб ефективно і результативно керувати, потрібно систематично оцінювати якість управління. Управління набуло статусу технічного (управління технічними системами - машинами, виробництвом), економічного, соціального, у ході якого регулюються різні відносини між спільнотами людей.

При всіх відмінностях між системами, загальним для них є факт присутності людини в процесі управління. Особистісний чинник є тою психологічною компонентою, що вносить індивідуальне забарвлення у діяльність. Зміни в управлінні обумовили зміни нормативних вимог до керівників, до їх технічної компетентності, здатності орієнтуватися у зростаючих інформаційних потоках, вміння використовувати засоби ділового спілкування, створювати працездатні колективи з людей, що дотримуються різних принципів і цінностей. Керівник став розглядатися як особистість, яка повинна впливати на ефективність використання всіх природних і суспільних ресурсів, здійснювати перспективне і поточне планування, підвищувати культуру праці, регулювати взаємовідносини в колективі та багато іншого.

Названі особливості зумовили розвиток психології управління, яка характеризувалася вченими з різних позицій. Згідно з першим підходом психологія управління - це розширення розуміння інженерної психології за рахунок соціотехнічних систем. Це інженерно-психологічний підхід у визначенні предмета психології управління, основним постулатом якого була відсутність принципів відмінностей між діяльністю оператора і діяльністю керівника. Тим самим відкидалася якісна своєрідність особистості та групи людей як об'єктів управління. Представники даного напрямку в предмет психології управління включали наступні аспекти: психологічні особливості процесів переробки й генерування інформації, структури та елементів управлінської діяльності, організації управлінської праці.

З позицій іншого підходу - соціально-психологічного - предметом психології управління вважаються соціально-психологічні особливості діяльності керівника, що вступає у взаємодію із соціальним оточенням, пошук стійких рис керівників, що проявляються у способах взаємодії з підлеглими і визначають ефективність керівництва. Тут, власне, йдеться про актуалізацію психологічної своєрідності особистості та групи в системі управління і недостатньо звертається уваги на загальні закономірності управлінської діяльності.

Подальший розвиток психології управління як самостійної наукової дисципліни пов'язаний з визначенням її предмета як індивідуальної та спільної управлінської діяльності керівників /А. Китов, А.Філіпов/. На думку Ф. Генова, предметом психології управління є вивчення психіки людини, психологічних характеристик управлінської діяльності керівника, аналіз якостей, котрі необхідні для успішного здійснення названої діяльності.

Сучасний етап розвитку суспільства і самої психології управління вимагає певної конкретизації й уточнення такого розуміння її предмета. Особливість психології управління полягає в тому, що її об'єктом є організована (індивідуальна і спільна) діяльність людей, об'єднаних загальними інтересами і цілями, симпатіями і цінностями, підпорядкованих правилам і нормам організації, людей, що виконують спільну роботу у відповідності із економічними, соціальними, технологічними, корпоративними, правовими та організаційними вимогами. Норми, правила і вимоги, що склалися в організації, породжують особливі психологічні відносини між людьми - управлінські відносини, що утворюють спільну діяльність. Саме тому в сферу психології управління входить вивчення психологічних особливостей

діяльності керівника, або групи керівників, формування програми діяльності підлеглих, спрямованої на зміну станів керованого об'єкта в заданому напрямку. Таким чином, об'єкт вивчення психології управління складають люди, що у фінансовому і юридичному відношенні входять в самостійні організації, їх стосунки в організації, де учасники об'єднані загальним порядком, пов'язані один з одним сукупністю аспектів відповідальності - моральної, матеріальної, соціальної, психологічної, правової.

Отже, психологія управління - це галузь психології, яка вивчає психологічні закономірності управлінської діяльності. Як наука психологія управління продукує психологічні знання, що застосовуються при вирішенні проблеми управління діяльністю організації. Вона охоплює наступне коло завдань та проблем психологічні особливості управлінської діяльності (функціональний зміст управлінської діяльності, чинники, що впливають на її ефективність, мотивація управлінської праці); психологічні аспекти управління у сфері виробництва, бізнесу, освіти, науки, культури, спорту тощо; психологічні особливості діяльності керівника (стилі управління, психологічні якості керівника, мотиваційна сфера особистості керівника, психологічні показники ефективності управлінського розвитку керівника, попередження професійної управлінської деформації й регресивного особистісного розвитку керівника); співвідношення "індивідуального" і "групового" в психології управління; психологія кадрової політики в управлінні (психологічні основи добору та навчання управлінських кадрів); психологія вирішення управлінських завдань (психологія прийняття управлінських рішень); соціально-психологічні аспекти управлінської діяльності; психологічні особливості створення іміджу організації та керівника.

Не менш значущими є завдання, пов'язані з аналізом стартових умов розвитку особистості керівника, адаптивних процесів в мікросоціумі, типів керівників, стилів керівництва. В даному контексті варто окремо виділити завдання, спрямовані на вивчення особистості як об'єкта управління. Йдеться про психологічну культуру управління підлеглими, про новий підхід до управління, який базується на визнанні пріоритету особистості. Не втрачають гостроти проблеми дослідження соціально-психологічних особливостей управлінської діяльності. Мовиться, в першу чергу, про психологію ділового спілкування, психологічні механізми переконуючого впливу під час ділової взаємодії, міжособистісні конфлікти та шляхи їх розв'язання, психологічні

бар'єри спілкування, етнопсихологічні особливості суб'єктів взаємодії. Останнє (етнопсихологічні особливості спілкування) у зв'язку з інтенсифікацією міжнародних контактів, зростанням кількості ділових відносин як в середині однієї етнічної групи, так і на міжнаціональному рівні, стає все більш актуальним і перспективним серед інших завдань психології управління.

Сучасний етап державотворення стимулює вплив окремої людини та групи на процес управління і вплив управлінських відносин на психологію окремої людини чи групи. У зв'язку з цим актуалізується проблема формування у керівників вміння орієнтуватися в психології людей. Дане вміння розцінюється як один з найважливіших показників професіоналізму керівника нового покоління. Урахування названого чинника сприятиме створенню у колективах морально-психологічного клімату, атмосфери творчого пошуку, корпоративної єдності, подальшій психологізації функціонального змісту управлінської діяльності, ефективному розв'язанню управлінських завдань. Ефективність спільної взаємодії знаходиться під впливом різних чинників: правових повноважень керівників, особливостей стимулювання праці, статевовікових відмінностей, особистісних взаємостосунків та інше. Недосконалість механізмів взаємозв'язку проявляє себе в різних формах, конфліктах, психологічних бар'єрах тощо. Саме тому вивчення психологічних умов забезпечення цілісного функціонування апарату управління також розглядається як одне з найважливіших завдань психології управління.

Важливим завданням психології управління залишається проблема добору та комплектування управлінських команд, їх психологічна сумісність; підготовка спеціалістів, здатних до лідерства, до оптимізації службових та міжособистісних взаємостосунків, до розробки наукових рекомендацій щодо підвищення ефективності управлінської діяльності. Йдеться про оптимізацію методів підготовки і перепідготовки управлінського персоналу, пошук і актуалізацію психологічного потенціалу організації (активізація людських ресурсів). Це, в свою чергу, допоможе сформувати у керівників вміння планувати і прогнозувати діяльність організації, здатність об'єктивно оцінювати власну діяльність і дії підлеглих, робити висновки, підвищувати свою кваліфікацію і майстерність персоналу, виходячи з вимог сьогодення та очікуваних змін у майбутньому.

Загалом, виходячи з єдності предмета і об'єкта психології управління, до її інтегральних завдань можна віднести наступні:

1. Аналіз та вивчення методологічних і теоретичних основ психології управління, розробка методів і методик теоретико-прикладних досліджень, застосування (з попередньою адаптацією) для потреб психології управління методів і методик, що розроблені в інших науках.

2. Виявлення та дослідження структурних елементів предмета цієї науки: особистості керівника, його управлінської діяльності, особистості підлеглого, психологічних особливостей їх взаємодії в процесі управління.

3. Вивчення міждисциплінарних зв'язків психології управління, дослідження акмеологічних, соціокультурних, етнопсихологічних та соціально-психологічних особливостей управлінської діяльності.

4. Виявлення психологічних показників ефективності управлінського розвитку керівника та його управлінської діяльності (умови і чинники, рушійні сили і детермінанти оптимального розвитку керівника та результативності управлінської діяльності).

5. Розробка практичних рекомендацій для керівників з метою покращення управлінської діяльності, ділового спілкування, ефективного розв'язання управлінських завдань та інше.

6. Теоретико-методичне забезпечення навчальної дисципліни "Психологія управління" та пов'язаних з нею спеціальних курсів, наукових семінарів тощо.

Отже, окреслені завдання психології управління можуть розв'язуватися і досягатися різними шляхами. По-перше, шляхом планомірної розробки теоретико-методологічних проблем цієї галузі знань. По-друге, шляхом науково-дослідної роботи психологів, якій відкрите широке поле конкретних психологічних особливостей практичної управлінської діяльності керівників різних рангів. По-третє, рішення певних завдань психології управління може здійснюватися в межах інших галузей психологічних знань, з якими вона має міждисциплінарні зв'язки і тісно пов'язана.

Джерела

1. Ансофф И. Стратегическое управление. - М.: Экономика, 1989.
2. Гончаров В.В. В поисках совершенства управления: Руководство для высшего управленческого персонала. - М.: МП "Сувенир", 1993.
3. Ефремов В.С. Стратегическое управление в контексте организационного развития // Менеджмент в России и за рубежом. - 1999. - № 1.
4. Кравченко В.Ф., Кравченко Е.Ф., Забелин П.В. Организационный инжиниринг: Учеб. пособие. - М.: Изд-во ПРИОР, 1999. - 256 с.

5. Маслов В. О стратегическом управлении персоналом // Проблемы теории и практики управления. - 2002. - № 5. - С. 99.
6. Молл Е.Г. Менеджмент: организационное поведение. - М., 1998. - 155 с.
7. Осипова О. Управління персоналом у рамках стратегічного менеджменту // IT Manager. - 1998.
8. Робінс, Стефан П., ДеЧенцо, Девід А. Основи менеджменту / Пер. з англ. А.Олійник та ін. - К.: Вид-во С.Павличко "Основи", 2000. - С. 233-235, 316, 317.
9. Стадник В.В., Йохна М.А. Менеджмент: Посібник. - К.: Академвидав, 2003. - 464 с.
10. Управление персоналом: Учеб. для вузов / Под ред. Т.Ю.Базарова, Б.Л.Еремина. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. - 423 с.
11. Торопчин Д. Г., Вишневський Ю. В., Чепур О. М. Основи військового управління. Навчально – методичний посібник – Львів: АСВ, 2009. – 584 с.

Шувар Н., Закалик Г.

Специфіка діагностики батьківсько-дитячих стосунків шкільним психологом

Одним із напрямів діагностичної роботи шкільного психолога є дослідження бацьківсько-дитячих взаємодій. У неповних сім'ях частіше виявляються порушення стосунків з дитиною. Це стає причиною проявів у неї акцентуацій характеру.

Ключові слова: батьківсько-дитячі стосунки, акцентуації характеру

Діяльність шкільного психолога на сьогоднішній день має високий рівень затребуваності. Вона базується на теоретичних і методичних наукових досягненнях психології, спрямованих на педагогічну практику. Її основу складає психологічний супровід дитини в навчальному процесі. Супровід – це система професійної діяльності психолога, направлена на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії. Іншими словами, діяльність психолога побудована на тісній взаємодії з дитиною, направлена на створення системи сприятливих для успішного навчання і розвитку дитини соціально-психологічних умов в конкретному шкільному середовищі. Тобто основною метою психологічної і педагогічної практики шкільного психолога є фокусування на головному – на особистості дитини.

Здавалось би, що дана постановка питання має доволі обмежені рамки роботи психолога. По-перше, не кожна дитина потрапляє під діагностику, оскільки психолога цікавлять лише ті учні, у яких виникають проблеми з навчання чи поведінкою. По-друге діагностуються лише ті аспекти, котрі стосуються шкільного життя дитини. По-третє в діагностичний перелік включаються конкретні питання. І, на решті, можуть випадати деякі сторони

життя дитини або ж чинники, що провокують її неуспішність і неадекватну поведінку.

Одним із аспектів у сфері професійної діяльності психолога є своєчасне виявлення дитячо-батьківських стосунків та відповідна робота з батьками.

Саме через діагностику стосунків батьків з дитиною можна з'ясувати повну картину сімейного клімату, виявити ставлення батьків до дитини та визначити коло її інтересів і розкрити психологічні особливості, які можуть допомогти у покращенні навчання та зміні поведінки. Результати діагностики мають на меті визначати причини навчальних або поведінкових труднощів дитини і планувати умови для успішного засвоєння знань та створення зручних умов навчання.

Однак, у шкільній практиці психолог в більшості випадків не зацікавлений в проведенні «чистої» діагностики, що виключає вплив на результати, які показує дитина при контакті з дорослим. Неоцінимий інтерес для психолога становить здатність дитини прийняти допомогу дорослого і використовувати її в ході роботи [10].

У рамках психодіагностичної діяльності психолога виділяються три основні діагностичні схеми: діагностичний мінімум, первинна диференціація форми і патології розумового розвитку та поглиблене психодіагностичне обстеження. Кожна з них направлена на вирішення своїх завдань супроводу, володіє своєю «роздільною» здатністю, але є органічно взаємопов'язаними і в реальній шкільній практиці застосовуються в певній системі та послідовності [1]. Діагностичний мінімум є плановим комплексним психолого-педагогічним обстеженням всіх школярів певної паралелі, що орієнтований на виявлення соціально-психологічних особливостей статусу школярів, що істотно впливають на ефективність їх навчання і розвитку. Він дозволяє за експертними питаннями педагогів і батьків виявити дітей з певними типами проблем навчання і розвитку. Диференціація норми і патології розумового розвитку школяра дозволяє встановлення типу виявленого порушення, що базується на проблемі психічного розвитку дитини, і переадресації запиту відповідному фахівцеві. Дана діагностика є більш індивідуальною.

Поглиблене психологічне обстеження дитини проводиться у випадку передбачуваного внутрішнього психологічного конфлікту, для розуміння причин і пошуку вирішення якого необхідне отримання додаткової психологічної інформації або ж при попередньому діагностуванні проблем у пізнавальній сфері (в

рамках вікової норми розумового розвитку). Така схема, як правило, запускається для дітей з групи «психологічно неблагополучних», або за запитом батьків і педагогів. Така діагностична діяльність носить індивідуальний характер, реалізується за рахунок достатніх складних методик. Власне наше дослідження базувалося на схемі поглибленого психологічного обстеження дитини і проходилося індивідуально.

Порушені взаємини між батьками і дитиною можуть мати серйозні, інколи драматичні наслідки для психічного розвитку дитини та в її формуванні як особистості. Відомо багато причин, що призводять до порушення взаємин батьків і дитини. Їх умовно розділяють на дві групи. Перші стосуються в основному дитини, її психологічних особливостей і поведінки в сім'ї; другі відносяться перш за все до батьків, до їх поведінки, манери звернення і виховання дитини. В основі того або іншого стилю сімейного виховання знаходиться певне батьківське ставлення до дитини, що є системою різноманітних відчуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з дитиною, особливостей сприйняття дитини, розуміння її характеру і вчинків. Особливості батьківського ставлення багато в чому визначають порушені взаємини між батьками і дитиною [2]. Тому одним із напрямів роботи шкільного психолога є організація діагностичного процесу сім'ї, в якій живе і виховується учень. Така діагностика проводиться на звернення педагогів або ж самих батьків щодо невідповідності поведінки і розвитку дитини. Вивчення стосунків між учасниками взаємодії – це виявлення симпатій, чи антипатій стосовно один до одного, виявлення ступеня близькості і дистанційованості, залежності і незалежності, співпраці чи протилежної їй – конкуренції тощо.

Мета дослідження – вивчити особливості дослідження шкільним психологом батьківсько-дитячих стосунків.

У дослідженні брали участь 64 дитини у віці 11 років (з них 34 дівчаток та 30 – хлопчиків) та 104 дорослих (64 жінок та 40 чоловіків), які є батьками цих дітей. У відборі було враховано, що 24 дитини (14 дівчаток та 10 хлопчиків) походили з неповних сімей і 40 дітей (це двадцять хлопчиків і двадцять дівчаток) – вихідці з повних сімей. В обох типах сімей – досліджувані підлітки були єдиною дитиною. Діти – учні двох загальноосвітніх шкіл м. Львова.

У бесіді з батьками нами було з'ясовано, що в даних сім'ях існують непорозуміння у взаєминах між батьками та дітьми. Можна було виокремити кілька загальних скарг від батьків:

1. Батьки вимагали послуху, але наштотувалися на спротив дитини. З такими скаргами звернулися мами – чотирьох хлопчиків і двох дівчаток з неповних сімей та дві мами хлопчика та дівчини з повних сімей.

2. Батьки скаржилися, що їхня дитина виявляє поведінку цілком малої дитини, не може собі дати раду – це вісім мам з повних сімей, де виховувалися шість дівчаток і два хлопчики.

3. Батьки звернулися до психолога, оскільки зауважували відхилення у поведінці дитини і до неї мали зауваження педагога з приводу порушень навчальної дисципліни та проблеми із засвоєнням навчального матеріалу – це восьмеро дітей (три хлопчики – один з повної і два з неповної сім'ї та п'ятеро одна дівчина – з неповної сім'ї та четверо – з повних сімей).

Розмова з дітьми вказувала на те, що батьки часто забороняють їм робити те, що їм подобається, контролюють їх. Два хлопчики і одна дівчинка говорили про те, що їхні мами дуже строгі, наказують їх і їм здається, що їх не люблять, а тому вони стараються уникати контакту.

У роботі використані наступні методи та методики дослідження: метод спостереження; метод бесіди; тест-опитувальник «Аналіз сімейних взаємостосунків» (Е. Г. Ейдемилер) [11, с. 6-19]; опитувальник «Поведінка батьків і відношення підлітків до них» – батьки очима підлітка [9, с. 169-178]. Обробка експериментально отриманих даних здійснювалася за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel з використанням методів математичної статистики. Для зручності опису результатів дослідження на основі проведеної бесіди з батьками та дітьми, діти були поділені на дві підгрупи: з повних та неповних сімей, і відповідно до цього батьки були віднесені у відповідні підгрупи.

На основі тесту-опитувальника «Аналіз сімейних взаємостосунків» (Е. Г. Ейдемилер) проведена діагностика ставлення батьків до своїх дітей і виявлені такі типи сімейного виховання як: потуральницька або домінуюча гіперпротекція (у 24 % матерів з повних сімей та у 8 % матерів з неповних сімей – Г+, У+, С-, $p=0,002$), підвищена моральна відповідальність, гіпопротекція, а для неповних сімей, крім цього – випадки жорсткої поведінки, емоційне відкидання та бездоглядність. Водночас, лише у трьох повних сім'ях не було виявлено відхилень у стилі виховання. У повних сім'ях показники за гіперпротекцією, потуранням задоволенню потреб дитини та застосування надмірних заборон були вищими, порівняно з неповними. У таких сім'ях дитина знаходиться в центрі уваги і мати прагне до максимального

задоволення її потреб, водночас, вона позбавляє свою дитину самостійності, ставлячи численні обмеження і заборони. Тоді як у неповних сім'ях вищі значення мала шкала вимоги-зобов'язання. Разом з тим можна було зауважити, що у багатьох неповних сім'ях часто зустрічалися поєднання високих показників за шкалою гіперпротекції та гіпопротекції, задоволення потреб та їх ігнорування. Це є свідченням того, що у ставленні та вихованні дитини мати виявляє нестійкий стиль виховання, який передбачає тактику непрогнозованого переходу від одного стилю ставлення до дитини до іншого. Такий підхід у вихованні породжує у дитини двоїсте ставлення до дорослих, проростає в її душі недовірою й відстороненістю від них, формує установки реагувати на форму, а не на зміст їхнього звертання, тенденцію орієнтуватися на свої потреби всупереч мінливим і нестійким вимогам, використовувати ситуативно-сприятливий емоційний фон стосунків з батьком або матір'ю з метою задовольнити свої індивідуалістичні потреби [7]. На думку К. Леонгарда [5], нестійкий стиль виховання сприяє проявам дитячої упертості, схильності до протистояння будь-якому авторитету, і є нерідкою ситуацією в сім'ях дітей і підлітків з акцентуаціями характеру. Батьки, як правило, визнають факт незначних коливань у вихованні дитини, проте недооцінюють розмаху, частоти цих коливань і шкоди, яку наносять підліткові. Разом з тим такі стилі виховання спричинюють те, що підлітки недостатньо завантажені обов'язками по дому, стають упертими.

Як зазначає А. Е. Вейц, найбільш несприятливим чинником є виховання за типом домінуючої гіперпротекції, що впливає на формування емоційної незрілості дитини, використання ними неконструктивних форм захисної поведінки, що не дозволяє їм повноцінно адаптуватися в сім'ї та соціальному середовищі [3]. Якщо ж виховання зводиться лише до зовнішніх впливів (наказів, заборон, примушення тощо) й ігнорує внутрішні зміни в потребах, почуттях, думках, прагненнях дитини, вона зазнає невдач, породжує негативні риси підростаючої особистості [4].

В окремих сім'ях відзначено емоційне відкидання дитини (у двох неповних сім'ях) та бездоглядність – у чотирьох неповних сім'ях, де виховувалися дівчатка. Емоційне відкидання (Г-, У-, Т±, З±, С± $p < 0,01$) – це виховання за типом «Попелюшки». В його основі лежить усвідомлюване або неусвідомлюване відкидання дитини, оскільки вона асоціюється з якимись негативними моментами (у даному випадку – це неприязнь до колишнього чоловіка). Доречно вказати, що незважаючи на розлучення, ці мами й надалі

виносили подружній конфлікт у сферу виховання (за шкалою ВК у них, відповідно – 4-5 балів).

Для татів характерними порушеннями у вихованні дитини були такі як: бездоглядність, домінуюча гіперпротекція і гіпопротекція (для 25 % татів), емоційне відкидання (15 % татів) та потуральницька гіперпротекція і жорстка поведінка (10 % татів). Як зазначає І. М. Марковська [8], співучасть батька у вихованні дитини в сучасній сім'ї є меншою, у порівнянні з матір'ю, цим і пояснюється їхнє відсторонення. Хоча у частини татів виявлено домінуючу гіперпротекцію та потурання дитині у задоволенні потреб, але вона виявляється не так виражено, як у мамів.

Аналіз психологічних причин, що спричинювали порушення стилю виховання показав, що для мамів були прагнення віддати дитині (підліткові) – всі почуття, всю любов. Так можуть підсвідомо стимулюватися дитячі ревнощі або дитяча закоханість. Коли дитина досягає підліткового віку, у матері виникає страх перед самостійністю підлітка. З'являється прагнення утримати його за допомогою потураючої або домінуючої гіперпротекції. Водночас такі мами прагнуть бачити в підлітку дитячі якості, що підсилює порушення виховання – потураючу гіперпротекція.

Ще одним недоліком виховного процесу є фобія втрати дитини (ФУ, $p=0.003$). Таке явище ми спостерігали у 38 % мамів з повних сімей та 12 % – мамів з неповних сімей, тоді як серед батьків – лише у 5 %. Таке відхилення може бути пов'язане, наприклад, з хворобливістю дитини у дитячому віці, що проектується на дитину-підлітка. Це заставляє батьків тривожно прислухатися до будь-яких побажань дитини і поспішати їх задовільняти (потуральницька гіперпротекція), або ж – опікуватися нею з будь-якої дрібниці (домінуюча гіперпротекція).

У 12 % мамів та 12 % татів виявлено незрозуміність батьківських почуттів (шкала НБП), що спричинює таке порушення виховання як гіпопротекція, емоційне відкидання, жорстоку поведінку по відношенню до дитини-підлітка. Адекватне виховання дитини можливо лише тоді, коли батьки керуються достатньо сильними мотивами: почуттям обов'язку, симпатією, любов'ю до дитини, потребою «реалізувати себе» в дітях, «продовжити себе». Слабкість, незрозуміність батьківських почуттів нерідко зустрічається у батьків підлітків з відхиленнями особистісного розвитку. Проте це явище дуже рідко ними усвідомлюється, а ще рідше визнається як таке. Причиною незрозуміності батьківських почуттів може бути відкидання самого батька чи матері в дитинстві їх батьками, і вони самі не

отримали батьківського тепла. Тобто бачимо, що у ряді сімей спостерігаються відхилення у виховному процесі та порушення батьківсько-дитячих стосунків.

Оцінку батьківсько-дитячим стосункам варто давати на основі двостороннього аналізу – як її бачать батьки та як оцінюють діти. Тому проаналізовано як самі підлітки оцінюють поведінку батьків (чи матері у неповній сім'ї) і як вони ставляться до цього. Результатами за опитувальником Е. Шафера «Поведінка батьків і ставлення підлітка до них» показали, що у переважній більшості підлітки з повних сімей оцінювали позитивний інтерес мамів до них (вийнятком був лише один хлопчик), тоді як у 25 % підлітків стосунки з батьком виявлені на низькому рівні. У 42 % серед дітей з неповних сімей відзначали низькі показники щодо позитивного інтересу зі сторони мами. Водночас, 22 % дівчаток-підлітків відзначали директивність зі сторони матері, що супроводжувалась жорстким контролем, схильністю до застосування влади, заснованої на амбіціях і не здатністю прислухатися до думки своїх дочок. Такі матері більше поклалися на строгість покарання, уперто вважаючи, що вони завжди мають рацію, а діти ще дуже малі, щоб обговорювати процес виховання. Директивність з боку батька у повній сім'ї відзначали 44 % підлітків. При цьому хлопці трактували це як прояв лідерства, завоювання авторитету, що базується на фактичних досягненнях та домінуванні у спілкуванні з сином. Тоді як дівчатка-підлітки оцінювали директивність батька як образ «твердої чоловічої руки», що вказує на його місце в суспільстві і, зокрема, в сім'ї. Він направляє дівчину на шлях істинний, примушуючи її підкорятися нормам і правилам поведінки, прийнятим в суспільстві і певній культурі, вкладаючи в її душу заповіді моралі.

У 6 % сімей виявлено вороже ставлення до дитини з боку матері і в 3% – з боку батька. Це оцінюється дитиною як маскована емоційна холодність, що часто видається за стриманість, скромність, проходження «етикету», водночас супроводжується вираженою критикою, з метою принизити перед оточенням. Разом з цим, постійно (головним чином на вербальному рівні) демонструється позитивна активність, відповідальність за долю дитини. Разом з тим 11 % підлітків відзначали автономність з боку матерів або татів, коли батьки не прислухаються до потреб дитини і не відповідають на її запити. Батьки відсторонюються від спілкування з дитиною, а виховання переходить у формальність.

Як зазначає П. Ф. Лесгафт, можна виокремити шість позицій батьків стосовно дітей, що визначають вплив на поведінку дитини [6]:

1. Батьки не звертають уваги на дітей, принижують їх та ігнорують ними. У таких родинах діти часто виростають лицемірними, брехливими, у них спостерігається невисокий інтелект або затримка розумового розвитку.

2. Батьки постійно захоплюються своїми дітьми, вважають їх зразком досконалості. Діти найчастіше виростають егоїстичними, поверхневими, самовпевненими.

3. Гармонійні стосунки, побудовані на любові і повазі. Діти відрізняються добросердям і глибиною мислення, прагненням до знань.

4. Батьки постійно не задоволені дитиною, критикують і сварять її. Дитина росте дратівливою, емоційно хиткою.

5. Батьки надмірно розпещують і оберігають дитину. Вона росте ледачою, соціально незрілою.

6. Батьки, на позицію яких впливають фінансові труднощі, ставляться до навколишнього світу з песимістичним відношенням. У такій сім'ї у дитини визначається подібне ставлення до оточуючих. Якщо ж батьки це роблять скрито по відношенню до дитини, то діти спокійні, скромні. Виходячи з цілей виховання, норм моралі, конкретних ситуацій, батьки мають обирати педагогічно правильні та морально виправдані дії.

Тому, формулюючи висновок нашого дослідження, можемо зауважити, що специфіка дослідження стосунків між батьками та дитиною є надзвичайно важливою ланкою роботи психолога. Адже, як показують результати дослідження, у більшості випадків ці стосунки далекі від гармонійних і можуть завдавати шкоди розвитку та соціалізації особистості. Тестування дітей-підлітків щодо оцінки ними стосунків з батьками вказує на те, що у сім'ях, де наявні дисфункції батьківсько-дитячої сімейної підсистеми, діти гостро реагували на негуманність взаємин, жорстку поведінку батьків, коли вони використовували владу, покарання або ж уникали контактів з дитиною, відкидаючи її, ставлячись до неї вороже, виявляючи автономність. Підлітки відзначали директивність зі сторони батьків або низький позитивний інтерес. Це вимагає обов'язкової роботи з батьками.

Джерела

1. Битянова, М. Р. Организация психологической работы в школе/ М. Р. Битянова . — М.: Совершенство, 1997. — 298 с.

2. Варга А. Я. Структура и типы родительского отношения: Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. – Москва, 1986. – 206 с.
3. Вейц, А. Э. Роль семейного окружения в формировании эмоциональной сферы у детей с невротоподобными расстройствами и невротами/ А. Э. Вейц [Электронный ресурс] // Медицинская психология в России: электрон. науч. журн. – 2013. – № 1 (18).
4. Курганська, Л. О. Сім'я – фактор формування стосунків дитини з навколишніми / Л. О. Курганська // Актуальні проблеми генези особистості в контексті навчання і виховання / за ред. С.Д. Максименка. – К.: Нора-прінт, 2001. – Т 4. – С. 96–100.
5. Леонгард, К. Акцентуированные личности / Пер. с нем. – Ростов н/Д.: Изд-во «Феникс», 2000. – 544 с.
6. Лесгафт, П. Ф. Семейное воспитание ребёнка и его значение/ П. Ф. Лесгафт. – М.: Педагогика, 1991. – 176 с.
7. Марковская, И. М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми/ И. М. Марковская. – СПб.: Речь, 2005. – 150 с.
8. Марковская, И. М. Практика групповой работы с родителями. Методическое пособие Текст. / И. М. Марковская. – СПб.: Институт Тренинга, 1997. – 114 с.
9. Опросник «Поведение родителей и отношение подростков к ним» (ПОР; Е. Шафер) / Сонин В.А. Психодиагностическое познание профессиональной деятельности. – СПб.: Питер, 2004. – С. 169-178.
10. Психологическая коррекция умственного развития учащихся / Под ред. Гуревича К. М., Дубровиной И. В. – М.: Просвещение, 1990. – 234 с.
11. Эйдемиллер, Э. Г. Методы семейной диагностики и психотерапии/ Э. Г. Эйдемиллер. – М.: Фолиум, 1996. – 48 с.

Довідка про авторів

1. **Валантир Михайло** – курсант 3 курсу факультету із підготовки слідчих, Львівський державний університет внутрішніх справ.
Психологічні аспекти комунікації в міжособистісних відносинах
2. **Гимер Надія** – доцент кафедри юридичної лінгвістики, кандидат філологічних наук, Львівський державний університет внутрішніх справ.
Молодіжний сленг, літературна мова та культура мовлення як прояви креативної особистості
3. **Гнатишин Ірина** – викладач кафедри практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Тел. 0677733175. E-mail: hnatyshyn-p@bigmir.net
Психолого-педагогічні особливості формування духовних цінностей особистості в умовах глобалізації
4. **Гриців Наталія** – студентка 4 курсу факультету психології, Львівський державний університет внутрішніх справ.
Особливості Я-концепції андрогінних особистостей
5. **Гук Оксана** – кандидат філософських наук, доцент кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Тел.: 0972079676.
Дискурс як морально-психологічний феномен сучасної культури
6. **Данилевич Наталія** – кандидат економічних наук, асистент кафедри менеджменту, Львівський національний університет імені Івана Франка.
Формування екологічної свідомості та екологічної культури в сучасному суспільстві
7. **Дмишко Олександра** – канд. псих. наук, завідувач кафедри психології Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом». Тел.: 0677763163. E-mail: aleksandra.dmishko@nightmail.ru
Управлінське спілкування: напрямки, форми та методи його оптимізації
8. **Дмишко Христина** – магістр Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького. Тел.: 0672519949.
Етична культура батьків та її прояв у взаємодії суб'єктів процесу виховання
9. **Жигайло Наталія** – доктор психологічних наук, професор кафедри менеджменту, Львівський національний університет імені Івана Франка.
Постать вченого як взірець для наслідування в системі управління
10. **Закалик Галина** – старший викладач кафедри психології ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональної Академії управління персоналом» Львівський інститут. Тел. 0679648323. E-mail: halyna_zakalyk@yahoo.com

Виховний ідеал в українському суспільстві: історія та реалії сьогодення

11. **Захарчук Роксолана** – слухач Львівської малої академії наук (секція правознавства). E-mail: roksolana.lvivua@gmail.com
Психологічні та правові особливості охорони природного навколишнього середовища
12. **Зошій Ірина** – студентка ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» Львівський інститут. Тел.: 0965417308, E-mail: iraklyuchnik@gmail.com
Рекомендації щодо покращення підготовки до здійснення юридичної діяльності
13. **Кадай Андрій** – студент, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» Львівський інститут.
Виховний ідеал в українському суспільстві: історія та реалії сьогодення
14. **Коблан Андрій** – аспірант історичного факультету (2006-2010), магістр історії. E-mail: andriy1co@ukr.net
Процеси та проблеми імміграції в сучасній Україні
15. **Кожушко-Лозинська Ірина** – бібліограф загальної бібліотеки, Львівський державний університет внутрішніх справ; студентка Львівського інституту МАУП, спеціальності «Практична психологія».
Причини ускладнення соціально-психологічного клімату в колективі
16. **Колісник-Гуменюк Юлія** – викладач ТзОВ «Львівський медичний інститут». К.т.: 0675819281; 0934422211. E-mail: yuliya.kolisnyk@gmail.com
Психологічні аспекти комунікації професійно-етичної культури майбутніх медиків
17. **Ing. Martin LAČNÝ** – PhD. Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút politológie. Ul. 17. Novembra č. 1. 081 16 Prešov. Slovenská republika. Tel.: +421(0)517724380. E-mail: martin.lacny@unipo.sk
Hodnotová reflexia ekonomického správania
18. **Литвин Андрій** – доктор педагогічних наук, ст. наук. сп., в. о. завідувача відділу професійно-практичної підготовки Львівського НПЦ ПТО НАПН України. E-mail: alytvyn@rambler.ru
Психологічні особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні
19. **Лозинський Олег** – старший викладач кафедри психології управління, Львівський державний університет внутрішніх справ; керівник ГО «Львівський аналітичний дім». Тел.: 0979472013; E-mail: lviv-forum@ukr.net
Психологічні бар'єри соціального реформування в умовах корупціогенної політичної культури
20. **Мацейко Ольга** – аспірант Львівського науково-практичного центру

професійно-технічної освіти НАПН України. E-mail: mmichel@list.ru

Особливості формування інформаційної культури майбутніх кваліфікованих робітників в умовах ПТНЗ

21. **Неурова Алла** – викладач Військового коледжу сержантського складу Академії Сухопутних Військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. м. Львів. Тел.: 0677668088. E-mail: allaneurova@mail.ru
Психологічні аспекти управлінського спілкування в діяльності керівника військовослужбовця
22. **Оверко Наталія** – аспірант відділу практичної психології Львівського НПЦ ПТО НАПН України.
Особистісна складова педагогічної майстерності викладача ПТНЗ
23. **Петринич Олена** – старший викладач кафедри психології, Львівський інститут МАУП. Тел.: 0676076060. E-mail: petrunch@ukr.net
Пізнавальна сутність огляду місця події та розвиток інтелектуального потенціалу слідчих
24. **Руденко Лариса** – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу практичної психології Львівського НПЦ ПТО НАПН України. E-mail: larudenko@rambler.ru
Комунікативна культура майбутніх фахівців сфери «людина – людина»: психологічний контекст
25. **Соловійов Валерій** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології Львівського державного університету фізичної культури.
Особистісно орієнтований підхід у професійній підготовці викладачів фізичного виховання
26. **Черній Юлія** – студентка 4 курсу, факультет психології, Львівський державний університет внутрішніх справ.
Технологічні адикції особистості
27. **Чуканов Євген** – молодший сержант, курсант військового коледжу сержантського складу Академії Сухопутних Військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Тел.: 0932232431.
Основні аспекти і завдання психології управління для підготовки спеціалістів у військовій діяльності
28. **Шувар Наталія** – доцент кафедри психології Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом».
Специфіка діагностики батьківсько-дитячих стосунків шкільним психологом

Вимоги до статей

Збірник «Психологічні виміри культури, економіки, управління» виходить один раз у рік наприкінці травня до Всеукраїнського Дня науки.

Статті мають висвітлювати головні результати теоретичних та емпіричних досліджень авторів.

Електронний варіант статті слід підготувати у форматі Microsoft Office Word 2003. На початку подається назва статті (до 10 слів); довідка про автора та контакти (П.І.П., місце праці, посада, номер моб. телефону; E-mail); анотація, ключові слова. Текст статті (до 8 стор., кегль 14, 1,5 інтервали) слід структурувати на рубрики: постановка проблеми, ступінь розробленості проблеми, мета, виклад основного матеріалу, висновки, джерела.

Електронну версію статті слід надсилати до 20 травня на скриньку: lviv-forum@ukr.net

Приймаються відредаговані авторські матеріали. Статті друкуються у редакції авторів.

Видання друком збірників здійснюється коштом авторів.

Оргвнесок на друк 40 грн. прохання надсилати до 20 травня поточного року банківським переказом на рахунок: 26006301031701. Банк: Філія ПАТ «КБ «Актив-Банк» у м. Львові, 79005, м. Львів, вул. А. Волошина, 4. МФО 300852. Отримувач: ГО «Львівський аналітичний дім»; код ЄДРПОУ 34167033; юридична адреса: м. Львів, вул. Рубінова, 15/1. В переказі слід зазначити прізвище відправника. Пересилка поштою збірника на адресу автора в межах України – 25 грн.

Керівник проекту, відповідальний за випуск – Лозиський Олег Михайлович (моб. тел.: 0979472013).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Психологічні виміри культури,
економіки, управління.

Збірник статей

Випуск №1

Ідея проекту, макет, комп'ютерна верстка, обкладинка
ГО «Львівський аналітичний дім».
тел. : 0979472013; E-mail: lviv-forum@ukr. net

Підписано до друку 28.05.2013 р. Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк на ксероксі. Гарнітура Palatino Linotype.
Ум. друк. арк. 9,1. Тираж 100.

Видавництво:
ТзОВ «Ліга-Прес»
79006, м. Львів, а/с 11018.

Віддруковано ПП «Марусич М. М. »
Свідоцтво про державну реєстрацію №1252 від 30. 12. 1996 р.
Львівська обл., Пустомитівський р-н, с. Зубра,
вул. Сагайдачного, 17
(м. Львів, пл. Я. Осмомисла, 5, тел. : (032) 261-51-31).
E-mail: interprint-m@rambler. ru